

15a
287007

Т.В. Кузьмініч

ІНФАРМАЦЫЙНАЯ КУЛЬТУРА АСОБЫ

Вучэбны дапаможнік

150
287007

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры

Т.В. Кузьмініч

ИНФАРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА АСОБЫ

Вучэбны дапаможнік

Мінск 2002

610
611

УДК 008:002.5(075)

ББК 73

К 893

*Рэцэнзенты: Л.Г.Кірухіна, нам. дырэктара па навуковай рабоце
НБ Беларусі; Н.А.Ляйко, канд. гіст. навук, дацэнт; Р.М. Чыгірова,
галоўны бібліёграф НБ Беларусі; М.А.Яцэвіч, канд. пед. навук, дацэнт*

*Рэкамендаваны да друку прэзідыумам вучэбна-метадычнай ра-
ды Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры (пракаол №9)*

Кузьмініч, Т.В.

К 893 Інфармацыйная культура асобы: Вучэб. дапам. / Т.В.Кузьмініч;
Бел. дзярж. ун-т культуры. – Мн.: Бел. дзярж. ун-т культуры, 2002. –
168 с.

ISBN 985–6579–56–2

Разглядаюцца праблемы функцыянавання інфармацыі ў грамадстве, пра-
вавыя і этычныя нормы дзейнасці асобы па яе стварэнні, пошуку, кумуляванні і
выкарыстанні. Характарызуюцца інфармацыйныя рэсурсы грамадства, увага
акцэнтуюцца на частцы, якая спрыяе задавальненню інфармацыйных патрэб-
насцей у сферы культуры і мастацтва. Даюцца парады па практычным выкары-
станні разнастайных крыніц пошуку інфармацыі, методыцы работы з тэкстам,
афармленні спасылачнага апарату навуковай працы, спісаў літаратуры і інш.

Для студэнтаў мастацкіх спецыялізацый ВНУ. Ён будзе карысны пры
напісанні рэфератаў, курсавых, дыпломных, навуковых прац, дысертацый.

УДК 008:002.5(075)

ББК 73

ISBN 985–6579–56–2

© Т.В. Кузьмініч, 2002

Прадмова.....	4
Глава 1. Інфармацыя і яе функцыянаванне ў грамадстве	11
1.1. Інфармацыя. Веды. Інфармацыйныя патрэбнасці асобы	11
1.2. Этычныя нормы і прававое рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы	20
Глава 2. Інфармацыйныя рэсурсы грамадства.....	37
2.1. Інфармацыйныя рэсурсы грамадства як база задавальнення інфармацыйных патрэбнасцей асобы.....	37
2.2. Фактаграфічныя рэсурсы грамадства.....	47
2.3. Бібліяграфічныя рэсурсы грамадства.....	54
2.4. Бібліяграфічныя каталогі і картатэкі як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве.....	59
2.5. Бібліяграфічныя выданні і базы даных як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве.....	67
2.6. Асноўныя каналы кумулявання, захавання і распаўсюджвання інфармацыйных рэсурсаў грамадства.....	86
Глава 3. Тэхналагічныя аспекты інфармацыйна-пошукавай дзейнасці асобы	102
3.1. Пошук інфармацыі.....	102
3.1.1. Выкарыстанне аўтаматызаваных сродкаў пошуку інфармацыі. Магчымасці выкарыстання сусветных інфармацыйных рэсурсаў.....	104
3.1.2. Афармленне вынікаў бібліяграфічнага пошуку.....	112
3.2. Работа з тэкставай інфармацыяй (бібліяграфічнае апісанне, план, тэзісы, выпіскі, цытаты, анатацыя, рэферат, ключавыя словы, прадметныя рубрыкі).....	115
Рэкамендаваная літаратура	132
Дадаткі.....	137
Дадатак 1. Бібліяграфічныя паказальнікі як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве.....	137
Дадатак 2. Бібліяграфічнае апісанне. Анатацыя. Рэферат.....	151
Дадатак 3. Цытаты і выпіскі.....	160
Дадатак 4. Прыклады афармлення спісаў літаратуры.....	163
Дадатак 5. Пошук інфармацыі па электронным каталозе НБ Беларусі.....	165
Дадатак 6. Электронныя адрасы бібліятэк Беларусі і буйнейшых бібліятэк свету.....	166

ПРАДМОВА

Інфармацыйная культура – новы навуковы кірунак у сістэме навук сацыягуманітарнага комплексу. Ён аформіўся і стаў актыўна развівацца ў канцы 80 – 90-х гг. XX ст. Гэта было абумоўлена паступальным развіццём чалавечай супольнасці, выключнай важнасцю інфармацыі ў гэтым працэсе. У грамадстве сфарміравалася сістэма сацыяльных інстытутаў, у межах якіх здзяйсняецца станаўленне інфармацыйнай культуры асобы: сям’я, вучэбна-выхаваўчыя ўстановы, рэлігійныя цэнтры, музеі, бібліятэкі, архівы, органы навуковай інфармацыі, выдавецтвы, кнігагандлёвыя прадпрыемствы і інш. Праблемы стварэння і распаўсюджвання інфармацыі асэнсоўваліся яшчэ ў старажытнасці і дайшлі да нас у выглядзе народнай мудрасці, прымавак, прыказак, традыцый, біблейскіх ісцін. Пастаянны рост аб’ёмаў сацыяльнай інфармацыі, ускладненне камунікацыйных працэсаў спрыялі цікавасці да іх навукоўцаў. І не выпадкова, што з цягам часу асобныя аспекты функцыянавання інфармацыі ў грамадстве і кірункі інфармацыйнай дзейнасці асобы сталі даследавацца ў шэрагу навуковых дысцыплін: псіхалогіі, педагогіцы, фізіялогіі, сацыялогіі, інфарматыцы, бібліятэчназнаўстве, бібліяграфазнаўстве і інш.

Камп’ютэрызацыя асноўных сфер чалавечай дзейнасці апошняй чвэрці XX ст. разам з выключна важкімі дасягненнямі ў сферы стварэння, распаўсюджвання, пошуку інфармацыі прывяла да ўзнікнення новых праблем: тэхнакратызацыі мыслення, магчымасці нівеліравання духоўных каштоўнасцей, пагрозы дэгуманізацыі грамадскага жыцця, маніпуліравання свядомасцю асобы і інш. У такіх умовах узрасла патрэба ў павышэнні культуры выкарыстання інфармацыйных рэсурсаў грамадства, умацненні спосабаў абароны інфармацыі, фарміраванні маральных прынцыпаў, адэкватных новай інфармацыйнай сітуацыі, пашырэнні камп’ютэрнай і бібліятэчна-бібліяграфічнай адукаванасці, уменняў шукаць, ствараць і прадстаўляць інфармацыю. Іншымі словамі, у кожнага чалавека павінен быць сфарміраваны высокі ўзровень інфармацыйнай культуры, які дазволіць яму не толькі

адаптавацца і камфортна адчуваць у сучаснай інфармацыйнай сітуацыі, але і актыўна ўдзельнічаць у пераўтварэнні рэчаіснасці.

Пад “інфармацыйнай культурай” разумеюць сацыяльна-прагрэсіўную дзейнасць чалавека па фарміраванні ведаў, уменняў і навыкаў ствараць і выкарыстоўваць інфармацыю ў мэтах гарманізацыі асобы, пераадолення недахопаў дысфункцыянальнага спажывання інфармацыі, распазнавання інфармацыйных маніпуляцый і ўмення супрацьстаяць ім¹.

Аб’ём зместу паняцця “інфармацыйная культура асобы” мае светапоглядны, маральна-этычны, псіхалагічны, сацыяльны, тэхналагічны аспекты і ўключае ў сябе:

– усведамленне сутнасці, законаў і заканамернасцей функцыянавання інфармацыі ў грамадстве, тэарэтычнае асэнсаванне ролі інфармацыі ў кантэксце культуры і ўздзеянне яе на асобу;

– выхаванне асабістай адказнасці, прынцыпаў і перакананняў, якія б супярэчылі ўспрымання сацыяльна дэструктыўнай інфармацыі і дэзінфармацыі і маніпуляванню імі;

– выпрацоўку аптымальнай рэакцыі на паступаючую інфармацыю, яе адэкватнае ўспрыманне;

– набыццё неабходнага ўзроўню інфармаванасці як абавязковай умовы сацыялізацыі асобы, паспяховай вучэбнай і прафесійнай дзейнасці;

– валоданне сучаснымі інфармацыйнымі тэхналогіямі, знаёмства з інфармацыйнымі рэсурсамі грамадства, выпрацоўку навыкаў пошуку неабходнай інфармацыі, яе захаванне, перапрацоўку, выкарыстанне².

Інфармацыйная культура – комплексны навуковы кірунак, які знаходзіцца на перакрываванні і цесна ўзаемазвязаны з шэрагам навуковых дысцыплін:

– гнасеалогіяй, тэорыяй інфармацыі і сацыяльных камунікацый, тэорыяй культуры (таму што ў яе межах інфармацыя разглядаецца як

¹ *Зинovieва Н.Б.* Информационная культура личности: Учеб. пособ. – Краснодар, 1996. – С. 122.

² Там жа – С. 4.

феномен матэрыяльнага і ідэальнага свету ў кантэксце сусветнай культуры);

– псіхалогіяй, сацыялогіяй, фізіялогіяй (таму што ў межах інфармацыйнай культуры асоба разглядаецца як суб’ект і аб’ект інфармацыйнай дзейнасці, вывучаюцца яе інфармацыйныя патрэбнасці на сацыяльным і біялагічным узроўнях);

– педагогікай, інфарматыкай, бібліяграфазнаўствам, бібліяэказнаўствам, дакументазнаўствам, архівазнаўствам, музеязнаўствам (таму што функцыянаванне інфармацыі разглядаецца ў межах сацыяльных інстытутаў: сям’я, вучэбна-выхаваўчыя ўстановы, масавыя камунікацыі).

Тым не менш інфармацыйная культура з’яўляецца самастойным навуковым кірункам, мае свой аб’ект і прадмет вывучэння. Аб’ектам інфармацыйнай культуры з’яўляецца сістэма інфармацыйных узаемаадносін грамадства і асобы, прадметам – працэс гарманізацыі ўнутранага свету чалавека ў працэсе стварэння і спажывання інфармацыі³.

Асобныя праблемы інфармацыйнай культуры (напрыклад, ускрыццё інфармацыі, паводзіны асобы ва ўмовах дэфіцыту інфармацыі, спосабы прадстаўлення і выкарыстання інфармацыі і інш.) разглядаліся ў межах шэрага навуковых дысцыплін (псіхалогіі, сацыялогіі, інфарматыкі, тэорыі сацыяльных камунікацый, бібліяграфазнаўства і інш.) у адпаведнасці з іх аб’ектам, прадметам, мэтай, задачамі. І толькі ў канцы 1980-х гг. інфармацыйная культура аформілася ў якасці асобнага навуковага кірунку, і яе праблемы сталі актыўна распрацоўвацца ў навуковых публікацыях, у тым ліку матэрыялах навуковых канферэнцый, навукова-папулярнай і вучэбнай літаратуры.

У 1988 г. выйшла манаграфія А.П.Суханова “Інфармацыя і прогрэс”, у якой упершыню былі абагульнены праблемы інфармацыйнай культуры асобы, у прыватнасці, разгледжаны сацыялагічныя аспекты функцыянавання інфармацыі ў грамадстве.

³ *Зітовьева Н.Б.* Информационная культура личности: Учеб. пособ. – Краснодар, 1996. – С. 115.

У 1990 г. быў выдадзены зборнік навуковых прац “Информатика и культура”, на старонках якога ўздымаліся праблемы развіцця інфармацыйнай сферы і станаўлення інфармацыйнай культуры грамадства, іх роля ў навукова-тэхнічнай рэвалюцыі. Значная ўвага надавалася інтэлектуальным сістэмам, разгляду асаблівасцей інфармацыйных тэхналогій у трансляцыі музычнай культуры, суадносінам такіх паняццяў і з’яў, як матэматыка і культура, інфарматызацыя і культура.

З 1993 г. пад эгідай Міжнароднай акадэміі інфарматызацыі (у 1994 г. у яе межах было створана Аддзяленне інфармацыйнай культуры) сталі праводзіцца штогадовыя міжнародныя канферэнцыі па праблемах інфармацыйнай культуры. Па выніках канферэнцый выдаваліся тэзісы дакладаў: “Информационная культура специалиста: гуманитарные проблемы” (Новороссийск, 1993), “Человек в мире искусства: информационные аспекты” (Краснодар, 1994), “Информатизация и проблемы гуманитарного образования” (Краснодар, 1995), “Информационная культура личности: прошлое, настоящее и будущее” (Краснодар, 1996), зборнікі навуковых артыкулаў “Проблемы информационной культуры” (вып. 1–5) і інш. [34–39, 44–46, 48].

Акрамя таго, па інфармацыйнай культуры існуюць працы папулярнага характару, прысвечаныя як праблеме ў цэлым (*Воробьёв, Г.Г. Твоя информационная культура. М., 1988*), так і асобным яе кірункам: метадыцы скорачыгання, скоранісу, рабоце з тэкставым матэрыялам і інш. (*Гецов, Г. Работа с книгой: рациональные приёмы. М., 1984; Как научиться быстро читать / Авт.-сост. А.Шилин. Мн., 1998*).

З увядзеннем курса “Информационная культура асобы” ў вучэбны працэс (у асноўным у ВНУ культуры) з’явілася неабходнасць падрыхтоўкі вучэбнай і метадычнай літаратуры. У 1996 г. у Краснадары быў выдадзены першы вучэбны дапаможнік (*Зиновьева, Н.Б. Информационная культура личности*). Ён прызначаны для студэнтаў бібліятэчных факультэтаў вышэйшых навучальных устаноў. Былі распрацаваны таксама і праграмы вучэбных курсаў “Информационная культура школьніка”, “Информационная культура спецыяліста”, “Информационная культура асобы”.

Курсы “Інфармацыйная культура школьніка” і “Інфармацыйная культура спецыяліста” з’яўляюцца інтэгральнымі часткамі навуковага кірунку дысцыпліны “Інфармацыйная культура асобы”. Яны праду- гледжваюць вывучэнне пытанняў стварэння і функцыянавання інфар- мацыі ў грамадстве з улікам узроставых характарыстык школьнікаў, ступені іх падрыхтаванасці да ўспрымання інфармацыі, спецыфікі прафесійнай дзейнасці пэўных катэгорый спецыялістаў і іх інфарма- цыйных патрэбнасцей.

Дысцыпліна “Інфармацыйная культура асобы” чытаецца ў Бела- рускім дзяржаўным універсітэце культуры на факультэтах біблія- тэчна-інфармацыйных сістэм і завочнага навучання (аддзяленне біб- ліятэчнага ўстава і бібліяграфіі) для студэнтаў, будучая прафесійная дзейнасць якіх звязана з сістэмай дакументных камунікацый. Ён займае важнае месца ў структуры падрыхтоўкі спецыялістаў у сферы культуры і мастацтва. Гэта абумоўлена асаблівасцямі сучаснай гра- мадскай практыкі: паскарэннем і ўскладненнем інфармацыйных пра- цэсаў, актыўным пранікненнем камп’ютэрных тэхналогій ва ўсе сфе- ры жыццядзейнасці чалавека. Значнае павелічэнне аб’ёму і ўсклад- ненне зместу ствараемай інфармацыі абвастрылі праблемы арыен- тацыі ў накопленых грамадствам інфармацыйных масівах, узмацнілі патрабаванні да ўзроўню вытворчасці і прадстаўлення новых ведаў, захавання правоў аўтара на створаную ім або іншымі асобамі інфармацыю. Перад кожным спецыялістам, асабліва калі ён займаец- ца навуковай дзейнасцю, узнікаюць праблемы выпрацоўкі апты- мальнага алгарытму пошуку інфармацыі, адбору найбольш каш- тоўных дакументаў з усёй сукупнасці знойдзеных, якаснай працы з дакументна фіксаванай інфармацыяй, правільнага афармлення спасы- лачнага апарату да прадуктаў уласнай навуковай дзейнасці.

Спецыялісты ў галіне культуры і мастацтва за час вучобы павінны засвоіць шырокі спектр агульнагуманітарных, агульна- навуковых і прафесійных ведаў, у тым ліку прынцыпы і прыёмы пошуку, збірання, сістэматызацыі, абагульнення, стварэння і прад- стаўлення інфармацыі, правядзення навуковых даследаванняў,

адпаведных профілю іх будучай прафесіі⁴. Таму практыка падрыхтоўкі спецыялістаў вышэйназванай катэгорыі патрабуе вывучэння курса “Інфармацыйная культура асобы”. Зразумела, арыентацыя ў інфармацыйных рэсурсах грамадства, валоданне камп’ютэрнымі тэхналогіямі, умненне весці эфектыўны пошук інфармацыі, рацыянальна працаваць з тэкставым матэрыялам не з’яўляюцца асноўнымі патрабаваннямі да спецыялістаў у галіне культуры і мастацтва і адпаведна магістральным кірункам вучэбнага працэсу па іх падрыхтоўцы. Аднак ва ўмовах інфарматызацыі асноўных сфер жыцця грамадства, актывізацыі навукова-даследчай дзейнасці менавіта гэты аспект падрыхтоўкі кадраў павінен забяспечыць інфармацыйна-камфортную сітуацыю вучэбнай, навуковай, а ў будучым прафесійнай і навукова-даследчай дзейнасці. У спецыяліста павінна быць сфарміравана культура спажывання інфармацыі, культура выбару інфармацыі, культура пошуку інфармацыі, яе аналізу і перапрацоўкі, культура засваення, стварэння, перадачы і абмену інфармацыяй.

Асноўная мэта курса “Інфармацыйная культура асобы” – фарміраванне ў студэнтаў, будучых спецыялістаў у галіне культуры і мастацтва, цэласнага ўяўлення аб заканамернасцях функцыянавання інфармацыі ў грамадстве і асаблівасцях інфармацыйнай дзейнасці спецыяліста падчас выканання сваіх прафесійных абавязкаў і правядзення навуковых даследаванняў. Курс уключае як агульнатэарэтычную частку, так і аперацыйна-тэхналагічную. Агульнатэарэтычная частка дае ўяўленне аб сутнасці інфармацыі, яе рассяванні і канцэнтрацыі, асноўных разнавіднасцях, заканамернасцях яе стварэння і распаўсюджвання, змяшчае агульную характарыстыку інфармацыйных рэсурсаў грамадства; аперацыйна-тэхналагічная частка – аб асаблівасцях выкарыстання інфармацыйных рэсурсаў пэўнай групай карыстальнікаў, выпрацоўцы стратэгіі пошуку неаб-

⁴ Кузьмініч М.Л. Мастацкая творчасць: універсітэцкая падрыхтоўка кадраў. – Мн., 1998. – С.138.

ходнай інфармацыі, стварэнні і афармленні першасных і другасных дакументаў.

Названы курс недастаткова забяспечаны вучэбна-метадычнай літаратурай. Як было адзначана, большасць матэрыялаў тычацца інфармацыйнай культуры асобы ў цэлым і не скіраваны на пэўныя катэгорыі спецыялістаў, у прыватнасці ў галіне культуры і мастацтва. Таму прапануемы вучэбны дапаможнік часткова вырашыць гэтую праблему і будзе спрыяць:

– атрымання студэнтамі ведаў аб інфармацыі, яе асноўных разнавіднасцях, інфармацыйных рэсурсах грамадства як базе задавальнення інфармацыйных патрэб спецыялістаў у галіне культуры і мастацтва, асноўных каналах кумулявання, захавання і распаўсюджвання інфармацыйных рэсурсаў грамадства, метадыцы пошуку неабходнай інфармацыі, кірунках выкарыстання аўтаматызаваных сродкаў пошуку і магчымасцях звяртання да сусветных інфармацыйных рэсурсаў, асаблівасцях работы з першаснымі і другаснымі дакументамі;

– выпрацоўцы ў студэнтаў уменияў і навыкаў карыстання дакументнымі рэсурсамі грамадства, сродкамі арыентацыі ў структуры і змесце першасных і другасных дакументаў, фактаграфічнымі, бібліяграфічнымі рэсурсамі грамадства, фарміравання стратэгіі пошуку інфармацыі, фармулёўкі запытаў, карыстання аўтаматызаванымі сродкамі пошуку інфармацыі, работы з тэкстай інфармацыяй (складанне бібліяграфічных апісанняў, планаў, тэзісаў, выпісак, цытат, анатацый, рэфератаў, ключавых слоў, прадметных рубрык).

Акрамя таго, дапаможнік будзе карысны студэнтам факультэта культуралогіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры пры вывучэнні курсаў “Асновы бібліяграфіі”, “Крыніцазнаўства”, “Бібліяграфічназнаўства”, студэнтам факультэтаў бібліятэчна-інфармацыйных сістэм і завочнага навучання пры вывучэнні курсаў «Інфармацыйная культура асобы», «Асновы навукова-даследчай работы», «Дакументазнаўства».

Глава I. ІНФАРМАЦЫЯ І ЯЕ ФУНКЦЫЯНАВАННЕ Ў ГРАМАДСТВЕ

1.1. Інфармацыя. Веды. Інфармацыйныя патрэбнасці асобы

Суадносіны паняццяў “інфармацыя” і “веды”. Слова інфармацыя паходзіць ад лац. *informatio* – тлумачэнне, выкладанне, паведамленне. Існуе больш за 300 азначэнняў паняцця “інфармацыя”. Часцей за ўсё пад ім разумеюць:

- звесткі аб рэчаіснасці, успрымаемыя чалавекам і/ці спецыяльным абсталяваннем;
- вынік адлюстравання рэчаіснасці ў свядомасці чалавека;
- звесткі, якія з’яўляюцца аб’ектам захавання, пераўтварэння і распаўсюджвання ў сістэме камунікацый;
- даныя, якія належаць уводу ў ЭВМ, захоўваюцца ў яе памяці, апрацоўваюцца на ЭВМ і выдаюцца карыстальнікам.

Утварэнне інфармацыі прадугледжвае абавязковую наяўнасць крыніцы інфармацыі (перадаючага аб’екта), паведамлення (упарадкаванай пэўным чынам сукупнасці сігналаў), перадаючага асяроддзя, сродкаў перадачы паведамлення, карыстальніка інфармацыі (успрымаючага суб’екта).

У любой натуральнай або штучнай сістэме інфармацыя выконвае наступныя функцыі:

- намінацыі (забяспечвае індывідуалізацыю аб’ектаў, іх адносін, якасцей і іншае, што дазваляе ў далейшым іх успрымаць, адрозніваць, фіксаваць, перадаваць, інтэрпрэтаваць);
- камунікацыі (забяспечвае абмен сукупнасцю ўпарадкаваных сігналаў паміж адрасантам і адрасатам);
- кіравання (забяспечвае рэгуляванне паводзін асобы, выбар аптымальнага рэжыму жыццядзейнасці);
- адаптацыі (забяспечвае магчымасць прыстасавання асобы да навакольнага асяроддзя, соцыуму, спрыяе камфортнаму самаадчуванню);

– кумуляцыі (забяспечвае назапашванне прыроднага, сацыяльнага вопыту, захаванне сацыяльнай памяці грамадства).

Інфармацыя з’яўляецца вынікам біялагічнай і сацыяльнай жыццядзейнасці чалавека, асноўнай крыніцай яго ведаў аб рэчаіснасці. Паняцці “веды” і “інфармацыя” цесна ўзаемазвязаны, але іх нельга атаясамліваць. Веды ўяўляюць сабой гнэсалагічны феномен, узнікненне іх абумоўлена энсавай сферай пазнавальнай дзейнасці чалавека. Яны заўсёды звязаны з інтэрпрэтацыяй і засваеннем звестак аб рэчаіснасці. Знакавая ж канфігурацыя інфармацыі з прычыны яе камунікатыўнага прызначэння, неабавязковай інтэрпрэтаванасці або звязанасці пэўнай знакавай камбінацыі з якім-небудзь агульным значэннем не адпавядае статусу ведаў з іх непарыўнай сувязцю знака і значэння. Яна, як любая сукупнасць сігналаў, існуе не толькі ў выглядзе аформленых ведаў, але і ў форме мяркуемых даных, перадведаў, знакавых утварэнняў, якія могуць стаць або не стаць ведамі⁵. Іншымі словамі, ведамі становіцца не ўся інфармацыя, а толькі тая, якая атрымана ў адпаведнасці з якімі-небудзь крытэрыямі, пэўным чынам упарадкавана, аформлена, мае сацыяльнае значэнне і прызнаецца ў якасці ведаў пэўнай сацыяльнай групай або грамадствам у цэлым. Гэта сукупнасць сістэматызаваных звестак аб рэчаіснасці, якія прайшлі праверку грамадскай практыкай, якімі валодае канкрэтная асоба, любая ўмоўная група або соцыум наогул. У адпаведнасці з гэтым веды падзяляюцца на індывідуальныя, групавыя, грамадскія.

Веды як вынік матэрыяльнай і духоўнай дзейнасці людзей могуць быць данавуковымі (жыццёвымі, штодзённымі, звычайнымі) і навуковымі. У аснове данавуковых ведаў ляжыць грамадская свядомасць. Яны дапамагаюць арыентавацца чалавеку ў штодзённым жыцці. Навуковыя веды⁶ з’яўляюцца вынікам навуковай дзейнасці – асэнсавання фактаў рэчаіснасці ў сістэме паняццяў пэўнай навукі, іх

⁵ Кожина Е.А. Информация и знание // Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы. – Краснодар, 1997. – С. 18–19.

⁶ Навука (грэч. *episteme* – веды, лац. *scientia* – веды, навука) – сфера чалавечай дзейнасці, накіраваная на здабыванне, асэнсаванне і тэрэтычную сістэматызацыю ведаў аб рэчаіснасці.

абагульнення і выяўлення за выпадковым неабходнага і заканамернага, за адзінкавым і прыватным агульнага і на гэтай аснове прагназавання развіцця як пэўнай галіны ведаў, сферы дзейнасці, так і грамадства ў цэлым. У межах навуковых ведаў выдзяляюць эмпірычныя і тэарэтычныя веды. Эмпірычныя веды з'яўляюцца вынікам непасрэднага пазнання аб'екта, яны фіксуюць даныя назірання за ім і эксперымента. Тэарэтычныя веды ствараюцца на аснове ўсебаковага пазнання аб'ектыўнай рэчаіснасці ў яе істотных сувязях і заканамернасцях, даследавання паняццёвага апарату навукі, прынцыпаў, законаў і заканамернасцей яе развіцця.

Дыферэнцыяцыя навуковых ведаў здзяйсняецца і па змястоўнай прымеце, у адпаведнасці з якой можна выдзеліць некалькі буйных блокаў: сацыяльна-гуманітарны, матэматычны, прыродазнаўчы, тэхнічны, прыкладны, медыцынскі. У сваю чаргу кожны з іх падзяляецца на шэраг састаўных аднапарадкавых частак, якія таксама структурыруюцца і суадносяцца з блокам больш высокага ўзроўню як частка – цэлае. Напрыклад, сацыяльна-гуманітарны блок навуковых ведаў уключае грамадазнаўчыя, гуманітарныя, філалагічныя, мастацтвазнаўчыя, рэлігіязнаўчыя, філасофскія, псіхалагічныя веды і інш.

Віды сацыяльнай інфармацыі. Інфармацыя ўспрымаемая, ствараемая, захоўваемая і распаўсюджваемая ў сацыюме (сацыяльная інфармацыя) надзвычай разнастайная па знакавай прыродзе, спосабах успрымання, сродках фіксацыі і ўзнаўлення. Яна мае форму і змест. Змест адлюстроўвае асаблівасці фрагментаў рэчаіснасці, на якія накіравана пазнавальная дзейнасць суб'екта. Форма адпавядае псіхалагафізічным асаблівасцям яе трансляцыі і ўспрымання. Змястоўныя і фармальныя характарыстыкі інфармацыі вельмі разнастайныя. У адпаведнасці з імі можна вылучыць шэраг відаў інфармацыі.

Па асаблівасцях успрымання індывідамі яна можа быць:

- візуальнай (інфармацыя, успрымаемая зрокам);
- аўдыяльнай (інфармацыя, успрымаемая слыхам);
- аўдыёвізуальнай (інфармацыя, успрымаемая зрокам і слыхам);
- нюхальнай (інфармацыя, успрымаемая органамі нюху);

- тактыльнай (інфармацыя, успрымаемая аналізатарамі скуры);
- смакавай (інфармацыя, успрымаемая аналізатарамі смаку).

У залежнасці ад выкарыстання выразных сродкаў вылучаецца інфармацыя, выражаная:

- пры дапамозе мімікі, руху, жэста;
- пры дапамозе гукаў (членараздзельных і нечленараздзельных);
- у фіксаванай знакавай форме (пісьмо, малюнкi, графікі, чарцяжы);
- у рэчавай форме (будынкі, прылады працы, прадметы спажывання).

Па спосабе адлюстравання ў свядомасці чалавека інфармацыя бывае:

- лагічнай (вынік аб'ектывізаванага, паслядоўнага і заканамернага адлюстравання рэчаіснасці);
- эстэтычнай (вынік суб'ектыўнага, вобразна-асацыятыўнага адлюстравання рэчаіснасці).

Па грамадскім прызначэнні вылучаюцца наступныя віды інфармацыі:

- масавая, прызначаная для грамадства ў цэлым незалежна ад дзялення яго на розныя сацыяльныя групы. Яна ўяўляе сукупнасць звестак, даступных кожнаму (усярэдненаму) члену грамадства, збіраецца і распаўсюджваецца па афіцыйных каналах, сродках масавай інфармацыі;
- групавая, арыентаваная на пэўную мэтавую сацыяльную (узроставую, прафесійную, палітычную і інш.) групу з аднароднымі інфармацыйнымі патрэбнасцямі;
- асобная, разлічаная на канкрэтнага чалавека і перадаваемая пры міжасобных зносінах⁷.

Інфармацыйныя патрэбнасці асобы (спецыяліста). Інфармацыя, якую атрымлівае чалавек у працэсе сваёй жыццядзейнасці, веды, якімі ён валодае, з'яўляюцца асновай фарміравання інфармацыйных

⁷ *Зитовьева Н.Б.* Информационная культура личности: Учеб. пособ. – Краснодар, 1996. – С.20–22.

патрэбнасцей асобы. *Інфармацыйная патрэбнасць* – гэта асэнсаваная або неасэнсаваная суб'ектам неабходнасць (*патрэба*) у атрыманні пэўных звестак аб рэчаіснасці (*інфармацыі*). Яна фарміруецца на аснове патрэбнага стану суб'екта, які ў працэсе дзейнасці стварае ідэальную мадэль гэтай дзейнасці, сутыкаецца з недахопам інфармацыі, неабходнай для стварэння або карэкціроўкі такой мадэлі. Недахоп інфармацыі, немагчымасць стварэння закончанага мадэлі прыводзяць да стварэння патрэбнага стану. Вызначэнне характару неабходнай інфармацыі прыводзіць да напаўнення патрэбнага стану канкрэтным зместам і пераўтварэння яго ў інфармацыйную патрэбнасць⁸.

У якасці суб'екта могуць выступаць як грамадства ў цэлым, любая выдзеленая па пэўнай прымеце сацыяльная група, так і асобны чалавек. Фарміраванне інфармацыйных патрэбнасцей грамадства адбываецца ў асноўным пад уплывам канкрэтна-гістарычнай сітуацыі і накопленых сукупных сацыяльных вопыту. Інфармацыйныя патрэбнасці пэўнай сацыяльнай групы абумоўлены, перш за ўсё, агульнай накіраванасцю дзейнасці, месцам гэтай групы ў сацыяльнай структуры грамадства, а таксама канкрэтна-гістарычнымі ўмовамі. Фарміраванне інфармацыйных патрэбнасцей асобы адбываецца пад уплывам усіх вышэйпералічаных фактараў і мае псіхафізіялагічны характар. Адзіства біялагічнага і сацыяльнага ў чалавеку абумоўлівае асаблівасці яго інфармацыйных патрэбнасцей, якія адпаведна існуюць на двух узроўнях: біялагічным і сацыяльным.

Біялагічныя інфармацыйныя патрэбнасці – гэта арганічныя (біягенныя) патрэбы любых жывых істот у паступленні сенсорнай інфармацыі. Каб захаваць сябе як від, чалавеку неабходна мець і задавальняць *патрэбнасць у кантакце* з сабе падобнымі, з навакольным асяроддзем. Гэта забяспечвае паступленне ў мозг раздражняльнікаў, якія стымулююць і забяспечваюць паўнацэнную яго

⁸ *Пашина И.И.* Об изучении специфики информационных потребностей в области культуры и искусства // Информатизация и проблемы гуманитарного образования: Тез. докл. междунар. науч. конф., Краснодар – Новороссийск, 14 –15 сент. 1995 г. – Краснодар, 1995. – С. 336.

работу. На біялагічным узроўні ўзнікае таксама *патрэбнасць арыентацыі* ў навакольным асяроддзі. Задавальняючы яе, чалавек як істота біялагічная выбірае пэўны тып паводзін, які забяспечвае яго паспяховую жыццядзейнасць, зберагае яго як від. У чалавека ўзнікае таксама *патрэбнасць у перайманні, імітаванні* паводзін іншай, сабе падобнай, асобы. Гэта спрыяе перадачы назапашанага вопыту, выпрацоўцы эканамічнага рэжыму жыццядзейнасці.

Сацыяльная прыналежнасць чалавека абумоўлівае сацыялізацыю ўсіх вышэйпералічаных інфармацыйных патрэбнасцей і іх праяўленне ў наступных аспектах: *патрэбнасць быць інфармаваным; патрэбнасць у сацыяльнай арыентацыі; патрэбнасць у сацыяльнай ідэнтыфікацыі*⁹. Задавальненне іх спрыяе псіхалагічнаму камфорту асобы, упэўненасці, выпрацоўцы адпаведных, прынятых у грамадстве, паводзін, вызначэнню сябе як асобы, знаходжанню свайго асабістага месца ў соцыуме, пэўнай прафесійнай, дэмаграфічнай, грамадскай, палітычнай і іншых груп.

Інфармацыйныя патрэбнасці асобы дынамічныя і бязмежныя. Яны фарміруюцца і мяняюцца разам з інфармацыйнымі працэсамі ў грамадстве, змяненнем інфармацыйнага патэнцыялу соцыуму і ўзроўнем асабістага інфармацыйнага вопыту.

На фарміраванне інфармацыйных патрэбнасцей чалавека, безумоўна, уплываюць спецыфіка яго прафесійнай дзейнасці, месца, якое ён займае ў грамадскім раздзяленні працы, сацыяльная роля, якую ён выконвае, накоплены ўласны вопыт у той або іншай сферы грамадскай практыкі. Прычым на пэўных этапах жыцця чалавека гэтыя фактары становяцца дамінуючымі. Улічваючы гэта, магчыма выдзеліць дзве іх асноўныя групы: *непрафесійныя і прафесійныя інфармацыйныя патрэбнасці*.

Да першай групы адносіцца шырокі спектр грамадзянскіх, палітычных, рэлігійных, этычных, эстэтычных, самаадукацыйных, выхавальчых, гістарычных і іншых інфармацыйных патрэбнасцей

⁹ *Зиновьева Н.Б.* Информационная культура личности: Учеб. пособ. – Краснодар, 1996. – С. 30–37.

(зразумела, калі палітыка, рэлігія, выхаванне, мастацтва, гісторыя і іншае знаходзяцца за межамі прафесійных інтарэсаў). Гэтыя інфармацыйныя патрэбнасці маюць ярка выяўлены псіхафізічны характар. Фарміраванне і ўзвышэнне іх адбываюцца на працягу ўсяго жыцця асобы, на ўсіх ступенях яе сацыялізацыі.

Прафесійныя інфармацыйныя патрэбнасці абумоўлены перш за ўсё сацыяльнымі фактарамі, а псіхафізічныя фактары другасныя, апасродкаваныя. Гэтыя патрэбнасці пачынаюць складвацца і праяўляцца падчас прафесійнай арыентацыі (мэтанакіраванай або неўсвадомленай), становяцца больш выразнымі і ўскладняюцца пры атрыманні спецыяльнай адукацыі, найбольш ярка вызначаюцца ў прафесійнай дзейнасці, умацняюцца і пашыраюцца пры павышэнні кваліфікацыі. Задавальненне іх спрыяе паспяховай прафесійнай дзейнасці спецыяліста, самарэалізацыі асобы на розных ступенях прафесіяналізму.

Фарміраванне, праяўленне, задавальненне і ўзвышэнне інфармацыйных патрэбнасцей канкрэтнай асобы-спецыяліста абумоўлены галіной ведаў, у межах якой ён працуе, а таксама яго функцыянальнымі абавязкамі ў грамадскім раздзяленні працы. Гэтыя патрэбнасці вельмі разнастайныя і залежаць як ад шматлікасці і шматякаскасці вытворчай, творчай, арганізацыйна-кіраўнічай і іншай прафесійнай дзейнасці, так і ад псіхафізічных характарыстык асобы. Тым не менш ёсць агульнае, што характэрна для інфармацыйных патрэбнасцей спецыялістаў любых сфер дзейнасці. Гэта патрэбнасць атрымліваць:

- бягучую (новую) інфармацыю па сваёй і сумежных галінах ведаў, сачыць за апошнімі дасягненнямі;
- рэтраспектыўную (створаную за пэўны адрэзак часу ў мінулым) інфармацыю па сваёй тэме, праблеме, галіне;
- тэматычную (вузкатэматычную, шырокатэматычную) і галіновую інфармацыю;
- міжгаліновую інфармацыю;
- разнастайную фактаграфічную інфармацыю;

– разнастайную бібліяграфічную інфармацыю.

Патрэбнасць атрымліваць бягучую (новую) інфармацыю па сваёй і сумежных галінах ведаў, сачыць за апошнімі дасягненнямі вызначаецца адноснай стабільнасцю. Яна ўзнікае ў спецыяліста амаль што пастаянна. Задавальненне яе стварае інфармацыйна камфортную працоўную атмасферу, дазваляе аператыўна і адэкватна рэагаваць на змяненні ў сферы сваёй прафесійнай дзейнасці, падрыхтоўвае да прыняцця неардынарных рашэнняў па карэкціроўцы сваёй творчай і вытворчай дзейнасці ў адпаведнасці са змяненнем рэчаіснасці.

Патрэбнасць атрымліваць рэтраспектыўную (створаную за пэўны адрэзак часу ў мінулым) інфармацыю па сваёй тэме, праблеме, галіне ўзнікае эпизадчна, пры неабходнасці супастаўлення рэчаіснасці з мінулым, гістарычнага аналізу асобнага кірунку або дзейнасці ў цэлым. Задавальненне яе забяспечвае магчымасць глыбокага і паступеньчатага даследавання пэўнага фрагмента рэчаіснасці, вызначэнне падыходаў, меркаванняў, ацэнак у мінулым.

Патрэбнасць атрымліваць тэматычную (вузкатэматычную, шырокатэматычную) і галіновую інфармацыю ўзнікае пастаянна. Яе канкрэтнае праяўленне абумоўлена спецыфікай прафесійнай дзейнасці асобы. У большасці сваёй спецыялісты той або іншай сферы грамадскай практыкі займаюцца распрацоўкай асобных тэматычных кірункаў, часам вельмі вузкіх. Справа ў тым, што працэс дыферэнцыяцыі навуковых ведаў, спецыялізацыі сфер грамадскай практыкі прыводзіць да пастаяннага звужэння тэматычных рамак прафесійных інфармацыйных патрэбнасцей і, як вынік, да абмежавання навуковага кругагляду спецыяліста, зніжэння мабільнасці пры прыняцці рашэнняў. Неабходна адзначыць, што ў большай ступені гэта тычыцца сфер навукова-тэхнічнай дзейнасці. У мастацкай творчасці гэтая тэндэнцыя праяўляецца ў меншай ступені. Але і для спецыялістаў гэтай сферы характэрна існаванне вузкатэматычных інфармацыйных патрэбнасцей, якія з’яўляюцца вынікам недахопу інфармацыі пры вывучэнні канкрэтнага фрагмента рэчаіснасці (прадмета даследавання), шырокатэматычных, задавальненне якіх дазваляе стварыць

уяўленне аб аб'екце прафесійных інтарэсаў наогул, аб яго функцыянальных і структурных асаблівасцях, і галіновых, задавальненне якіх спрыяе вызначэнню месца канкрэтнай тэмы ў межах пэўнага навуковага кірунку, галіны ведаў або сферы грамадскай практыкі.

Узнікае таксама патрэбнасць у атрыманні міжгаліновай інфармацыі. Для навуковых ведаў характэрна не толькі дыферэнцыяцыя, а таксама і інтэграцыя, перакрываванне інтарэсаў, узаемапрапінненне. Гэта прыводзіць да таго, што спецыялісту неабходны не толькі тэматычная (профільная) і галіновая інфармацыя, але і інфармацыя з сумежных і, на першы погляд, далёкіх галін ведаў і сфер практычнай дзейнасці (напрыклад, педагогікі, псіхалогіі, сацыялогіі, гісторыі, эканомікі і інш.).

У спецыяліста ўзнікае патрэбнасць у атрыманні не толькі вышэйпералічаных разнавіднасцей поўнатэкстывай (апісальнай) інфармацыі, але і фактычных звестак: знайсці трактоўкі тэрмінаў, характарыстыкі асобных аб'ектаў рэчаіснасці, пералік падзей, якасцей, працэсаў і г.д. Іншымі словамі, узнікае патрэбнасць у фактаграфічнай інфармацыі, прычым вельмі лаканічнай і сістэматызаванай, якая б дазволіла хутка знайсці неабходныя звесткі і зберагчы працоўны час для факталагічнага аналізу.

Патрэбнасць атрымліваць разнастайную бібліяграфічную інфармацыю (інфармацыю аб дакументах, іх частках або сукупнасці дакументаў) узнікае ў карыстальніка не заўсёды, а толькі ў выпадку, калі яго інфармацыйна-патрэбнасны стан не можа быць задаволены без звароту да дакумента – у час прыватнай гутаркі, кансультацый са спецыялістамі, размоў па тэлефоне і інш. У гэтым выпадку ў яго ўзнікаюць інфармацыйна-дакументныя (ці проста дакументныя) патрэбнасці. Яны з'яўляюцца асновай для фарміравання бібліяграфічнай патрэбнасці – знайсці пэўныя звесткі аб дакументах, у якіх заключана неабходная яму інфармацыя. Але не ўсякая дакументная патрэбнасць становіцца бібліяграфічнай. Калі паміж карыстальнікамі і дакументамі не існуе інфармацыйных бар'ераў (дакумент можна атрымаць на адкрытым доступе ў бібліятэцы, у кніжнай краме, ва ўласным

кнігазборы), бібліяграфічныя патрэбнасці не ўзнікаюць, карыстальнік задавальняе свае інфармацыйныя патрэбнасці на ўзроўні непасрэднага звароту да дакумента. Бібліяграфічныя ж патрэбнасці ўзнікаюць пры ўмовах наяўнасці ў карыстальніка асэнсаваных інфармацыйных патрэбнасцей, немагчымасці задаволіць іх без звароту да дакумента; немагчымасці непасрэднага атрымання дакумента, ведання карыстальнікам крыніц бібліяграфічнай інфармацыі, адпаведных бібліяграфічных службаў. Бібліяграфічныя патрэбнасці таксама надзвычай разнастайныя. Іх склад абумоўлены характарам прафесійнай дзейнасці, узроўнем адукацыі, стажам вытворчай, творчай, навуковай работы, узроўнем інфармацыйнай культуры асобы, яе псіхафізічнымі якасцямі. Тым не менш у спецыяліста, занятага ў любой сферы дзейнасці, узнікае патрэбнасць у атрыманні агульнай і спецыяльнай; бягучай, рэтраспектыўнай, перспектыўнай; галіновай, тэматычнай, праблемна-комплекснай, персанальнай і іншай бібліяграфічнай інфармацыі.

1.2. Этычныя нормы і прававое рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы

Этычныя нормы інфармацыйнай дзейнасці асобы. Дзейнасць чалавека заўсёды звязана са спажываннем і выпрацоўкай інфармацыі, прычым гэта не залежыць ад уключанасці яго ў дэмаграфічную, прафесійную і іншыя групы. Прыналежнасць да пэўнай сацыяльнай групы ўплывае на колькасныя, змястоўныя і якасныя характарыстыкі інфармацыйнай дзейнасці асобы. У шырокім разуменні кожная сацыяльна абумоўленая дзейнасць чалавека носіць інфармацыйны характар. Разам з тым у сістэме грамадскага падзелу працы існуюць сферы дзейнасці, якія цалкам звязаны з кумуляваннем, захаваннем і стварэннем інфармацыйнай прадукцыі. Іх узнікненню і распаўсюджванню спрыяла ўзрастанне аб'ёму інфармацыі, паскарэнне інфармацыйных працэсаў, пашырэнне сродкаў перадачы інфармацыі, ускладненне інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў. І не выпадкова,

што грамадства (пэўная сацыяльная група) заўсёды рэгулявала паводзіны чалавека пры спажыванні, абмене і прадстаўленні інфармацыі: на розных узроўнях прымаліся ў гэтым кірунку розныя нарматыўныя дакументы, у грамадстве або асобнай яго структурнай частцы выпрацоўваліся пэўныя правілы паводзін. Асабліва гэта стала актуальным у другой палове XX ст., калі ў розныя сферы грамадскага жыцця пачалі пранікаць камп'ютэрныя тэхналогіі. Яны разам з вялікімі магчымацямі хуткаснага пошуку, абмену інфармацыяй, лёгкага доступу да інфармацыйных рэсурсаў, эканоміяй намаганняў чалавека зрабілі больш прыступнай захаванне аўтарскага права, даставернасці інфармацыі, ускладнілі праблемы рэгулявання інфармацыйных працэсаў, захавання створаных і ствараемых чалавецтвам ведаў і г.д. Грамадства пэўным чынам павінна кантраляваць і рэгуляваць інфармацыйныя паводзіны асобы і з пункту гледжання маралі, і з пункту гледжання права.

Этыка – адна са старажытнейшых навуковых дысцыплін, філасофская навука, аб'ектам вывучэння якой з'яўляецца мараль як форма грамадскай свядомасці, як адзін з важнейшых бакоў жыццядзейнасці чалавека, спецыфічная з'ява грамадскага жыцця. Яна ўзнікла як практычная частка філасофіі – вучэнне аб тым, як трэба дзейнічаць. З часам у ёй вылучыліся тэарэтычная і нарматыўная часткі. Нарматыўная даследуе праблемы добрага і злага, маральных абавязкаў у розных кірунках чалавечай дзейнасці, у тым ліку пры спажыванні і стварэнні інфармацыі.

Этычныя нормы інфармацыйных паводзін асобы абумоўлены стыхійна сфарміраванымі і агульнапрызнанымі ў грамадстве або пэўнай сацыяльнай групе прадпісаннямі і ацэнкамі. Этычныя нормы замацаваны ў маральных правілах, падмацоўваюцца масавымі прыкладамі, звычаямі, звычкамі, грамадскім пунктам гледжання. Яны маюць характар пажаданасці, форму патрабаванняў, якія ў роўнай ступені тычацца ўсіх членаў супольнасці і знаходзяцца пад кантролем не афіцыйных органаў, а грамадства ў цэлым або асобнай яго структурнай адзінкі. Прычым аўтарытэт таго або іншага чалавека

мога быць не звязаны з яго афіцыйным статусам. Выкананне этычных патрабаванняў санкцыяніруецца і кантралюецца толькі формамі духоўнага ўздзеяння (грамадская ацэнка, адабрэнне або асуджэнне грамадскіх учынкаў). Гэта абумоўлівае значна большую ролю свядомасці ў працэсах рэгуляцыі інфармацыйнай дзейнасці асобы.

Этычныя нормы інфармацыйных паводзін асобы маюць даволі ўстойлівы характар і захоўваюцца на працягу вялікага храналагічнага прамежку, замацоўваюцца ў прыказках, прымаўках (*Еш пірог з грыбамі, а язык трымай за зубамі, Млын меле – мука будзе, язык меле – бяда будзе, Хто языком штурмуе, не шмат наваюе, Людзей другіх слухай – ды сам розум май, У людзей пытай і свой розум май*), хрысціянскіх заповедзяў (*Не ўжывай Імя Божыга дарэмна, Не сведчы фальшыва на бліжняга свайго*). Грамадствам асуджаецца чытанне чужых пісьмаў, мана, двулікасць, ананімныя абвінавачванні, парушэнне тайны споведзі і да т.п. Навуковая супольнасць непрыязна ставіцца да плагіяту, кампіляцыі, падтасоўкі навуковых фактаў і інш. Асабліва важна прытрымлівацца этычных нормаў інфармацыйных паводзін асобе, занятай у той або іншай сферы дзейнасці, якая непасрэдна звязана са стварэннем, распаўсюджваннем, кумуляцыяй і захаваннем інфармацыі. Не выпадкова, што распацоўваюцца кодэксы прафесійнай этыкі (напрыклад, журналіста, бібліятэкара). У іх межах агавораны асноўныя прынцыпы, якіх павінен прытрымлівацца спецыяліст, каб ствараемая ім і/ці распаўсюджваемая інфармацыя не толькі знайшла свайго карыстальніка, але і служыла паступальнаму развіццю грамадства, гуманістычным ідэям.

Разам з тым этычныя нормы інфармацыйных паводзін асобы, спецыяліста ў той або іншай сферы грамадскай практыкі, – гэта не застыўшая сукупнасць пэўных правіл і прадпісанняў. Яны выпрацоўваюцца і часам відазмяняюцца або вар'іруюцца пад уплывам канкрэтна-гістарычных умоў развіцця грамадства, пэўнай сацыяльнай групы, якія тым самым рэгулююць асаблівасці інфармацыйнай дзейнасці асобы ў пэўных сацыяльна-эканамічных і палітычных умовах. У апошнія дзесяцігоддзі ў сувязі з актыўным развіццём сродкаў масавай

інфармацыі абвастрылася праблема захавання этычных нормаў спажывання і распаўсюджвання інфармацыі. Сталі магчымымі мэтавая дэарыентацыя шырокіх колаў грамадства, прапаганда ілжывых маральных каштоўнасцей праз стварэнне станоўчых вобразаў бандытаў, гвалтаўнікоў, забойцаў. З укараненнем камп'ютэрных тэхналогій у большасць сфер чалавечай дзейнасці і ў штодзённае жыццё паўстала пытанне аб так званай інфармацыйнай этыцы. Камп'ютэры даюць вялікія магчымасці ў атрыманні і прадстаўленні інфармацыі, забяспечваюць шырокія і шматвектарныя абменна-інфармацыйныя працэсы. Адпаведна ўзрасла верагоднасць інфармацыйных маніпуляцый, прысвойвання чужой інтэлектуальнай працы, умешвання без дазволу ў дыялогі іншых асоб, пашкоджання замкнутых сістэм, укаранення камп'ютэрных вірусаў, нанясення матэрыяльнай шкоды і да т.п. Напрыклад, у ЗША страты фірмаў-вытворцаў камп'ютэрнага праграмнага забеспячэння ад незаконнага капіравання праграм за год складаюць 10–12 млрд. долараў, у Еўропе – 5,5 млрд. долараў. Асабліва распаўсюджаны выпуск кантрафактнай (пірацкай) прадукцыі ў краінах Азіі¹⁰. Гэтыя ж праблемы не абышлі і Беларусь. Па даных прэзідэнта Беларускай асацыяцыі вытворцаў аўдыё- і відэапрадукцыі, аўдыёвідэарынак Беларусі ў 1998 г. на 99% запоўнены такой прадукцыяй¹¹. Пакаранне некаторых з гэтых парушэнняў ужо стала аб'ектам прававога рэгулявання ў шэрагу краін свету, але вельмі важна, каб нормы інфармацыйных паводзін знаходзіліся на ўзроўні самакантролю. А гэты працэс больш доўгі і марудны. У грамадстве пакуль што не знайшлі належнага асуджэння дзеянні крэкераў, кардэраў, распаўсюджвання кантрафактнай аўдыё- і відэапрадукцыі і інш.

Камп'ютэрныя тэхналогіі дазваляюць распаўсюджваць інфармацыю без уліку псіхічнага і фізічнага стану здароўя чалавека, яго ментальнасці, узросту. Прычым сферы жыцця чалавека за кошт

¹⁰ Сухоруков К.М. Информационная революция: прогнозы и реальность // Книжное дело. – 1996. – №1. – С. 80.

¹¹ Кривец О. «Пиратам» живётся вольготно // 7 дней. – 1998. – 22 авг.

электроннай прасторы паступова пашыраюцца, ствараюцца віртуальныя бібліятэкі, музеі, фона-, кінатэкі, магазіны і да т.п., а непасрэдныя асабістыя кантакты людзей замяняюцца віртуальнымі. Вынікі гэтых працэсаў для грамадства могуць аказацца самымі несутасяшальнымі. Да таго ж нельга забываць, што інфармацыйныя сеткі могуць выкарыстоўвацца ў крымінальных мэтах для мэтанакіраванага інфармацыйна-псіхалагічнага ўздзеяння, якое прыгнятае свядомасць, адэкватныя грамадска прынятым нормам паводзіны і псіхічнае здароўе чалавека. Зразумела, добра распрацаваны прававы кантроль за інфармацыйнай дзейнасцю будзе спрыяць вырашэнню названых праблем, але далёка не ўсіх і не так хутка, як яны будуць узнікаць. Кожнай дзяржаве і чалавецтву наогул “неабходны Кодэкс гонару ўласнікаў, уладальнікаў і карыстальнікаў адкрытых інфармацыйных сістэм (у тым ліку Internet-супольнасці), аналагічны клятве Гіпакрата, Кодэксу паводзін у Internet (Канада), хартыі Internet (Францыя) і да т.п., які б устанаўліваў нормы этыкі і правілы маралі пры выкарыстанні інфармацыі і сучасных інфармацыйных тэхналогій і сістэм”¹². Але недастаткова толькі прыняць яго. Неабходна вялікая мэтанакіраваная праца, каб грамадства ў цэлым і кожны чалавек у прыватнасці ўсвядомілі, што разам з вялікімі віртуальнымі магчымасцямі прыходзіць і вялікая маральная адказнасць за свае ўчынкі. Пры карыстанні камп’ютэрнымі тэхналогіямі важна прытрымлівацца не толькі прынцыпаму даступнасці атрымання інфармацыі, прыватнасці абмену інфармацыяй, якасці і даставернасці прадстаўляемай інфармацыйнай прадукцыі, але і захаванне (магчыма і ўзмацненне) этычных нормаў, агульнапрынятых для іншых сфер сацыяльнай дзейнасці людзей.

Спецыяліст, заняты ў той або іншай сферы грамадскага раздзялення працы, павінен валодаць пэўнай сукупнасцю этычных ведаў, мець маральныя погляды, перакананні, пачуцці, якія суадносяцца

¹² Крюкова Э.П. О проблемах свободы слова и информационной безопасности // Управление защитой информации. – 2001. – Т.5. – №2. – С.220.

з каштоўнасцямі, этычнымі нормамі, маральнымі адносінамі не толькі грамадства ў цэлым, але і сваёй прафесійнай групы. Прафесійныя абавязкі спецыялістаў у галіне культуры і мастацтва звязаны з актыўнай інфармацыйнай дзейнасцю, і таму надзвычай важна прытрымлівацца маральных нормаў абмену, спажывання, кумуляцыі, стварэння і распаўсюджвання інфармацыі: ствараць якасныя і высокамастацкія творы, непрымірыма адносіцца да прысваення вынікаў чужой працы, не дапускаць выкарыстання інфармацыі ў антыгуманых мэтах, асуджаць утойванне сацыяльна значных звестак, наўмыснае пашкоджанне разнастайных крыніц інфармацыі і інфармацыйных сістэм, рэалізоўваць права на свабоду атрымання, стварэння і распаўсюджвання інфармацыі, не адмаўляючыся ад маральных каштоўнасцей, агульнапрынятых грамадствам і пэўнай прафесійнай супольнасцю, і інш.

Прававое рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы. З развіццём камп'ютэрных тэхналогій, са стварэннем і распаўсюджваннем інфармацыйных сетак, знікненнем у іх абшарах геаграфічных і геапалітычных межаў інфармацыйныя рэсурсы па сваёй каштоўнасці становяцца побач з прыроднымі, фінансавымі, працоўнымі рэсурсамі і паступова набываюць статус галоўнага нацыянальнага багацця. Магчымасці сучасных інфармацыйных тэхналогій “пры недастаткова развітым заканадаўстве ... ствараюць новыя пагрозы грамадству, дзяржаве, канкрэтнаму чалавеку – пагрозы іх інфармацыйнай бяспекцы”¹³. І заканамерна стала актуальнай праблема прававога рэгулявання інфармацыйнай дзейнасці асобы, пэўных сацыяльных груп, сфер вытворчасці, кумулявання, стварэння і распаўсюджвання інфармацыі. Чалавеку павінны быць забяспечаны правы своечасовага атрымання поўных і даставерных звестак аб рэчаіснасці, свабоднага доступу да інфармацыйных рэсурсаў, накопленых грамадствам, магчымасцей стварэння і распаўсюджвання інфармацыі. Разам з тым павінны быць гарантаваны правы ўласнасці на інфармацыю,

¹³ Крюкова Э.П. О проблемах свободы слова и информационной безопасности // Управление защитой информации. – 2001. – Т.5. – №2. – С.215.

недатыкальнасць прыватнага жыцця, абарона ад шкодных інфармацыйных уздзеянняў і наступстваў інфармацыйнага супрацьстаяння дзяржаў за сферы палітычнага ўплыву.

Прававыя нормы інфармацыйнай дзейнасці знаходзяцца пад кантролем афіцыйных органаў і абавязковы для выканання ўсімі членамі грамадства. Яны зафіксаваны ў разнастайных нарматыўных дакументах, якія часткова або цалкам тычацца развіцця інфармацыйных тэхналогій, абароны аўтарскіх правоў, выкарыстання, абмену, распаўсюджвання інфармацыі. Прычым рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці адбываецца на розных узроўнях: міжнародным, рэгіянальным, міждзяржаўным, дзяржаўным (нацыянальным).

Міжнароднае права мае важнае значэнне ў рэгуляцыі міжнародных адносін у розных сферах жыцця чалавечай супольнасці, у тым ліку і ў галіне стварэння, спажывання і абмену інфармацыі. Асабліва гэта стала актуальна ў другой палове XX ст., калі рэгуляванне адносін паміж дзяржавамі з'явілася ўмовай захавання цывілізацыі. Не выпадкова, што ў 1989 г. Генеральная асамблея Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб'явіла напрыканцы XX ст. дзесяцігоддзе міжнароднага права (была прынята рэзалюцыя аб дзесяцігоддзі міжнароднага права ААН).

На міжнародным узроўні створаны арганізацыі (міжуродавыя і няўрадавыя аб'яднанні), якія садзейнічаюць вырашэнню міжнародных праблем, развіццю супрацоўніцтва паміж дзяржавамі, у тым ліку ў сферах, звязаных са стварэннем і спажываннем інфармацыі. Першыя міжнародныя арганізацыі з'явіліся ў XIX ст., а найбольш інтэнсіўнае павелічэнне іх колькасці і актывізацыя дзейнасці прыходзяцца на перыяд пасля другой сусветнай вайны. Зараз іх налічваецца больш за 500, у тым ліку Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, Міжнародная арганізацыя спадарожнікавай сувязі, Міжнародны саюз электрасувязі, Сусветны паштовы саюз, Міжнародны савет архівістаў, Сусветная арганізацыя інтэлектуальнай уласнасці, Міжнародная федэрацыя бібліятэчных асацыяцый, Міжнародная асацыяцыя выдаўцоў і інш. Дакументы, прымаемыя некаторымі з іх, цалкам або

часткова рэгулююць інфармацыйную дзейнасць, працэсы стварэння, спажывання інфармацыйнай прадукцыі ў свеце.

Арганізацыя Аб'яднаных Нацый – міжнародная арганізацыя краін, створаная ў мэтах падтрымання і ўмацавання міру, бяспекі і развіцця супрацоўніцтва паміж дзяржавамі. У 1948 г. Генеральная асамблея ААН прыняла Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека, у межах якой вызначана кола свабод і правоў, у тым ліку захаванне тайны карэспандэнцыі (арт. 12), права мець свае перакананні і вольна выказваць іх, г. зн. кожны чалавек мае права на свабоду перакананняў і свабоду шукаць, атрымліваць і распаўсюджваць інфармацыю і ідэі любымі сродкамі незалежна ад дзяржаўных меж (арт. 19). Разам з тым указваецца, што абмежаванні гэтых правоў і свабод магчымы выключна з мэтай забеспячэння прызнання і павагі правоў і свабод іншых людзей, задавальнення патрабаванняў маралі, грамадскага парадку, дабрабыту дэмакратычнага грамадства (арт.29). У Міжнародным пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах, прынятым у снежні 1996 г., даецца пералік абмежаванняў, неабходных для захавання правоў і рэпутацыі іншых асоб, аховы дзяржаўнай бяспекі, грамадскага ладу, фізічнага і духоўнага здароўя насельніцтва, у прыватнасці, прапаганда вайны, выступленні на карысць нацыянальнай, расавай ці рэлігійнай нянавісці, дыскрымінацыі асобы, варожасці (арт. 20).

У межах ААН з 1946 г. існуе міжурадавая арганізацыя ЮНЕСКА, якая садзейнічае міру, міжнароднай бяспецы шляхам развіцця супрацоўніцтва ў галіне асветы, навукі і культуры. На яе ўзроўні прымаюцца дакументы, якія ў той або іншай ступені тычацца інфармацыйнай дзейнасці чалавека. У прыватнасці, у “Пастанове аб свабодзе чытання” (1953) адзначалася, што пасрэднікі ў сістэме аўтар–інфармацыя павінны забяспечыць даступнасць шырокай публіцы розных поглядаў і спосабаў выражэння; выдаўцы, бібліятэкары, кнігагандляры не павінны, зыходзячы са сваіх палітычных, эстэтычных, маральных поглядаў, уздзейнічаць на карыстальніка; недапушчальна ўмешванне ні ў працэс творчасці, ні ў працэс

чытання. У “Маніфесце аб публічных бібліятэках” (1994) дэкларыравалася даступнасць бібліятэчных фондаў і шырокая прадстаўленасць інфармацыі на розных носбітах. У планах работы гэтай міжнароднай арганізацыі на 90-я гг. XX ст. было выдзелена сем прыярытэтных сфер дзейнасці, у тым ліку “Камунікацыі на службе чалавецтва”, “Інфармацыя”, “Інфармацыйныя цэнтры”. Адной з буйных праграм ЮНЕСКА з’яўляецца праграма “Развіццё культуры: спадчына і творчасць”, сярод задач якой – прыцягненне ўвагі спецыялістаў і шырокай грамадскасці да маральных каштоўнасцей культурнай спадчыны розных народаў, багацця нематэрыяльнай спадчыны, аказанне падтрымкі арганізацыі фальклорных фестывалей, працяг публікацый калекцый ЮНЕСКА, прывечаных традыцыйнай музыцы, выканальніцкаму майстэрству і нематэрыяльнай спадчыне меншасцей.

На міжнародным узроўні прымаюцца канвенцыі, рэзалюцыі, пастановы, якія ўстанаўліваюць правы і абавязкі дзяржаў па асобных кірунках спажывання, прадстаўлення, абароны інфармацыі. Напрыклад, Бернская канвенцыя аб абароне літаратурных і мастацкіх твораў (1886), Міжнародная канвенцыя аб выкараненні абарачэння парнаграфічных выданняў і гандлю імі (1923), Сусветная Жэнеўская канвенцыя аб аўтарскім праве (пад эгідай ЮНЕСКА з 1952 г., перагледжана ў 1971 г.), канвенцыі ЮНЕСКА, якія тычацца аховы культурнай спадчыны (1954, 1970, 1972), “Аб ахове інтарэсаў вытворцаў фанаграм ад незаконнага ўзнаўлення іх фанаграм” (1971), “Еўрапейская патэнтная канвенцыя” (1994) і інш.

На рэгіянальным і міждзяржаўным узроўнях прымаюцца мемарандумы, канвенцыі, рашэнні, пагадненні, якія рэгулююць адносіны паміж краінамі рэгіёна або двухбаковыя адносіны ў галіне інфармацыйнай дзейнасці ці выкарыстання інфармацыі ў іншых сферах. Напрыклад, у 1950 г. прынята Еўрапейская канвенцыя аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод. Яна не толькі пацвярджае правы, замацаваныя ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, але і ўдакладняе пералік абмежаванняў гэтых правоў у мэтах прадукцыйнасці

злачынстваў, абароны здароўя і агульнапрынятай маралі (арт. 10). У Дэкларацыі аб сродках масавай інфармацыі і правах чалавека (1970) гаворыцца пра недапушчальнасць цензуры друку, радыё- і тэлепраграм, навін ці інфармацыі з боку іншых сродкаў, а таксама дзяржаўнага кантролю над зместам радыё- і тэлепраграм. Разам з тым прадугледжаны абмежаванні дзейнасці сродкаў масавай інфармацыі, дазволеныя Еўрапейскай канвенцыяй аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод. У межах Еўрапейскага саюза прыняты таксама рэгламентуючыя дакументы аб правах асобы ў сувязі з прагрэсам у галіне інфарматыкі, аб абароне асобы ў сувязі з аўтаматычнай апрацоўкай персанальных даных і інш.

У межах СНД у 1992 г. распрацавана міждзяржаўная сістэма абмену інфармацыяй, прыняты пагадненні “Аб супрацоўніцтве ў галіне інфармацыі”, “Аб міждзяржаўным абмене навукова-тэхнічнай інфармацыяй” (1992), “Аб абмене эканамічнай інфармацыяй” (1992), “Аб абмене прававой інфармацыяй” (1994), “Аб інфармацыйным супрацоўніцтве ў галіне экалогіі і аховы навакольнага асяроддзя” (1994). Беларусь падпісала таксама двухбаковыя пагадненні аб супрацоўніцтве ў сферы інфармацыі або спажыванні і распаўсюджванні яе ў іншых сферах з Егіптам, Іранам, Казахстанам, Кыргызстанам, Расіяй, Украінай.

Акрамя гэтага, кожная краіна імкнецца рэгуляваць інфармацыйную дзейнасць у сваіх нацыянальна-дзяржаўных межах. І гэта не выпадкова, таму што пры дапамозе інфармацыі здзяйсняецца сувязь паміж насельніцтвам краіны і яе публічна-прававымі інстытутамі, магчыма адэкватнае адлюстраванне палітычных, ідэалагічных памкненняў уладных структур і грамадскіх арганізацый. Правое рэгуляванне інфармацыйных паводзін асобы ажыццяўляецца ў межах прававых дакументаў, якія тычацца грамадства ў цэлым, асобных сфер дзейнасці, у тым ліку і сферы інфармацыі.

У Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь адзначаецца, што кожнаму грамадзяніну гарантуюцца недатыкальнасць асабістага жыцця, тайна карэспандэнцыі, тэлефонных і іншых паведамленняў (збор, захоў-

ванне, выкарыстанне інфармацыі аб асабістым жыцці дапускаецца толькі ў выпадках, прадугледжаных законам, арт. 28); свабода поглядаў, перакананняў і іх вольнае выказванне (не дапускаецца манапалізацыя сродкаў масавай інфармацыі і цензура, арт. 33); права на атрыманне, захоўванне і распаўсюджванне поўнай, дакладнай і своечасовай інфармацыі аб дзейнасці дзяржаўных органаў, грамадскіх аб'яднанняў, палітычным, эканамічным і міжнародным жыцці, стане навакольнага асяроддзя (абмежаванні ў атрыманні інфармацыі па матывах дзяржаўнай, службовай і камерцыйнай тайны вызначаюцца законам, арт. 34).

Абмежаванні распаўсюджвання звестак, якія адносяцца да забеспячэння нацыянальных інтарэсаў дзяржавы і грамадства, іх бяспекі і абароназдольнасці, дачаснае давядзенне да агульнага ведама якіх можа нанесці ўрон Беларусі, вызначаны ў законе “Аб дзяржаўных сакрэтах” (1995). У ім указваецца, што абарона дзяржаўных сакрэтаў знаходзіцца пад кантролем органаў заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады, мясцовага кіравання і самакіравання, дзяржаўнага кантролю і нагляду, юрыдычных асоб незалежна ад формы ўласнасці, а таксама фізічных асоб, якія іх маюць (арт. 2). У законе (арт. 6) пералічаны звесткі, якія могуць быць аднесены да дзяржаўных сакрэтаў. У асноўным яны тычацца галіны знешніх зносін, абароназдольнасці, эканомікі, абаронна-вышуковай дзейнасці. Вызначаны таксама парадак устанаўлення і зняцця абмежаванняў на аднясенне звестак да дзяржаўных сакрэтаў, парадак карыстання і распараджэння гэтымі звесткамі, асаблівасці іх абароны і кантролю за гэтым з боку розных уладных структур.

У законе “Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь” (1995) вызначаны прававыя, эканамічныя, сацыяльныя, арганізацыйныя асновы бібліятэчнай справы, гарантавана недэмаграфічнае права кожнага грамадзяніна на свабодны доступ да бібліятэчных фондаў. Адзначаецца, што бібліятэка з’яўляецца сацыяльна-культурным і інфармацыйным інстытутам грамадства, ажыццяўляе збор, захаванне і перадачу матэрыялізаванай інфармацыі для задавальнення патрэб

грамадства, садзейнічае распаўсюджванню гуманістычных ідэй і навуковых ведаў, забяспечвае свабодны доступ да ідэй розных напрамкаў праз бібліятэчныя фонды. Кожны грамадзянін незалежна ад узросту, узроўню адукацыі, сацыяльнага статусу, нацыянальнай прыналежнасці, фізічнага стану, веравызнання і месцажыхарства мае права на свабодны доступ да бібліятэчных фондаў любых бібліятэк, апрача прыватных, у адпаведнасці з асабістымі патрабаваннямі і інтарэсамі (арт. 6); бясплатна атрымліваць поўную інфармацыю аб складзе фондаў бібліятэк праз сістэму каталогаў і іншыя формы бібліятэчнага абслугоўвання; атрымліваць для часовага карыстання любы дакумент з фонду бібліятэкі, а таксама дакументы або іх копіі па міжбібліятэчным абанеменце (арт. 10). Згодна закону, бібліятэкі абавязаны садзейнічаць рэалізацыі неад’емнага права грамадзяніна на далучэнне да каштоўнасцей культуры і навукі, на свабодны пошук і атрыманне інфармацыі (арт. 11). Чытачы, у сваю чаргу, павінны выконваць правілы карыстання бібліятэкай, беражліва адносіцца да бібліятэчных фондаў, у вызначаныя бібліятэкай тэрміны вяртаць матэрыялы з гэтых фондаў. Тыя, хто парушаюць правілы карыстання бібліятэчнымі фондамі, нясуць адказнасць, прадугледжаную дзеючым законодаўствам, статутам, правіламі карыстання бібліятэкамі (арт. 10).

У законе “Аб Нацыянальным архіўным фондзе і архівах у Рэспубліцы Беларусь” (1994) адзначаецца, што дакументы Нацыянальнага архіўнага фонду Рэспублікі Беларусь з’яўляюцца гістарычнай і культурнай спадчынай, здабыткам народа Беларусі, яго дакументнай памяццю і служаць задавальненню патрэб грамадства і дзяржавы, рэалізацыі правоў і законных інтарэсаў грамадзян” (арт. 2). У законе сфармуляваны прызначэнне і структура Нацыянальнага архіўнага фонду, дзеянні ўладных структур па вяртанні дакументаў, якія апынуліся за межамі краіны, правы ўласнасці на дакументы рознай ведамаснай прыналежнасці, арганізацыя і парадак захоўвання дакументаў, забеспячэнне ўліку і захаванасці дакументаў, асаблівасці выкарыстання архіўных дакументаў, праблемы кіравання, фінансавання, матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння і міжнароднага

супрацоўніцтва ў архіўнай справе. У прыватнасці, адзначаецца, што дакументы Нацыянальнага архіўнага фонду Беларусі даступныя для карыстання з часу іх паступлення на захоўванне ў дзяржаўныя і ведамасныя архівы. Любы грамадзянін краіны мае права доступу да архіўных дакументаў для атрымання поўнай і аб'ектыўнай інфармацыі і нясе адказнасць за іх захаванасць, прадугледжаную гэтым законам (арт. 28). Абмежаванні доступу да архіўных дакументаў Беларусі магчымы тады, калі ёсць падставы лічыць, што гэта нясе шкоду інтарэсам краіны, можа нанесці шкоду захаванасці архіўных дакументаў (у гэтым выпадку прадстаўляецца копія дакумента), вядзе да іншага парушэння заканадаўства Беларусі. Абмежаванні ў карыстанні дакументамі Нацыянальнага архіўнага фонду Беларусі, якія змяшчаюць дзяржаўную, ваенную, камерцыйную або службовую тайну, устаўляюцца на тэрмін да 30 гадоў з часу іх стварэння (арт. 28). У законе вызначаны ўмовы і парадак адмаўлення карыстальнікам у атрыманні інфармацыі, а таксама прававая абарона архіўнай інфармацыі (арт. 29).

Закон “Аб музеях і музейным фондзе Рэспублікі Беларусь” (1996) рэгулюе арганізацыйна-прававыя і эканамічныя пытанні стварэння і дзейнасці музеяў. Адзначаецца, што музеі выконваюць ролю навуковага, культурна-асветнага і метадычнага цэнтра музейнай справы ў краіне. Яны збіраюць, вывучаюць, экспануюць, папулярызуюць і захоўваюць аб'екты гісторыка-культурнай спадчыны, садзейнічаюць павышэнню адукаванасці насельніцтва, распаўсюджванню ведаў аб чалавеку і яго асяроддзі, служаць духоўнаму развіццю грамадства (арт. 2). Дзейнасць музеяў заснавана на выяўленні, кумуляцыі, папулярызацыі сацыяльна значнай інфармацыі, у прыватнасці, правядзенні навуковых даследаванняў на аснове музейных калекцый, архіўных, бібліятэчных і іншых матэрыялаў, падрыхтоўцы і выданні каталогаў музейных калекцый, іншай друкаванай і сувенірнай прадукцыі (арт. 4). У законе вызначана, што ўласнікам музейнага фонду Беларусі (акрамя прыватных калекцый) з'яўляецца дзяржава (арт. 8). Дзяржаўныя органы ствараюць і гарантуюць належныя

ўмовы для дзейнасці дзяржаўных музеяў, а таксама нясуць адказнасць за іх выкананне (арт. 20). Кожны грамадзянін мае права на наведванне музеяў, працу з дакументамі фондаў, атрыманне неабходнай інфармацыі аб дзейнасці музеяў, акрамя той, якая з’яўляецца камерцыйнай тайнай музея як юрыдычнай асобы, і інш. У музеях, што знаходзяцца ва ўласнасці прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый або прыватнай уласнасці, названыя магчымасці прадстаўляюцца толькі са згоды ўласніка па ўстаноўленых ім правілах (арт. 23).

Бадай што самымі ўплывовымі на светапогляд, дасведчанасць і настрой грамадства з’яўляюцца сродкі масавай інфармацыі (СМІ). Гэта асноўны канал перадачы масавай інфармацыі, сродак фарміравання грамадскай думкі. На сённяшні дзень створана разгалінаваная сістэма сродкаў масавай інфармацыі, у якую ўваходзяць разнастайныя інфармацыйныя агенцтвы, тэлерадыёкампаніі, прэс-цэнтры. Яна мае некалькі ўзроўняў – міжнародны (Міжнародны прэс-цэнтр); міждзяржаўны (напрыклад, Расійска-Амерыканскі інфармацыйны прэс-цэнтр), рэгіянальны (напрыклад, у Расіі – рэгіянальнае інфармацыйнае агенцтва “Дзяржава”), дзяржаўны (у Беларусі – Нацыянальная тэлерадыёкампанія Рэспублікі Беларусь). І не выпадкова, што дзейнасць СМІ выступае ў якасці аб’екта прававога рэгулявання. У нашай краіне, як і ў шэрагу іншых, прыняты закон “Аб друку і іншых сродках масавай інфармацыі” (1995). Гэты закон рэалізуе канстытуцыйнае права грамадзян Беларусі на свабоду слова, друку, інфармацыі, рэгулюе адносіны, якія ўзнікаюць пры стварэнні і распаўсюджванні перыядычных друкаваных выданняў, радыё-, тэле-, відэа-, кінахранікальных праграм, вызначае абавязкі і правы суб’ектаў СМІ. У законе засведчана, што грамадзяне Беларусі маюць права бесперашкодна шукаць, атрымліваць, выкарыстоўваць і распаўсюджваць інфармацыю пры дапамозе друку і іншых СМІ, свабодна выказваць праз іх свае думкі, погляды і перакананні (арт. 3). Адзначаецца недапушчальнасць як цензуры масавай інфармацыі (патрабаванні ад уладных структур або службовых асоб зняць з эфіру або папярэдне ўзгадняць змест паведамленняў або матэрыялаў), так і

злоўжыванне свабодай масавай інфармацыі (раскрыццё звестак, якія адносяцца да дзяржаўнай тайны, заклік да захопу ўлады, распальванне нацыянальнай, сацыяльнай, расавай, рэлігійнай нецярпімасці або варожасці, прапаганда вайны і агрэсіі, распаўсюджванне парнаграфічнай прадукцыі, замах на маральнасць, гонар і годнасць грамадзян, а таксама матэрыялы папярэдняга дазнання, апэратыўна-вышуковай дзейнасці) (арт. 5). У законе прадугледжаны парадак заснавання, рэгістрацыі, перарэгістрацыі і арганізацыя работы СМІ, статус рэдакцый, выдаўцоў, інфармацыйных агенцтваў, парадак распаўсюджвання і афармлення выхадных даных для ствараемай прадукцыі, правы і абавязкі журналіста, міжнароднае супрацоўніцтва ў галіне інфармацыі, адказнасць за парушэнні заканадаўства аб друку і іншых СМІ.

Акрамя рэгулявання дзейнасці заканамерна ўзніклых і спецыяльна аформленых сацыяльных інстытутаў у сферы стварэння, кумулявання, распаўсюджвання інфармацыі, грамадства зацікаўлена ў персаніфікацыі дакументна фіксаванай інфармацыі і абароне правоў яе стваральніка або ўладальніка. Не выпадкова, што ў шэрагу краін свету і на міжнародным узроўні прыняты законы аб аўтарскім праве (у ЗША, напрыклад, у 1790 г.). У законе Рэспублікі Беларусь “Аб аўтарскім праве і сумежных правах” (1996) рэгулююцца адносіны, якія ўзнікаюць у сувязі са стварэннем і выкарыстаннем твораў навукі, літаратуры і мастацтва (аўтарскае права); выкананняў, пастановак, фанаграм, перадач арганізацый эфірнага або кабельнага вяшчання (сумежныя правы). Вызначаны асноўныя паняцці, якія падпадаюць пад гэты закон (напрыклад, аўтар, аўдыёвізуальны твор, фанаграма, выканаўца, народная творчасць, абнародаванне твора, паказ твора, перадача ў эфір, рэпрадуктаванне і інш.). Аўтарам лічыцца любая фізічная асоба, творчай працай якой створаны твор (арт. 3). За ім замацоўваюцца так званыя аўтарскія правы (маёмасныя і немаёмасныя): выключныя правы на выкарыстанне твора, яго ўзнаўленне, распаўсюджванне, імпартаванне, публічны паказ, выкананне, пераклад, пераробку, атрыманне аўтарскага ганарару, тэрмін дзеяння і

парадак перадачы аўтарскіх правоў, пераход аўтарскага права ў спадчыну і інш. У законе вызначаны таксама правы выканаўцаў, вытворцаў фанаграм, арганізацый эфірнага і кабельнага вяшчання, абмежаванні маёмасных і немаёмасных правоў, абарона аўтарскіх і сумежных правоў.

Актыўнае ўкараненне камп'ютэрных тэхналогій выклікала стварэнне адпаведных заканадаўчых актаў. У ЗША, Германіі, Францыі і іншых краінах дзейнічае шэраг прававых актаў у сферы інфармацыі. Яны рэгулююць статус суб'ектаў інфармацыйнай дзейнасці, рэжым інфармацыйнага абмену і падключэння да агульных сетак, стварэння і выкарыстання баз і банкаў даных. Напрыклад, у Францыі ў 1978 г. быў прыняты закон аб інфарматыцы, дасье і свабодах, ФРГ – аб абароне інфармацыйных правоў (1990), ЗША – аб абароне камунікацый, Партугаліі, Грэцыі, Іспаніі – аб рэгуляванні і абароне даных персанальнага характару, у Галандыі – аб паліцэйскім дасье (1991) і інш. У Беларусі таксама з другой паловы 90-х гг. сталі прымацца адпаведныя прававыя акты, у прыватнасці “Аб інфарматызацыі” (1995), “Аб электронным дакуменце” (2000). У законе “Аб інфарматызацыі” рэгулююцца праваадносінны, якія ўзнікаюць у працэсе фарміравання і выкарыстання дакументаванай інфармацыі інфармацыйных рэсурсаў, стварэння інфармацыйных тэхналогій, аўтаматызаваных сістэм і сетак, парадак абароны інфармацыйных рэсурсаў, правоў і абавязкаў суб'ектаў інфармацыйнай дзейнасці. Адзначаецца, што юрыдычныя і фізічныя асобы, органы дзяржаўнай улады маюць права на атрыманне дакументаванай інфармацыі. Гэта можа быць абмежавана толькі законам (арт. 9).

У межах закона “Аб электронным дакуменце” ўстанаўліваюцца прававыя асновы прымянення электронных дакументаў, вызначаны асноўныя патрабаванні да іх, правы, абавязкі, адказнасць удзельнікаў праваадносін, што ўзнікаюць у сферы абарачэння электронных дакументаў. Адзначаецца, што дзяржаўнае рэгуляванне абарачэння электронных дакументаў накіравана на забеспячэнне і абарону правоў і законных інтарэсаў удзельнікаў праваадносін у сферы абарачэння

електронных дакументаў, забеспячэння інфармацыі пры яе стварэнні, апрацоўцы, перадачы і захоўванні (арт. 5). Арыгінал электроннага дакумента існуе толькі на машынным носьбіце. У выпадку, калі асобай ствараюцца дакументы на папяровым і электронным носьбітах ідэнтычнага зместу, абодва яны прызнаюцца самастойнымі (арт. 9). Электронны дакумент прыраўноўваецца да дакумента на папяровым носьбіце і мае аднолькавую з ім юрыдычную сілу, адпаведны парадак рэгістрацыі, рэгламентаваны стандартамі і правіламі справаводства (арт. 11). Засведчанне інфармацыі электроннага дакумента праводзіцца шляхам прымянення сродкаў электроннага лічбавага подпісу з выкарыстаннем асабістых ключоў подпісаў асоб, якія падпісваюць гэты дакумент (арт. 12). Захоўванне электронных дакументаў праводзіцца арганізацыямі, якія ажыццяўляюць архіўную дзейнасць і дзейнасць па захоўванні дакументаванай інфармацыі (арт. 16). Асобы, якія займаюцца стварэннем, апрацоўкай, перадачай і захоўваннем такіх дакументаў, павінны выкарыстоўваць праграмныя і тэхнічныя сродкі, што забяспечваюць неабходны ўзровень абароны гэтых дакументаў (арт. 17).

Акрамя вышэйназваных заканадаўчых дакументаў, прававое рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы адлюстравана і ў іншых законах, напрыклад “Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны” (1993), “Аб навуковай дзейнасці” (1996).

Такім чынам, грамадства здзяйсняе рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы, выпрацоўваючы адпаведныя маральныя нормы і ствараючы заканадаўчыя акты, якія часткова або цалкам тычацца спажывання, захавання, прадстаўлення інфармацыі. Выкананне першых пажадана і знаходзіцца пад кантролем грамадства ў цэлым або яго асобных сацыяльных груп, апошніх – абавязкова і кантралюецца з боку ўладных структур.

Глава 2. ИНФАРМАЦЫЙНЫЯ РЭСУРСЫ ГРАМАДСТВА

2.1. Інфармацыйныя рэсурсы грамадства як база задавальнення інфармацыйных патрэбнасцей асобы

У працэсе непасрэдных або апасродкаваных зносін (у штодзённым жыцці і ва ўмовах стварэння матэрыяльных і духоўных даброт) людзі займаюцца інфармацыйнай дзейнасцю (у шырокім сэнсе гэтага слова). Іншымі словамі, яны ўспрымаюць, асэнсоўваюць (перапрацоўваюць), ствараюць і перадаюць інфармацыю, якая ў сукупнасці складае *інфармацыйныя рэсурсы* грамадства. Гэты працэс пастаянны, прычым чым больш інтэнсіўна выкарыстоўваюцца інфармацыйныя рэсурсы, тым актыўней яны папаўняюцца.

Інфармацыйныя рэсурсы ўключаюць наступныя элементы:

- зыходны прадукт (веды);
- сукупнасць працэсаў па перапрацоўцы інфармацыі;
- канчатковы інфармацыйны прадукт, прызначаны для спажывання.

Асноўнай адзінкай інфармацыйных рэсурсаў грамадства з'яўляецца закончаны ў сэнсавых адносінах тэкст. Тэкст можа існаваць у вуснай і дакументнай (фіксаванай) формах. Вусны тэкст перадаецца пры дапамозе сродкаў маўлення. Ён не захоўваецца ў часе і прасторы. Фіксаваны тэкст перадаецца пры дапамозе разнастайных сродкаў замацавання інфармацыі. Яму ўласцівы наступныя характарыстыкі:

- цэласнасць (адзінства зместу і формы);
- звязанасць (асноўныя элементы тэксту звязаны паміж сабой лагічнымі або фармальнымі сувязямі);
- фіксаванасць (тэкст замацаваны на пэўным матэрыяльным носьбіце).

Фіксаваныя тэксты могуць быць аформлены ў выглядзе:

- дакумента (любы матэрыяльны носьбіт, на якім зафіксавана лагічна звязаная інфармацыя, прызначаная для распаўсюджвання ў прасторы і часе);

злоўжыванне свабодай масавай інфармацыі (раскрыццё звестак, якія адносяцца да дзяржаўнай тайны, заклік да захопу ўлады, распальванне нацыянальнай, сацыяльнай, расавай, рэлігійнай нецярпімасці або варожасці, прапаганда вайны і агрэсіі, распаўсюджванне парнаграфічнай прадукцыі, замах на маральнасць, гонар і годнасць грамадзян, а таксама матэрыялы папярэдняга дазнання, аператыўна-вышуковай дзейнасці) (арт. 5). У законе прадугледжаны парадак заснавання, рэгістрацыі, перарэгістрацыі і арганізацыя работы СМІ, статус рэдакцый, выдаўцоў, інфармацыйных агенцтваў, парадак распаўсюджвання і афармлення выхадных даных для ствараемай прадукцыі, правы і абавязкі журналіста, міжнароднае супрацоўніцтва ў галіне інфармацыі, адказнасць за парушэнні заканадаўства аб друку і іншых СМІ.

Акрамя рэгулявання дзейнасці заканамерна ўзніклых і спецыяльна аформленых сацыяльных інстытутаў у сферы стварэння, кумулявання, распаўсюджвання інфармацыі, грамадства зацікаўлена ў персаніфікацыі дакументна фіксаванай інфармацыі і абароне правоў яе стваральніка або ўладальніка. Не выпадкова, што ў шэрагу краін свету і на міжнародным узроўні прыняты законы аб аўтарскім праве (у ЗША, напрыклад, у 1790 г.). У законе Рэспублікі Беларусь “Аб аўтарскім праве і сумежных правах” (1996) рэгулююцца адносіны, якія ўзнікаюць у сувязі са стварэннем і выкарыстаннем твораў навукі, літаратуры і мастацтва (аўтарскае права); выкананняў, пастановак, фанаграм, перадач арганізацый эфірнага або кабельнага вяшчання (сумежныя правы). Вызначаны асноўныя паняцці, якія падпадаюць пад гэты закон (напрыклад, аўтар, аўдыёвізуальны твор, фанаграма, выканаўца, народная творчасць, абнародаванне твора, паказ твора, перадача ў эфір, рэпрадуктаванне і інш.). Аўтарам лічыцца любая фізічная асоба, творчай працай якой створаны твор (арт. 3). За ім замацоўваюцца так званыя аўтарскія правы (маёмасныя і немаёмасныя): выключныя правы на выкарыстанне твора, яго ўзнаўленне, распаўсюджванне, імпартаванне, публічны паказ, выкананне, пераклад, пераробку, атрыманне аўтарскага ганарару, тэрмін дзеяння і

парадак перадачы аўтарскіх правоў, пераход аўтарскага права ў спадчыну і інш. У законе вызначаны таксама правы выканаўцаў, вытворцаў фанаграм, арганізацый эфірнага і кабельнага вяшчання, абмежаванні маёмасных і немаёмасных правоў, абарона аўтарскіх і сумежных правоў.

Актыўнае ўкараненне камп'ютэрных тэхналогій выклікала стварэнне адпаведных заканадаўчых актаў. У ЗША, Германіі, Францыі і іншых краінах дзейнічае шэраг прававых актаў у сферы інфармацыі. Яны рэгулююць статус суб'ектаў інфармацыйнай дзейнасці, рэжым інфармацыйнага абмену і падключэння да агульных сетак, стварэння і выкарыстання баз і банкаў даных. Напрыклад, у Францыі ў 1978 г. быў прыняты закон аб інфарматыцы, дасье і свабодах, ФРГ – аб абароне інфармацыйных правоў (1990), ЗША – аб абароне камунікацый, Партугаліі, Грэцыі, Іспаніі – аб рэгуляванні і абароне даных персанальнага характару, у Галандыі – аб паліцэйскім дасье (1991) і інш. У Беларусі таксама з другой паловы 90-х гг. сталі прымацца адпаведныя прававыя акты, у прыватнасці “Аб інфарматызацыі” (1995), “Аб электронным дакуменце” (2000). У законе “Аб інфарматызацыі” рэгулююцца праваадносінны, якія ўзнікаюць у працэсе фарміравання і выкарыстання дакументаванай інфармацыі інфармацыйных рэсурсаў, стварэння інфармацыйных тэхналогій, аўтаматызаваных сістэм і сетак, парадак абароны інфармацыйных рэсурсаў, правоў і абавязкаў суб'ектаў інфармацыйнай дзейнасці. Адзначаецца, што юрыдычныя і фізічныя асобы, органы дзяржаўнай улады маюць права на атрыманне дакументаванай інфармацыі. Гэта можа быць абмежавана толькі законам (арт. 9).

У межах закона “Аб электронным дакуменце” ўстанаўліваюцца прававыя асновы прымянення электронных дакументаў, вызначаны асноўныя патрабаванні да іх, правы, абавязкі, адказнасць удзельнікаў праваадносін, што ўзнікаюць у сферы абарачэння электронных дакументаў. Адзначаецца, што дзяржаўнае рэгуляванне абарачэння электронных дакументаў накіравана на забеспячэнне і абарону правоў і законных інтарэсаў удзельнікаў праваадносін у сферы абарачэння

електронных дакументаў, забеспячэння інфармацыі пры яе стварэнні, апрацоўцы, перадачы і захоўванні (арт. 5). Арыгінал электроннага дакумента існуе толькі на машынным носьбіце. У выпадку, калі асобай ствараюцца дакументы на папяровым і электронным носьбітах ідэнтычнага зместу, абодва яны прызнаюцца самастойнымі (арт. 9). Электронны дакумент прыраўноўваецца да дакумента на папяровым носьбіце і мае аднолькавую з ім юрыдычную сілу, адпаведны парадак рэгістрацыі, рэгламентаваны стандартамі і правіламі справаводства (арт. 11). Засведчанне інфармацыі электроннага дакумента праводзіцца шляхам прымянення сродкаў электроннага лічбавага подпісу з выкарыстаннем асабістых ключоў подпісаў асоб, якія падпісваюць гэты дакумент (арт. 12). Захоўванне электронных дакументаў праводзіцца арганізацыямі, якія ажыццяўляюць архіўную дзейнасць і дзейнасць па захоўванні дакументаванай інфармацыі (арт. 16). Асобы, якія займаюцца стварэннем, апрацоўкай, перадачай і захоўваннем такіх дакументаў, павінны выкарыстоўваць праграмныя і тэхнічныя сродкі, што забяспечваюць неабходны ўзровень абароны гэтых дакументаў (арт. 17).

Акрамя вышэйназваных заканадаўчых дакументаў, прававое рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы адлюстравана і ў іншых законах, напрыклад “Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны” (1993), “Аб навуковай дзейнасці” (1996).

Такім чынам, грамадства здзяйсняе рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы, выпрацоўваючы адпаведныя маральныя нормы і ствараючы заканадаўчыя акты, якія часткова або цалкам тычацца спажывання, захавання, прадстаўлення інфармацыі. Выкананне першых пажадана і знаходзіцца пад кантролем грамадства ў цэлым або яго асобных сацыяльных груп, апошніх – абавязкова і кантралюецца з боку ўладных структур.

Глава 2. ИНФАРМАЦЫЙНЫЯ РЭСУРСЫ ГРАМАДСТВА

2.1. Інфармацыйныя рэсурсы грамадства як база задавальнення інфармацыйных патрэбнасцей асобы

У працэсе непасрэдных або апасродкаваных зносін (у штодзённым жыцці і ва ўмовах стварэння матэрыяльных і духоўных даброт) людзі займаюцца інфармацыйнай дзейнасцю (у шырокім сэнсе гэтага слова). Іншымі словамі, яны ўспрымаюць, асэнсоўваюць (перапрацоўваюць), ствараюць і перадаюць інфармацыю, якая ў сукупнасці складае *інфармацыйныя рэсурсы* грамадства. Гэты працэс пастаянны, прычым чым больш інтэнсіўна выкарыстоўваюцца інфармацыйныя рэсурсы, тым актыўней яны папаўняюцца.

Інфармацыйныя рэсурсы ўключаюць наступныя элементы:

- зыходны прадукт (веды);
- сукупнасць працэсаў па перапрацоўцы інфармацыі;
- канчатковы інфармацыйны прадукт, прызначаны для спажывання.

Асноўнай адзінкай інфармацыйных рэсурсаў грамадства з'яўляецца закончаны ў сэнсавых адносінах тэкст. Тэкст можа існаваць у вуснай і дакументнай (фіксаванай) формах. Вусны тэкст перадаецца пры дапамозе сродкаў маўлення. Ён не захоўваецца ў часе і прасторы. Фіксаваны тэкст перадаецца пры дапамозе разнастайных сродкаў замацавання інфармацыі. Яму ўласцівы наступныя характарыстыкі:

- цэласнасць (адзінства зместу і формы);
- звязанасць (асноўныя элементы тэксту звязаны паміж сабой лагічнымі або фармальнымі сувязямі);
- фіксаванасць (тэкст замацаваны на пэўным матэрыяльным носьбіце).

Фіксаваныя тэксты могуць быць аформлены ў выглядзе:

- дакумента (любы матэрыяльны носьбіт, на якім зафіксавана лагічна звязаная інфармацыя, прызначаная для распаўсюджвання ў прасторы і часе);

– сукупнасці звязаных паміж сабой па фармальных і змястоўных прыметах дакументаў (шматтомнае выданне, камплект CD-ROM і інш.);

– часткі дакумента (семантычна і стылістычна аформлены структурны кампанент тэксту: артыкул з часопіса, газеты, зборніка; глава, раздзел з кнігі, брашуры і інш.).

Фіксаваныя тэксты дазваляюць захоўваць інфармацыю ў часе і прасторы, кумуляваць і перадаваць яе. Яны спрыяюць зберажэнню сацыяльнай і гістарычнай памяці грамадства, ствараюць крыніцазнаўчую, фактаграфічную базу пры правядзенні навуковых даследаванняў, забяспечваюць эфектыўную перадачу ведаў у працэсе навуковай, прафесійнай, вучэбнай і іншых відаў дзейнасці і іграюць, такім чынам, дамінуючую ролю ў інфармацыйных працэсах грамадства. Улічваючы гэта, далей мы будзем разглядаць толькі фіксаваныя формы існавання інфармацыі, а пад *інфармацыйнымі рэсурсамі*¹⁴ грамадства лічыць *сукупнасць інфармацыйных даных на традыцыйных і машыначытальных носбітах, якія створаны грамадствам і ўтвараюць яго інтэлектуальны і матэрыяльны патэнцыял, выкарыстоўваемы для задавальнення інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў*.

За час свайго існавання грамадства стварыла, назапасіла і захоўвае вялікія масівы інфармацыйных рэсурсаў. Выпрацаваны разнастайныя спосабы іх уліку, упарадкавання і згортвання. Сфарміраваны спецыяльныя сродкі арыентацыі карыстальнікаў у структуры і змесце інфармацыйных рэсурсаў.

Дакумент як адзінка інфармацыйных рэсурсаў грамадства. Дакументы гэта сукупная назва носбітаў сацыяльна значымай інфармацыі: пад імі маюцца на ўвазе кнігі, часопісы, магнітныя стужкі, CD-ROM, дыскеты і інш.

З развіццём навукі, тэхнікі, культуры ў грамадстве выкарыстоўваліся розныя носбіты інфармацыі – ад камянёў, гліняных таблічак,

¹⁴ Дакладней – фіксаванымі.

папірусу, бяросты, паперы да машынных носьбітаў¹⁵; памнажалася колькасць ствараемых дакументаў (на падліках навукоўцаў, друкаваных выданняў у XV ст. было выдадзена 30 800 назваў (інкунабулы), у XVI – 285 800, у XVII – 972 000, у XVIII – 1 637 200, у XIX – 6 100 500, у пачатку XX ст. – 10 378 500, у канцы XX ст. – каля 100 млн.)¹⁶. Але змяняўся не толькі аб’ём сукупнасці ствараемых дакументаў, ускладняліся іх тэматыка, відавая структура, пашыралася жанравая разнастайнасць, дыферэнцыравалася іх мэтавае і чытацкае прызначэнне.

Усе дакументы, ствараемыя грамадствам, існуюць не хаатычна, не адасоблена, яны звязаны паміж сабой лагічнымі і фармальнымі сувязямі і аб’ядноўваюцца ў *дакументныя (дакументальныя) патокі*.

Дакументны паток – гэта сукупнасць дакументаў, выдзеленая па той або іншай прымеце (нацыянальнай, тэрытарыяльнай, галіновай і інш.), створаная за пэўны адрэзак часу. У якасці асобных дакументных патокаў можна разглядаць сукупнасць дакументаў, створаных на тэрыторыі Беларусі, Украіны, Польшчы і іншых краін; беларускамоўны, рускамоўны, англамоўны і іншыя дакументныя патокі; дакументныя патокі па геаграфіі, гісторыі, музеязнаўстве, архівазнаўстве, мастацтве і інш.

Дакументныя патокі ўяўляюць сабой спецыфічны сродак пазнання свету (пазнання свету дакументаў). Ім уласцівы наступныя характарыстыкі:

– наапаўненне і ўпарадкаванне (сістэматызацыя) дакументаў як вынікаў пазнання рэчаіснасці;

– пастаяннае змяненне аб’ёму, тэмпаў росту, структуры: пастаяннае папаўненне новымі дакументамі, заканамернае старэнне часткі дакументаў (для дакументаў розных галін ведаў розны перыяд старэння; філасофія – 5 гадоў, эканоміка – 3,8, гісторыя – 16,3, дзяржава і права – 8,2, літаратуразнаўства – 23,2 года), частка

¹⁵ Машынны носьбіт – магнітны дыск, магнітная стужка, лазерны дыск і іншыя матэрыяльныя носьбіты, створаныя для запісу і захоўвання інфармацыі з дапамогай электронна-вылічальнай тэхнікі.

¹⁶ Кориунов О.П. Библиографоведение. Общий курс. – М., 1990. – С. 17.

актуалізуецца, г. зн. частка састарэлых дакументаў вяртаецца да актыўнага выкарыстання.

Віды дакументаў. Дакументы неаднародныя па форме фіксацыі інфармацыі, мэтавым прызначэнні, знакавай форме прадстаўлення інфармацыі, матэрыяльнай канструкцыі, змесце і іншых прыметах.

Па ф о р м е ф і к с а ц ы і і н ф а р м а ц ы і і с н у ю ц ь дакументы рукапісныя, друкаваныя (выданні), аўтаматызаваныя (машыначытальныя ці электронныя), кіна-, фота-, фонадакументы.

Рукапісныя дакументы (рукапісы) – гэта тэксты, напісаныя ад рукі або надрукаваныя на пішучай машынце, набраныя на камп'ютэры і выведзеныя на прынтэры¹⁷.

Друкаваныя дакументы (выданні) – дакументы, якія прайшлі рэдакцыйна-выдавецкую апрацоўку, атрыманыя друкаваннем або цісненнем, паліграфічна самастойна аформленыя і прызначаныя для распаўсюджвання змяшчаемай у іх інфармацыі ў грамадстве.

Аўтаматызаваныя (машыначытальныя ці электронныя) дакументы – гэта фіксаваныя тэксты, якія могуць быць прачытаны пры дапамозе спецыяльных канструкцый ЭВМ з распазнаваннем знакаў алфавіта.

Кінадакумент – дакумент, які змяшчае зафіксаваныя, паслядоўна размеркаваныя фатаграфічныя выявы (часам і гукавую інфармацыю), узнаўленне якіх патрабуе прымянення адпаведнага абсталявання.

Фонадакументы – дакументы, якія змяшчаюць гукавую інфармацыю, зафіксаваную любой сістэмай гукапісу.

Фотадакументы – дакументы, якія змяшчаюць фотавыявы, зробленыя пры дапамозе адпаведнай тэхнікі.

Па м э т а в ы м п р ы з н а ч э н н і выдзяляюцца афіцыйныя, навуковыя, навукова-папулярныя, вытворча-практычныя, нарматыўныя, вучэбныя, масава-палітычныя, даведачныя выданні, выданні для

¹⁷ Азначэнні відаў дакументаў даюцца па стандарце “Выданні. Асноўныя віды: Тэрміны і азначэнні: СТБ 7.60-93” (Мн., 1994).

правадзнення вольнага часу, рэкламная, літаратурна-мастацкія і рэлігійныя выданні.

Афіцыйныя выданні – выданні, якія змяшчаюць матэрыялы заканадаўчага, нарматыўна-прававога або інфармацыйна-дырэктыўнага характару, апублікаваныя ад імя дзяржаўных органаў, устаноў, ведамстваў або грамадскіх арганізацый. Да гэтага віду дакументаў адносяцца, напрыклад, такія перыядычныя выданні, як “Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь” (выходзяць з 1990 г.) і “Збор дэкрэтаў, указаў Прэзідэнта і пастановаў Урада Рэспублікі Беларусь” (з 1991 г.).

Навуковыя выданні – гэта выданні, якія змяшчаюць вынікі тэарэтычных і ці эксперыментальных даследаванняў, а таксама навукова падрыхтаваныя да публікацыі пісьмовыя помнікі культуры і гістарычныя дакументы. Прыкладам такога віду дакументаў можна лічыць шматтомную працу “Беларусы”, ствараемую Інстытутам мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. У ёй прадстаўлены гісторыка-этнаграфічныя даследаванні. Фактычны матэрыял і абагульненні зроблены на багатай крыніцазнаўчай базе з выкарыстаннем шматлікіх архіўных дакументаў, ужываецца навуковая тэрміналогія. Кожны з тамоў прысвечаны адной з важнейшых галін жыццядзейнасці і культуры беларускага народа (Т. 1: Прамысловыя і рамесныя заняткі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1995. – 351 с.: іл.; Т. 2: Дойлідства. – Мн.: Тэхналогія, 1997. – 391 с.: іл.; Т. 3: Гісторыя этналагічнага вывучэння. – Мн.: Бел. навука, 1999. – 365 с.: іл.; Т. 4: Вытокі і этнічнае развіццё. – Мн.: Бел. навука, 2001. – 433 с.: іл.; Т. 5: Сям’я. – Мн.: Бел. навука, 2001. – 375 с.: іл.).

Навукова-папулярныя выданні – выданні, якія змяшчаюць звесткі аб тэарэтычных і ці эксперыментальных даследаваннях у галіне навукі, культуры і тэхнікі, выкладзеныя ў форме, даступнай для чытача-неспецыяліста.

Напрыклад: *Дучыц, Л.У.* Археалагічныя помнікі ў назвах, вераваннях і паданнях беларусаў / Л.У. Дучыц; АН Беларусі. Ін-т гісторыі; Пад рэд. М.А.Ткачова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 59 с.: іл.

Вытворча-практычныя выданні – выданні, якія змяшчаюць звесткі па тэхналогіі, тэхніцы, арганізацыі вытворчасці, разлічаныя на спецыялістаў рознай кваліфікацыі, занятых у сферы практычнай дзейнасці.

Напрыклад: *Задания и методические указания по курсу “Компьютерная графика”* / Витеб. гос. ун-т; [Сост. В.И.Лутейкович, Т.Н.Лутейкович]. – Витебск: ВГТУ, 1998. – 29 с.: ил.

Нарматыўныя вытворча-практычныя выданні – выданні, якія змяшчаюць нормы, правілы і патрабаванні ў розных сферах практычнай дзейнасці.

Напрыклад: *ГОСТ 30488-97. Органы по сертификации персонала. Общие требования = General criteria for certification bodies operating certification of personnel.* – Введ. в качестве гос. стандарта Респ. Беларусь 01.03.99. – Мн.: Госстандарт Беларуси, 1999. – III, 5 с.

Вучэбныя выданні – выданні, якія змяшчаюць сістэматызаваныя звесткі навуковага або прыкладнога характару, выкладзеныя ў форме, зручнай для выкладання і вывучэння.

Да гэтага віду выданняў адносяцца падручнікі, вучэбныя дапаможнікі, вучэбныя наглядныя дапаможнікі, вучэбна-метадычныя дапаможнікі, вучэбныя праграмы, хрэстаматы і інш.

Напрыклад: *Усов, Ю.* История зарубежного исполнительства на духовых инструментах: Учеб. пособие / Ю.Усов. – 2-е изд., доп. – М.: Музыка, 1989. – 207 с.: нот.; *Дадзіёмава, В.У.* Гісторыя музычнай культуры Беларусі: ад старажытнасці да канца ХУІІ ст.: Дапам. для сярэд. навуч. устаноў гуманітарнага профілю / В.У. Дадзіёмава. – Мн.: Бел. гуманітар. адук.-культурны цэнтр, 1994. – 96 с.; *Смолік, А.І.* Камп’ютэрны комплекс “Культура Беларусі”: Навукова-практычны дапам. / А.І.Смолік, А.Р. Зязюля. – Мн.: Беларус. ун-т культуры, 1998. – 161 с.; *Лыч, Л.* Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У.Навіцкі. – Мн.: НКФ “Экаперспектыва”, 1996. – 453 с.

Масва-палітычныя выданні – выданні, якія змяшчаюць матэрыялы (творы) грамадска-палітычнай тэматыкі, выкладзеныя ў форме, даступнай для масавага чытача.

Напрыклад: *Кіпель, В.* Беларусы ў ЗША / В. Кіпель; Пер. С.Шу-
пы. – Мн.: Беларусь, 1993. – 352 с., [16] арк. укл.

Даведачныя выданні – выданні, якія змяшчаюць звесткі навуко-
вага або прыкладнога характару, размешчаныя ў зручным для хуткага
адшуквання парадку і не прызначаныя, як правіла, для суцэльнага
прагляду (больш падрабязна гл. параграф “Фактаграфічныя рэсурсы
грамадства”).

Выданні для правядзення вольнага часу – выданні, якія змя-
шчаюць агульнадаступныя звесткі па арганізацыі быту, а таксама роз-
ных відах самадзейнай творчасці, захапленнях, забавах і інш.

Рэкламныя выданні – выданні, якія ў прыдатнай для ўспры-
мання форме змяшчаюць звесткі аб мерапрыемствах, вырабах, паслу-
гах з мэтай стварэння на іх попыту.

Напрыклад: *Традиционная китайская живопись*: Каталог выст.,
17 сент. – 12 окт. – Мн.: ЗАО “ЮНИПАК”, 1998. – 12 с.: цв. ил.

Літаратурна-мастацкія выданні – выданні, якія змяшчаюць
творы мастацкай літаратуры (эпічныя, лірычныя, драматычныя).

Напрыклад: *Пільштынова, С.* Авантуры майго жыцця: Раман /
С. Пільштынова; Пер. з польс. мовы М.Хаустовіча; Прадм. А.Маль-
дзіса; Камент. М.Пялчынскага. – Мн.: Маст. літ., 1993. – 381 с.: іл.;
Маслянічына, І.А. Слава і няслаўе / І.А.Маслянічына, М.К.Багадзяж. –
Мн.: Нар. асвета, 1995. – 255 с.

Рэлігійныя выданні – выданні, якія змяшчаюць рэлігійныя тэк-
сты. Да гэтага віду выданняў адносяцца: Біблія, Каран, малітоўнікі,
пропаганды, казанні і інш.

Па знакавай форме прадстаўлення інфар-
мацыі існуюць тэкставыя, нотныя, картаграфічныя выданні.

Тэкставыя выданні – выданні, большую частку аб’ёму якіх зай-
мае славесны, лічбавы, іерагліфічны, формульны або змешаны тэкст.

Нотныя выданні – выданні, большую частку аб’ёму якіх займае
нотны запіс музычных твораў. Яны могуць змяшчаць асобна ўзяты
твор або сукупнасць твораў, аб’яднаных па пэўнай прымеце (зборнік
твораў).

Картаграфічныя выданні – выданні, большую частку аб’ёму якіх займаюць картаграфічныя творы. Да гэтых выданняў адносяцца асобна выдадзеныя карты, атласы.

Па перыядычнасці выхаду друкаванай прадукцыі ў свет існуюць неперыядычныя і серыяльныя выданні. *Неперыядычныя* выданні ствараюцца аднаразава і не маюць прадаўжэння. Да *серыяльных* адносяцца перыядычныя, прадаўжальныя і серыйныя выданні. Гэта разнастайныя часопісы; газеты; штогоднікі; серыі; даклады, справаздачы, зборнікі артыкулаў, якія выдаюцца перыядычна; працы, бюлетэні, якія выходзяць перыядычна; афіцыйныя выданні кангрэсаў і канферэнцый, што праводзяцца перыядычна.

Неперыядычныя выданні падзяляюцца па характары прадстаўленай інфармацыі на наступныя віды: манаграфіі, аўтарэфераты дысертацый, прэпрынты (навуковыя выданні, якія змяшчаюць матэрыялы папярэдняга характару, апублікаваныя да выхаду выдання, у межах якога іх мяркуюць выкарыстаць), тэзісы дакладаў (паведамленняў) навуковых канферэнцый, матэрыялы канферэнцый (з’ездаў, сімпозіумаў), зборнікі навуковых прац, статутныя выданні, інструкцыі, стандарты, прэйскуранты, дапаможнікі (наглядны дапаможнік, практычны дапаможнік, практычнае кіраўніцтва, вучэбны дапаможнік, вучэбны наглядны дапаможнік, практыкум), вучэбная праграма, падручнік, хрэстаматыя, слоўнікі, энцыклапедыі, энцыклапедычныя слоўнікі, даведнікі, праспекты, каталогі, альбомы, коміксы, атласы, карты, інфармацыйныя лісткі, дакументна-мастацкія выданні, навукова-мастацкія выданні, альманахі, анталогіі, дайджэсты, бестселеры.

Перыядычныя выданні выходзяць праз дакладна вызначаныя прамежкі часу, маюць нумар або дату выхаду, пастаянную колькасць выпускаў у межах года, аднатыпнае афармленне, аднолькавыя аб’ём і фармат. Да перыядычных выданняў адносяцца часопісы, газеты, штогоднікі і інш. Вызначыліся і існуюць разнастайныя віды часопісаў (грамадска-палітычныя, навуковыя, навукова-папулярныя, вытворча-практычныя, папулярныя, літаратурна-мастацкія, рэфератыўныя) і

газет (грамадска-палітычныя, спецыялізаваныя, спецыяльны газетны выпуск). Да штогоднікаў адносяцца альманахі, тэматычныя штогоднікі, календары, рэпертуарныя зборнікі і інш.

Серыі ўяўляюць сабой сукупнасць самастойных выданняў (кніг, брашур), аб'яднаных агульным (серыйным) загаловам, часцей за ўсё агульнасцю або блізкасцю тэматыкі, чытацкім прызначэннем. Напрыклад, з 1988 г. выдаецца серыя “Нашы славетныя землякі”. У яе ўваходзяць навукова-папулярныя выданні, прысвечаныя выдатным вучоным, асветнікам, палітыкам, дзеячам культуры, мастацтва, літаратуры Беларусі, беларусам, якія зрабілі важкі ўклад у навуку і культуру іншых краін (у прыватнасці, К.Астрожскаму, У.Дыбоўскаму, Т.Касцюшку, Л.Сапегу, У.Сыракомлю і інш.).

Выданні, выпуск якіх працягваецца. Такія выданні выходзяць праз нявызначаныя прамежкі часу, па меры назаплення матэрыялу, нумараванымі і/ці датаванымі выпускамі, маюць агульную назву (“Працы...”, “Вучоныя запіскі...”, “Запіскі...”, “Даклады...”) і, як правіла, аднолькавы фармат.

Неабходна таксама адрозніваць апублікаваныя і неапублікаваныя дакументы. *Апублікаваныя* дакументы – гэта дакументы, дзеныя да агульнага ведама пры дапамозе друку ці іншых сродкаў перадачы інфармацыі (радыё, тэлебачанне і інш.). *Неапублікаваныя* дакументы – гэта нетыражыруемыя пры дапамозе тыпаграфскіх або іншых спосабаў формы фіксацыі інфармацыі. Яны захоўваюцца ў машынапісным выглядзе (справаздачы аб навукова-даследчай рабоце, дысертацыі, аўтарэфераты дысертацый і інш.) ці на мікраформе (мікрафіша, мікракарта, мікрафільм).

З м я с т о ў н ы я х а р а к т а р ы с т ы к і дакументаў абумоўліваюць іерархічную ўпарадкаванасць элементаў інфармацыйных рэсурсаў грамадства па галінах ведаў (тэмах, праблемах): філасофія, псіхалогія, тэалогія, грамадскія навукі (палітыка, эканоміка, права, этнаграфія, фальклор і інш.), матэматыка, прыродазнаўчыя навукі, прыкладныя навукі, медыцына, тэхніка, мастацтва, музыка і інш.

Усё вышэйказанае сведчыць аб тым, што інфармацыйныя рэсурсы ўяўляюць складанае ўтварэнне, асноўныя элементы якога адрозніваюцца не толькі па форме, мэтай прызначэнні, змесце, але і па спосабе прадстаўлення вынікаў пазнання рэчаіснасці. Гэта апошняя прымета дазваляе выдзеліць наступныя ўзроўні існавання інфармацыйных рэсурсаў грамадства:

– першаснадакументныя інфармацыйныя рэсурсы. Гэты ўзровень складае сукупнасць першасных дакументаў. Пад *першасным дакументам* разумеюць *любы створаны чалавекам матэрыяльны носьбіт, які змяшчае інфармацыю як вынік пазнання рэчаіснасці для перадачы яе ў часе і прасторы*;

– фактаграфічныя інфармацыйныя рэсурсы. Гэты ўзровень прадстаўлены сукупнасцю дакументаў, якія змяшчаюць *фактаграфічную інфармацыю* (адабраныя і пэўным чынам упарадкаваныя фактычныя звесткі: падзеі, тэрміны, характарыстыкі аб'ектаў, статыстычныя даныя і да т.п.);

– бібліяграфічныя інфармацыйныя рэсурсы. Гэты ўзровень прадстаўлены сукупнасцю *бібліяграфічнай прадукцыі*, г.зн. другасных дакументаў, якія з'яўляюцца вынікам пазнання формы, зместу і мэтавага прызначэння першасных дакументаў (іх аналітыка-сінтэтычнай перапрацоўкі) і служаць сродкамі арыентацыі ў накопленых грамадствам інфармацыйных рэсурсах.

Неабходна адзначыць умоўнасць выдзялення гэтых узроўняў. Справа ў тым, што фактаграфічныя і бібліяграфічныя дакументы можна таксама разглядаць як вынік пазнання рэчаіснасці – сукупнасці фактаў або сукупнасці дакументаў; у гэтым сэнсе іх можна адносіць да першасных дакументаў і адпаведнага ўзроўню інфармацыйных рэсурсаў. Першасныя ж дакументы разам з першаснай інфармацыяй могуць змяшчаць (і гэта пашырае на практыцы) фактаграфічную і бібліяграфічную інфармацыю (напрыклад, хронікі падзей або ўнутрытэкставыя звесткі аб дакументах) і ў гэтым сэнсе служаць сродкамі арыентацыі ў той або іншай частцы накопленых грамадствам інфармацыйных рэсурсаў.

2.2. Фактаграфічныя рэсурсы грамадства

Азначэнне і структура фактаграфічных інфармацыйных рэсурсаў. Фактаграфічныя інфармацыйныя рэсурсы – гэта сукупнасць дакументнай прадукцыі фактаграфічнага характару: пэўным чынам арганізаваных (па фармальнай або змястоўнай прымеце) фактычных даных (фактаў, падзей, статыстычных даных, тэрмінаў, паняццяў і інш.) і прадстаўленых на машыначыгальных і традыцыйных носбітах інфармацыі.

Да фактаграфічных інфармацыйных рэсурсаў грамадства адносяцца: даведачныя выданні; фактаграфічныя картатэкі; фактаграфічныя базы даных. Усе яны, незалежна ад матэрыяльнага носбіта прадстаўлення інфармацыі (друкаванага, электроннага, карткавага), змяшчаюць кароткія звесткі навуковага і/ці прыкладнога характару, размеркаваныя ў пэўным парадку, зручным для хуткага адшуквання неабходных даных. Яны выконваюць функцыю ўшчыльнення ведаў, навуковага згортвання інфармацыі для дасягнення навуковай ёмістасці і магчымасці хуткага знаходжання неабходных фактаў, апісанняў разнастайных прадметаў і з’яў і г.д. Фактаграфічная прадукцыя, як правіла, адпавядае патрабаванням навуковасці, паўнаты (імякненне да паўнаты), сістэмнасці арганізацыі матэрыялу, забеспячэння хуткага і шматаспектнага пошуку інфармацыі, аўтарская інтэрпрэтацыя якой зведзена (павінна быць зведзена) да мінімуму.

Даведачныя выданні як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве. Даведачныя выданні – гэта выданні, якія ўтрымліваюць звесткі навуковага або прыкладнога характару, размешчаныя ў зручным для хуткага адшуквання парадку, не прызначаныя, як правіла, для суцэльнага прагляду.

Да даведачных выданняў адносяцца: слоўнікі (моўныя, тлумачальныя, тэрміналагічныя, размоўнікі), энцыклапедыі і энцыклапедычныя слоўнікі (універсальныя, галіновыя, тэматычныя, персанальныя, рэгіянальныя), даведнікі, праспекты, пучевадзіцелі, каталогі (музейныя, наменклатурныя, каталогі выстаў).

Слоўнікі – даведачныя выданні, якія змяшчаюць упарадкаваныя па пэўных прыметах пералік моўных адзінак (слоў, словазлучэнняў, фраз, тэрмінаў, імёнаў, знакаў)¹².

Існуюць наступныя віды слоўнікаў: моўныя, тлумачальныя, тэрміналагічныя, размоўнікі.

Моўныя слоўнікі – слоўнікі, якія змяшчаюць пералік моўных адзінак з іх характарыстыкамі або перакладам на іншую (іншыя) мову (мовы).

Напрыклад: *Русско-белорусский словарь*: В 3 т./ АН Беларусі. Ін-т языкознания им. Я.Коласа. – 4-е изд., испр. и доп. – Мн.: БелЭн, 1993. – Т. 1-3.

Тлумачальныя слоўнікі – гэта моўныя слоўнікі, якія тлумачаць значэнне слоў, даюць іх граматычную і стылістычную характарыстыкі, прыклады ўжывання і іншыя звесткі.

Напрыклад: *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* / Пад рэд. М.Р.Судніка, М.Н.Крыўко. – Мн.: БелЭн, 1996. – 784 с.

Тэрміналагічныя слоўнікі – слоўнікі, якія змяшчаюць тэрміны якой-небудзь галіны ведаў або тэмы і тлумачэнні паняццяў.

Напрыклад: *Восточнославянский фольклор*: Словарь науч. и нар. терминологии/ Редкол.: К.П.Кабашников (отв. ред.) и др. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 478с.

Размоўнікі – папулярныя дзвюх- або шматмоўныя слоўнікі, якія змяшчаюць агульнаўжывальную або спецыяльную лексіку і фразеалогію і служаць дапаможнікам для зносін.

Напрыклад: *Клышка, А.К.* Беларуская-польскі размоўнік / А.К.Клышка. – Мн.: Выш. шк., 1992. – 335 с.

Энцыклапедыі – даведачныя выданні, якія змяшчаюць у абагульненым выглядзе асноўныя звесткі па адной або ўсіх галінах ведаў і практычнай дзейнасці, выкладзеныя ў выглядзе кароткіх артыкулаў, размешчаных у тым або іншым парадку. У залежнасці ад зместу

¹² Гэтае і далей па тэксце азначэнні даведачных выданняў даюцца па стандарце “Выданні. Асноўныя віды: Тэрміны і азначэнні: СТБ 7.60-93” (Мн., 1994).

ўключаемых звестак адрозніваюць універсальныя (агульныя), спецыялізаваныя (галіновыя, тэматычныя, персанальныя), рэгіянальныя (універсальныя або спецыялізаваныя) энцыклапедыі.

Напрыклад: *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*: У 5 т. – Мн.: БелЭн, 1984 – 1987. – Т. 1–5; *Этнаграфія Беларусі*: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1989. – 575 с.; *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*: У 6 т. – Мн.: БелЭн, 1993, – 1999. – Т. 1–5.; *Францызск Скарына і яго час*: Энцыклапедычны даведнік. – Мн.: БелСЭ, 1988. – 608 с.: іл.

Энцыклапедычныя слоўнікі – даведачныя выданні, матэрыял у якіх сабраны ў адпаведнасці з патрабаваннямі да энцыклапедычных выданняў, але пададзены больш сцісла і размешчаны ў алфавітным парадку.

Напрыклад: *Музыкальный энциклопедический словарь*. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 672 с.: ил.; Беларускія пісьменнікі: Біябібліягр. слоўн.: У 6 т. – Мн.: БелЭн, 1992–1995. – Т. 1–6.

Даведнікі – даведачныя выданні прыкладнога, практычнага характару, матэрыял у якіх размешчаны ў сістэматызаваным парадку або ў алфавіце загалюкаў артыкулаў. Па мэтай прызначэнні даведнікі бываюць навуковыя, вытворча-практычныя, вучэбныя, папулярныя, даведнікі-хронікі, бытавыя і інш. Агульныя характарыстыкі гэтых разнавіднасцей даведнікаў (акрамя даведнікаў-хронік) супадаюць з характарыстыкамі адпаведных першасных выданняў (гл. падраздзел “Інфармацыйныя рэсурсы грамадства”).

Даведнікі-хронікі – даведачныя выданні, у якіх у часовай паслядоўнасці размяркоўваюцца звесткі аб падзеях, якія адбываюцца ці адбываліся ў мінулым. Яны фіксуюць факты, не даючы ім ніякай аўтарскай інтэрпрэтацыі, паказваюць развіццё падзей у часе і ствараюць тым самым эмпірычную базу для напісання гістарычных прац (у тым ліку і па гісторыі культуры). У хранікальных выданнях да кожнага факта могуць дадавацца або не дадавацца спасылкі на архіўныя фонды, крыніцы вызначэння ці надрукавання пэўнага факта. Гэта робіць магчымым двухузроўневае выкарыстанне хронік. На

першым узроўні карыстальніку дастаткова толькі той фактаграфічнай інфармацыі, якая ёсць у хроніках; на другім – ён можа весці дадатковае даследаванне па крыніцах, да якіх адсылае выданне. Хронікі шырока распаўсюджаны. Яны выходзяць асобнымі выданнямі, уключаюцца ў іншыя выданні ў якасці раздзелаў, дадаткаў да энцыклапедычных даведнікаў, навуковых і радзей навукова-папулярных выданняў, існуюць у выглядзе рукапісаў і картатэк. Па функцыянальна-мэтавай прымеце выдзяляюцца: бягучыя і рэтраспектыўныя хронікі; па змястоўнай прымеце: універсальныя, галіновыя, тэматычныя, біяграфічныя, краіназнаўчыя і краязнаўчыя хронікі.

Напрыклад, у якасці самастойных выданняў існуюць наступныя хронікі: *Гісторыя Беларусі: Даведачна-інфармацыйны дапаможнік* / Бел. дзярж. ун-т. Гіст. ф-т. – Мн., 1995. – 240 с.; *Хроніка культурнага жыцця Беларусі* / Нац. б-ка Беларусі, Мн., 1972 – . – (штомес.); *Храналогія гісторыі Беларусі*. – 3-е выд. – Мн.: БелЭн, 1992. – 193 с.; серыя хронік, прысвечаных асобным раёнам, гарадам Беларусі (хронікі “Памяць”). Да самастойных формаў існавання адносіцца вялікая колькасць унутрыкніжных, унутрычасопісных, унутрыгазетных хронік, у прыватнасці, *Храналагічны даведнік оперных і балетных пастановак Беларускага дзяржаўнага тэатра оперы і балета* // *Музычны тэатр Беларусі: 1917–1959 гг.* / Г.Р.Куляшова, Т.А.Дубкова, Н.А.Юўчанка і інш. – Мн., 1993. – С. 411–415.

Праспекты – даведнікі або рэкламныя выданні, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік паслуг, прадметаў, прызначаных да выпуску, на продаж або да экспанавання.

Пуцэвадзіцелі (пуцяводныя даведнікі) – даведнікі, якія змяшчаюць звесткі аб якім-небудзь геаграфічным аб’екце або культурна-асветнай установе, выставе, экспазіцыі і г.д., размешчаныя ў парадку, зручным для наведвання і агляду.

Каталогі – нарматыўныя, вытворча-практычныя, даведачныя або рэкламныя выданні, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік прадметаў або паслуг, што маюцца ў наяўнасці. У сучаснай грамадскай практыцы ствараюцца разнастайныя віды каталогаў, у

прыватнасці музейныя, наменклатурныя, прамысловыя, каталогі выстаў, выдавецкія, бібліятэчныя (гл. таксама 2.4. “Бібліяграфічныя каталогі і картатэкі як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве”).

Музейныя каталогі – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік (поўны або частковы) і апісанне прадметаў (рэчаў), што знаходзяцца ў музеі.

Напрыклад: *Скульптура и резьба Беларуси, XII–XVIII вв.*: Каталог / Нац. художеств. музей Респ. Беларусь; [Н.Ф.Высоцкая]. – Мн.: БелЭн, 1998. – 223 с.: ил.

Наменклатурныя каталогі – каталогі, якія змяшчаюць пералік і асноўныя тэхнічныя характарыстыкі наменклатуры прамысловай серыйнай прадукцыі.

Напрыклад: *Каталог ремонтных размеров*: Кузова легковых автомобилей 1977–1995 гг. вып.: Audi. BMW. Ford. Mercedes-Benz. Opel. Porsche. Volkswagen. – Мн.: РА “Автостиль”, 1998. – 215 с.: схемы.

Прамысловыя каталогі – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік прамысловай прадукцыі з мэтай яе ўліку.

Каталогі выстаў – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік і апісанне прадметаў (рэчаў), экспануемых на выставе.

Напрыклад: *Традиционная китайская живопись*: Каталог выст., 17 сент. – 12 окт. – Мн.: ЗАО “ЮНИПАК”, 1998. – 12 с.: цв. ил.

Выдавецкія каталогі – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік дакументаў, выпушчаных выдаўцом (выдавцтвам) за пэўны адрэзак часу.

Напрыклад: *Каталог изданий серии “Высшее образование”*. Учебники. Учебные пособия. Практикумы. – М.: Издат. дом “Инфра-М”, 2000. – 112 с.

Бібліятэчныя (бібліяграфічныя) каталогі – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік дакументаў, што знаходзяцца ў бібліятэцы (бібліятэках).

Фактаграфічныя картатэкі як крыніцы пошуку інфармацыі на культуры і мастацтве. Фактаграфічная картатэка – гэта ўпарадкаваная пэўным чынам сукупнасць фактычных звестак, зафіксаваных на стандартызаваных картках. Такія картатэкі ствараюцца часцей за ўсё ў бібліятэках, краязнаўчых музеях з мэтай вывучэння сацыяльна-эканамічнага, культурнага развіцця таго або іншага рэгіёна, гісторыі развіцця пэўнай з’явы, наменклатуры выпускаемай прадукцыі, канцэнтрацыі біяграфічных звестак аб пэўным коле асоб. З укараненнем у практыку работы бібліятэк, музеяў камп’ютэрных тэхналогій фактаграфічныя картатэкі ўсё часцей замяняюцца адпаведнымі базамі даных (БД). Гэта дазваляе не толькі рэалізаваць задачы, якія ставяцца пры стварэнні картатэк, але і збіраць вялікую колькасць фактаў, прадстаўляць іх з большай ступенню стандартызаванасці (запаўненне зададзенага праграмай пераліку палёў, а пры неабходнасці магчыма стварэнне мнагамерных формаў перадачы інфармацыі) і значна пашыраць пошукавыя магчымасці.

Афармленне падобных картатэк магчыма і часам мэтазгодна ў рабоце асобнага даследчыка падчас распрацоўкі ім пэўнай тэмы. Робіцца гэта ў выпадку, калі неабходна сабраць, сістэматызаваць і параўнаць асобныя навуковыя, гістарычныя факты, апісанні пэўнай з’явы, значэнні, прасачыць развіццё падзей, упарадкаваць біяграфічныя звесткі і да т.п.

Фактаграфічныя базы даных як крыніцы пошуку інфармацыі на культуры і мастацтве. Фактаграфічныя базы даных – гэта ўпарадкаваная сукупнасць фактаў, звестак, тэрмінаў, рубрык інфармацыйных даных, прадстаўленая на электронных носьбітах. Яны дазваляюць стварыць мадэльнае ўяўленне пэўнага фрагмента рэчаіснасці (напрыклад, якасці, адносіны аб’ектаў); навуковых ведаў (напрыклад, тэрміналагічнага апарату навукі або комплексу навуковых дысцыплін); гістарычных ведаў (напрыклад, паслядоўнасць падзей, месца, час, сацыяльная сітуацыя, суб’екты, аб’екты, спосабы, формы і вынік сацыяльнага дзеяння і інш.).

Такія базы даных дазваляюць весці хуткі і шматаспектны пошук

фактычных звестак. Яны ствараюцца ў музеях, бібліятэках, архівах, органах інфармацыі і змяшчаюць шырокі спектр інфармацыі аб пэўных асобах, з’явах, якасцях матэрыялаў і рэчаў, гістарычных падзеях.

Напрыклад: БД «*Беларусь у асобах і падзеях*». Генерыруе НБ Беларусі (навукова-бібліяграфічны аддзел). Вядзецца з 1997 г. Уключае звесткі аб персаналіях, якія маюць дачыненне да Беларусі па месцы нараджэння, роду дзейнасці, месцы жыхарства і ўнеслі свой уклад у гісторыю, навуку, культуру краіны, а таксама аб падзеях, прадпрыемствах, установах і да т. п., якія засведчылі сябе ў гісторыі Беларусі. На аснове гэтай базы штогод друкуецца календар «Даты беларускага календара».

– БД «*Геральдыка*». Генерыруе НБ Беларусі (аддзел рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў). Вядзецца з 1997 г. Уключае выявы і апісанне родавых гербаў Беларусі і сумежных тэрыторый.

– БД «*Творы майстроў народнай творчасці*». Генерыруе Нацыянальны музей гісторыі і культуры Беларусі. Змяшчае фактаграфічныя даныя аб прадметах з фонду музея.

БД «*Нумізматыка*». Генерыруе Дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Змяшчае фактаграфічныя даныя аб нумізматычных калекцыях з фонду музея.

БД «*Музыкальные фестивали*». Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1993 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запыхах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД «*Стипендии и гранты для специалистов в области культуры и искусства*». Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1998г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запыхах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД «*Зарубежные сети организаций культуры*». Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1992 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запыхах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД “*Концертные организации и импресарио*”. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1993 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД “*Европейские курсы по подготовке менеджеров в области культуры*”. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1992 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД “*Международные музыкальные конкурсы*”. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1993 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

2.3. Бібліяграфічныя рэсурсы грамадства

Азначэнне і асноўныя структурныя адзінкі бібліяграфічных рэсурсаў. Бібліяграфічныя рэсурсы – гэта сукупнасць бібліяграфічных дакументаў (бібліяграфічнай прадукцыі), створаных у любой матэрыяльнай форме і зафіксаваных на любых носьбітах інфармацыі. Бібліяграфічныя дакументы ўяўляюць разнавіднасць інфармацыйнай прадукцыі, яны ўтрымліваюць звесткі аб дакументах, выдадзеных у мінулым або падрыхтаваных да друку, – *бібліяграфічную інфармацыю*.

Бібліяграфічная інфармацыя – гэта звесткі аб дакуменце, яго частцы, сукупнасці дакументаў, неабходныя для іх ідэнтыфікацыі і пошуку.

Галоўная асаблівасць бібліяграфічнай інфармацыі ў тым, што яна арганізуе рух да карыстальніка не інфармацыі, якая яму неабходна, не дакументаў, у межах якіх зафіксавана гэта інфармацыя, а толькі звестак пра дакументы. Гэтыя звесткі ўзяты з дакумента (адчужаны) як непасрэднага ўладальніка, а існаваць і выкарыстоўвацца могуць незалежна ад дакументаў.

Бібліяграфічная інфармацыя – старажытная грамадская з’ява. Яе элементы ўзніклі разам са з’яўленнем дакумента як сродак яго наймення, распазнавання ў сукупнасці іншых. Пры дапамозе бібліяграфічнай інфармацыі здзяйснююцца ўпарадкаванне звестак аб патоках дакументаў (ствараецца мадэль патокаў), прадстаўленне інфармацыі, заключанай у дакуменце; забяспечваюцца магчымасць пошуку дакументаў, апавяшчэння шырокай грамадскасці аб іх існаванні і ацэнка дакумента з пункту гледжання яго карыснасці для пэўных карыстальнікаў.

У сістэме дакументных камунікацый (ці сістэме дакумент – карыстальнік) бібліяграфічная інфармацыя займае пасрэдняе становішча. З аднаго боку, яна звязана з дакументам: узятая з дакумента, арганізуе і ўпарадкуе звесткі аб дакументах, адлюстроўвае (мадэліруе) любую сукупнасць дакументаў і можа рабіць гэта незалежна ад патрэб карыстальнікаў. З другога боку, яна звернута да карыстальніка як непасрэднага або апасродкаванага аб’екта бібліяграфічнага ўздзеяння, яна ствараецца для карыстальніка з улікам яго інфармацыйных патрэбнасцей.

Асноўнай элементарнай адзінкай бібліяграфічнай інфармацыі з’яўляецца *бібліяграфічнае паведамленне* – звесткі аб дакуменце (назва, аўтар, месца выдання і інш.), якія забяспечваюць яго ідэнтыфікацыю.

Бібліяграфічнае паведамленне можа існаваць як у вуснай, так і ў дакументна зафіксаванай форме.

Вуснае бібліяграфічнае паведамленне перадаецца вербальна, у адвольнай паслядоўнасці, мае простую структуру і звычайна ўключае абмежаваную колькасць звестак аб дакуменце (дакументах).

Дакументна фіксаванае бібліяграфічнае паведамленне называецца *бібліяграфічным запісам*. Яно можа перадавацца як у адвольнай, так і ў строга вызначанай паслядоўнасці, мець як простую, так і складаную структуру. Мінімальна неабходнай часткай бібліяграфічнага запісу з’яўляецца бібліяграфічнае апісанне. Яно можа

электронных дакументаў, забеспячэння інфармацыі пры яе стварэнні, апрацоўцы, перадачы і захоўванні (арт. 5). Арыгінал электроннага дакумента існуе толькі на машынным носьбіце. У выпадку, калі асобай ствараюцца дакументы на папяровым і электронным носьбітах ідэнтычнага зместу, абодва яны прызнаюцца самастойнымі (арт. 9). Электронны дакумент прыраўноўваецца да дакумента на папяровым носьбіце і мае аднолькавую з ім юрыдычную сілу, адпаведны парадак рэгістрацыі, рэгламентаваны стандартамі і правіламі справаводства (арт. 11). Засведчанне інфармацыі электроннага дакумента праводзіцца шляхам прымянення сродкаў электроннага лічбавага подпісу з выкарыстаннем асабістых ключоў подпісаў асоб, якія падпісваюць гэты дакумент (арт. 12). Захоўванне электронных дакументаў праводзіцца арганізацыямі, якія ажыццяўляюць архіўную дзейнасць і дзейнасць па захоўванні дакументаванай інфармацыі (арт. 16). Асобы, якія займаюцца стварэннем, апрацоўкай, перадачай і захоўваннем такіх дакументаў, павінны выкарыстоўваць праграмныя і тэхнічныя сродкі, што забяспечваюць неабходны ўзровень абароны гэтых дакументаў (арт. 17).

Акрамя вышэйназваных заканадаўчых дакументаў, прававое рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы адлюстравана і ў іншых законах, напрыклад “Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны” (1993), “Аб навуковай дзейнасці” (1996).

Такім чынам, грамадства здзяйсняе рэгуляванне інфармацыйнай дзейнасці асобы, выпрацоўваючы адпаведныя маральныя нормы і ствараючы заканадаўчыя акты, якія часткова або цалкам тычацца спажывання, захавання, прадстаўлення інфармацыі. Выкананне першых пажадана і знаходзіцца пад кантролем грамадства ў цэлым або яго асобных сацыяльных груп, апошніх – абавязкова і кантралюецца з боку ўладных структур.

Глава 2. ИНФАРМАЦЫЙНЫЯ РЭСУРСЫ ГРАМАДСТВА

2.1. Інфармацыйныя рэсурсы грамадства як база задавальнення інфармацыйных патрэбнасцей асобы

У працэсе непасрэдных або апасродкаваных зносін (у штодзённым жыцці і ва ўмовах стварэння матэрыяльных і духоўных даброт) людзі займаюцца інфармацыйнай дзейнасцю (у шырокім сэнсе гэтага слова). Іншымі словамі, яны ўспрымаюць, асэнсоўваюць (перапрацоўваюць), ствараюць і перадаюць інфармацыю, якая ў сукупнасці складае *інфармацыйныя рэсурсы* грамадства. Гэты працэс пастаянны, прычым чым больш інтэнсіўна выкарыстоўваюцца інфармацыйныя рэсурсы, тым актыўней яны папаўняюцца.

Інфармацыйныя рэсурсы ўключаюць наступныя элементы:

- зыходны прадукт (веды);
- сукупнасць працэсаў па перапрацоўцы інфармацыі;
- канчатковы інфармацыйны прадукт, прызначаны для спажывання.

Асноўнай адзінкай інфармацыйных рэсурсаў грамадства з'яўляецца закончаны ў сэнсавых адносінах тэкст. Тэкст можа існаваць у вуснай і дакументнай (фіксаванай) формах. Вусны тэкст перадаецца пры дапамозе сродкаў маўлення. Ён не захоўваецца ў часе і прасторы. Фіксаваны тэкст перадаецца пры дапамозе разнастайных сродкаў замацавання інфармацыі. Яму ўласцівы наступныя характарыстыкі:

- цэласнасць (адзінства зместу і формы);
- звязанасць (асноўныя элементы тэксту звязаны паміж сабой лагічнымі або фармальнымі сувязямі);
- фіксаванасць (тэкст замацаваны на пэўным матэрыяльным носьбіце).

Фіксаваныя тэксты могуць быць аформлены ў выглядзе:

- дакумента (любы матэрыяльны носьбіт, на якім зафіксавана лагічна звязаная інфармацыя, прызначаная для распаўсюджвання ў прасторы і часе);

– сукупнасці звязаных паміж сабой па фармальных і змястоўных прыметах дакументаў (шматтомнае выданне, камплект CD-ROM і інш.);

– часткі дакумента (семантычна і стылістычна аформлены структурны кампанент тэксту: артыкул з часопіса, газеты, зборніка; глава, раздзел з кнігі, брашуры і інш.).

Фіксаваныя тэксты дазваляюць захоўваць інфармацыю ў часе і прасторы, кумуляваць і перадаваць яе. Яны спрыяюць зберажэнню сацыяльнай і гістарычнай памяці грамадства, ствараюць крыніцазнаўчую, фактаграфічную базу пры правядзенні навуковых даследаванняў, забяспечваюць эфектыўную перадачу ведаў у працэсе навуковай, прафесійнай, вучэбнай і іншых відаў дзейнасці і іграюць, такім чынам, дамінуючую ролю ў інфармацыйных працэсах грамадства. Улічваючы гэта, далей мы будзем разглядаць толькі фіксаваныя формы існавання інфармацыі, а пад *інфармацыйнымі рэсурсамі*¹⁴ грамадства лічыць *сукупнасць інфармацыйных даных на традыцыйных і машыначытальных носьбітах, якія створаны грамадствам і ўтвараюць яго інтэлектуальны і матэрыяльны патэнцыял, выкарыстоўваемы для задавальнення інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў*.

За час свайго існавання грамадства стварыла, назапасіла і захоўвае вялікія масівы інфармацыйных рэсурсаў. Выпрацаваны разнастайныя спосабы іх уліку, упарадкавання і згортвання. Сфарміраваны спецыяльныя сродкі арыентацыі карыстальнікаў у структуры і змесце інфармацыйных рэсурсаў.

Дакумент як адзінка інфармацыйных рэсурсаў грамадства.

Дакументы гэта сукупная назва носьбітаў сацыяльна значымай інфармацыі: пад імі маюцца на ўвазе кнігі, часопісы, магнітныя стужкі, CD-ROM, дыскеты і інш.

З развіццём навукі, тэхнікі, культуры ў грамадстве выкарыстоўваліся розныя носьбіты інфармацыі – ад камянёў, гліняных таблічак,

¹⁴ Дакладней – фіксаванымі.

папірусу, бяросты, паперы да машынных носьбітаў¹⁵; памнажалася колькасць ствараемых дакументаў (на падліках навукоўцаў, друкаваных выданняў у XV ст. было выдадзена 30 800 назваў (інкунабулы), у XVI – 285 800, у XVII – 972 000, у XVIII – 1 637 200, у XIX – 6 100 500, у пачатку XX ст. – 10 378 500, у канцы XX ст. – каля 100 млн.)¹⁶. Але змяняўся не толькі аб'ём сукупнасці ствараемых дакументаў, ускладняліся іх тэматыка, відавая структура, пашыралася жанравая разнастайнасць, дыферэнцыравалася іх мэтавае і чытацкае прызначэнне.

Усе дакументы, ствараемыя грамадствам, існуюць не хаатычна, не адасоблена, яны звязаны паміж сабой лагічнымі і фармальнымі сувязямі і аб'ядноўваюцца ў *дакументныя (дакументальныя) патокі*.

Дакументны паток – гэта сукупнасць дакументаў, выдзеленая па той або іншай прымеце (нацыянальнай, тэрытарыяльнай, галіновай і інш.), створаная за пэўны адрэзак часу. У якасці асобных дакументных патокаў можна разглядаць сукупнасць дакументаў, створаных на тэрыторыі Беларусі, Украіны, Польшчы і іншых краін; беларускамоўны, рускамоўны, англамоўны і іншыя дакументныя патокі; дакументныя патокі па геаграфіі, гісторыі, музейзнаўстве, архівазнаўстве, мастацтве і інш.

Дакументныя патокі ўяўляюць сабой спецыфічны сродак пазнання сусвету (пазнання свету дакументаў). Ім уласцівы наступныя характарыстыкі:

– наапаўненне і ўпарадкаванне (сістэматызацыя) дакументаў як вынікаў пазнання рэчаіснасці;

– пастаяннае змяненне аб'ёму, тэмпаў росту, структуры: пастаяннае папаўненне новымі дакументамі, заканамернае старэнне часткі дакументаў (для дакументаў розных галін ведаў розны перыяд старэння; філасофія – 5 гадоў, эканоміка – 3,8, гісторыя – 16,3, дзяржава і права – 8,2, літаратуразнаўства – 23,2 года), частка

¹⁵ Машынны носьбіт – магнітны дыск, магнітная стужка, лазерны дыск і іншыя матэрыяльныя носьбіты, створаныя для запісу і захоўвання інфармацыі з дапамогай электронна-вылічальнай тэхнікі.

¹⁶ *Кориунов О.П.* Библиографоведение. Общий курс. – М., 1990. – С. 17.

актуалізуецца, г. зн. частка састарэлых дакументаў вяртаецца да актыўнага выкарыстання.

Віды дакументаў. Дакументы неаднародныя па форме фіксацыі інфармацыі, мэтавым прызначэнні, знакавай форме прадстаўлення інфармацыі, матэрыяльнай канструкцыі, змесце і іншых прыметах.

Па форме фіксацыі інфармацыі існуюць дакументы рукапісныя, друкаваныя (выданні), аўтаматызаваныя (машыначытальныя ці электронныя), кіна-, фота-, фонадакументы.

Рукапісныя дакументы (рукапісы) – гэта тэксты, напісаныя ад рукі або надрукаваныя на пішучай машынцы, набраныя на камп'ютэры і выведзеныя на прынтэры¹⁷.

Друкаваныя дакументы (выданні) – дакументы, якія прайшлі рэдакцыйна-выдавецкую апрацоўку, атрыманыя друкаваннем або цісненнем, паліграфічна самастойна аформленыя і прызначаныя для распаўсюджвання змяшчаемай у іх інфармацыі ў грамадстве.

Аўтаматызаваныя (машыначытальныя ці электронныя) дакументы – гэта фіксаваныя тэксты, якія могуць быць прачытаны пры дапамозе спецыяльных канструкцый ЭВМ з распазнаваннем знакаў алфавіта.

Кінадакумент – дакумент, які змяшчае зафіксаваныя, паслядоўна размеркаваныя фатаграфічныя выявы (часам і гукавую інфармацыю), узнаўленне якіх патрабуе прымянення адпаведнага абсталявання.

Фонадакументы – дакументы, якія змяшчаюць гукавую інфармацыю, зафіксаваную любой сістэмай гукапісу.

Фотадакументы – дакументы, якія змяшчаюць фотавыявы, зробленыя пры дапамозе адпаведнай тэхнікі.

Па мэтавым прызначэнні выдзяляюцца афіцыйныя, навуковыя, навукова-папулярныя, вытворча-практычныя, нарматыўныя, вучэбныя, масава-палітычныя, даведачныя выданні, выданні для

¹⁷ Азначэнні відаў дакументаў даюцца па стандарце "Выданні. Асноўныя віды: Тэрміны і азначэнні: СТБ 7.60-93" (Мн., 1994).

правядзення вольнага часу, рэкламныя, літаратурна-мастацкія і рэлігійныя выданні.

Афіцыйныя выданні – выданні, якія змяшчаюць матэрыялы заканадаўчага, нарматыўна-прававога або інфармацыйна-дырэктывнага характару, апублікаваныя ад імя дзяржаўных органаў, устаноў, ведамстваў або грамадскіх арганізацый. Да гэтага віду дакументаў адносяцца, напрыклад, такія перыядычныя выданні, як “Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь” (выходзяць з 1990 г.) і “Збор дэкрэтаў, указаў Прэзідэнта і пастановаў Урада Рэспублікі Беларусь” (з 1991 г.).

Навуковыя выданні – гэта выданні, якія змяшчаюць вынікі тэарэтычных і/ці эксперыментальных даследаванняў, а таксама навукова падрыхтаваныя да публікацыі пісьмовыя помнікі культуры і гістарычныя дакументы. Прыкладам такога віду дакументаў можна лічыць шматтомную працу “Беларусы”, ствараемую Інстытутам мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. У ёй прадстаўлены гісторыка-этнаграфічныя даследаванні. Фактычны матэрыял і абагульненні зроблены на багатай крыніцазнаўчай базе з выкарыстаннем шматлікіх архіўных дакументаў, ужываецца навуковая тэрміналогія. Кожны з тамоў прысвечаны адной з важнейшых галін жыццядзейнасці і культуры беларускага народа (Т. 1: Прамысловыя і рамесныя заняткі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1995. – 351 с.: іл.; Т. 2: Дойлідства. – Мн.: Тэхналогія, 1997. – 391 с.: іл.; Т. 3: Гісторыя этналагічнага вывучэння. – Мн.: Бел. навука, 1999. – 365 с.: іл.; Т. 4: Вытокі і этнічнае развіццё. – Мн.: Бел. навука, 2001. – 433 с.: іл.; Т. 5: Сям’я. – Мн.: Бел. навука, 2001. – 375 с.: іл.).

Навукова-папулярныя выданні – выданні, якія змяшчаюць звесткі аб тэарэтычных і/ці эксперыментальных даследаваннях у галіне навукі, культуры і тэхнікі, выкладзеныя ў форме, даступнай для чытача-неспецыяліста.

Напрыклад: *Дучыц, Л.У.* Археалагічныя помнікі ў назвах, вераваннях і паданнях беларусаў / Л.У. Дучыц; АН Беларусі. Ін-т гісторыі; Пад рэд. М.А.Ткачова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 59 с.: іл.

Вытворча-практычныя выданні – выданні, якія змяшчаюць звесткі па тэхналогіі, тэхніцы, арганізацыі вытворчасці, разлічаныя на спецыялістаў рознай кваліфікацыі, занятых у сферы практычнай дзейнасці.

Напрыклад: *Задания и методические указания по курсу “Компьютерная графика”* / Витеб. гос. ун-т; [Сост. В.И.Лутейкович, Т.Н.Лутейкович]. – Витебск: ВГТУ, 1998. – 29 с.: ил.

Нарматыўныя вытворча-практычныя выданні – выданні, якія змяшчаюць нормы, правілы і патрабаванні ў розных сферах практычнай дзейнасці.

Напрыклад: *ГОСТ 30488-97. Органы по сертификации персонала. Общие требования = General criteria for certification bodies operating certification of personnel.* – Введ. в качестве гос. стандарта Респ. Беларусь 01.03.99. – Мн.: Госстандарт Беларуси, 1999. – III, 5 с.

Вучэбныя выданні – выданні, якія змяшчаюць сістэматызаваныя звесткі навуковага або прыкладнога характару, выкладзеныя ў форме, зручнай для выкладання і вывучэння.

Да гэтага віду выданняў адносяцца падручнікі, вучэбныя дапаможнікі, вучэбныя наглядныя дапаможнікі, вучэбна-метадычныя дапаможнікі, вучэбныя праграмы, хрэстаматы і інш.

Напрыклад: *Усов, Ю.* История зарубежного исполнительства на духовых инструментах: Учеб. пособие / Ю.Усов. – 2-е изд., доп. – М.: Музыка, 1989. – 207 с.: нот.; *Дадзіёмава, В.У.* Гісторыя музычнай культуры Беларусі: ад старажытнасці да канца ХУІІ ст.: Дапам. для сярэд. навуч. устаноў гуманітарнага профілю / В.У. Дадзіёмава. – Мн.: Бел. гуманітар. адукац.-культурны цэнтр, 1994. – 96 с.; *Смолік, А.І.* Камп'ютэрны комплекс “Культура Беларусі”: Навукова-практычны дапам. / А.І.Смолік, А.Р. Зязюля. – Мн.: Беларус. ун-т культуры, 1998. – 161 с.; *Лыч, Л.* Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У.Навіцкі. – Мн.: НКФ “Экаперспектыва”, 1996. – 453 с.

Масава-палітычныя выданні – выданні, якія змяшчаюць матэрыялы (творы) грамадска-палітычнай тэматыкі, выкладзеныя ў форме, даступнай для масавага чытача.

Напрыклад: *Кіпель, В.* Беларусы ў ЗША / В. Кіпель; Пер. С.Шу-пы. – Мн.: Беларусь, 1993. – 352 с., [16] арк. укл.

Даведачныя выданні – выданні, якія змяшчаюць звесткі навуко-вага або прыкладнога характару, размешчаныя ў зручным для хуткага адшуквання парадку і не прызначаныя, як правіла, для суцэльнага прагляду (больш падрабязна гл. параграф “Фактаграфічныя рэсурсы грамадства”).

Выданні для правядзення вольнага часу – выданні, якія змяшчаюць агульнадаступныя звесткі па арганізацыі быту, а таксама розных відах самаздзейнай творчасці, захапленнях, забавах і інш.

Рэкламныя выданні – выданні, якія ў прыдатнай для ўспрымання форме змяшчаюць звесткі аб мерапрыемствах, вырабах, паслугах з мэтай стварэння на іх попыту.

Напрыклад: *Традиционная китайская живопись*: Каталог выст., 17 сент. – 12 окт. – Мн.: ЗАО “ЮНИПАК”, 1998. – 12 с.: цв. ил.

Літаратурна-мастацкія выданні – выданні, якія змяшчаюць творы мастацкай літаратуры (эпічныя, лірычныя, драматычныя).

Напрыклад: *Пільштынова, С.* Авантуры майго жыцця: Раман / С. Пільштынова; Пер. з польс. мовы М.Хаустовіча; Прадм. А.Мальдзіса; Камент. М.Пялчынскага. – Мн.: Маст. літ., 1993. – 381 с.: іл.; *Масляніцына, І.А.* Слава і няслаўе / І.А.Масляніцына, М.К.Багадзяж. – Мн.: Нар. асвета, 1995. – 255 с.

Рэлігійныя выданні – выданні, якія змяшчаюць рэлігійныя тэксты. Да гэтага віду выданняў адносяцца: Біблія, Каран, малітоўнікі, пропаведзі, казанні і інш.

Па знакавай форме прадстаўлення інфармацыі існуюць тэкставыя, нотныя, картаграфічныя выданні.

Тэкставыя выданні – выданні, большую частку аб’ёму якіх займае славесны, лічбавы, іерагліфічны, формульны або змешаны тэкст.

Нотныя выданні – выданні, большую частку аб’ёму якіх займае нотны запіс музычных твораў. Яны могуць змяшчаць асобна ўзяты твор або сукупнасць твораў, аб’яднаных па пэўнай прымеце (зборнік твораў).

Картаграфічныя выданні – выданні, большую частку аб'ёму якіх займаюць картаграфічныя творы. Да гэтых выданняў адносяцца асобна выдадзеныя карты, атласы.

Па перыядычнасці выхаду друкаванай прадукцыі ў свет існуюць неперыядычныя і серыяльныя выданні. *Неперыядычныя* выданні ствараюцца аднаразава і не маюць прадаўжэння. Да *серыяльных* адносяцца перыядычныя, прадаўжальныя і серыйныя выданні. Гэта разнастайныя часопісы; газеты; штогоднікі; серыі; даклады, справаздачы, зборнікі артыкулаў, якія выдаюцца перыядычна; працы, бюлетэні, якія выходзяць перыядычна; афіцыйныя выданні кангрэсаў і канферэнцый, што праводзяцца перыядычна.

Неперыядычныя выданні падзяляюцца па характары прадстаўленай інфармацыі на наступныя віды: манграфіі, аўтарэфераты дысертацый, прэпрынты (навуковыя выданні, якія змяшчаюць матэрыялы папярэдняга характару, апублікаваныя да выхаду выдання, у межах якога іх мяркуюць выкарыстаць), тэзісы даладаў (паведамленняў) навуковых канферэнцый, матэрыялы канферэнцый (з'ездаў, сімпозіумаў), зборнікі навуковых прац, статутныя выданні, інструкцыі, стандарты, прэйскуранты, дапаможнікі (наглядны дапаможнік, практычны дапаможнік, практычнае кіраўніцтва, вучэбны дапаможнік, вучэбны наглядны дапаможнік, практыкум), вучэбная праграма, падручнік, хрэстаматыя, слоўнікі, энцыклапедыі, энцыклапедычныя слоўнікі, даведнікі, праспекты, каталогі, альбомы, коміксы, атласы, карты, інфармацыйныя лісткі, дакументна-мастацкія выданні, навукова-мастацкія выданні, альманахі, анталогіі, дайджэсты, бестселеры.

Перыядычныя выданні выходзяць праз дакладна вызначаныя прамежкі часу, маюць нумар або дату выхаду, пастаянную колькасць выпускаў у межах года, аднатыпнае афармленне, аднолькавыя аб'ём і фармат. Да перыядычных выданняў адносяцца часопісы, газеты, штогоднікі і інш. Вызначыліся і існуюць разнастайныя віды часопісаў (грамадска-палітычныя, навуковыя, навукова-папулярныя, вытворча-практычныя, папулярныя, літаратурна-мастацкія, рэфератыўныя) і

газет (грамадска-палітычныя, спецыялізаваныя, спецыяльны газеты выпуск). Да штогоднікаў адносяцца альманахі, тэматычныя штогоднікі, календары, рэпертуарныя зборнікі і інш.

Серыі ўяўляюць сабой сукупнасць самастойных выданняў (кніг, брашур), аб'яднаных агульным (серыйным) загаловакам, часцей за ўсё агульнасцю або блізкасцю тэматыкі, чытацкім прызначэннем. Напрыклад, з 1988 г. выдаецца серыя “Нашы славуцыя землякі”. У яе ўваходзяць навукова-папулярныя выданні, прысвечаныя выдатным вучоным, асветнікам, палітыкам, дзеячам культуры, мастацтва, літаратуры Беларусі, беларусам, якія зрабілі важкі ўклад у навуку і культуру іншых краін (у прыватнасці, К.Астрожскаму, У.Дыбоўскаму, Т.Касцюшку, Л.Сапегу, У.Сыракомлю і інш.).

Выданні, выпуск якіх працягваецца. Такія выданні выходзяць праз нявызначаныя прамежкі часу, па меры назаплення матэрыялу, нумараванымі і/ці датаванымі выпускамі, маюць агульную назву (“Працы...”, “Вучоныя запіскі...”, “Запіскі...”, “Даклады...”) і, як правіла, аднолькавы фармат.

Неабходна таксама адрозніваць апублікаваныя і неапублікаваныя дакументы. *Апублікаваныя дакументы* – гэта дакументы, дасягеныя да агульнага ведама пры дапамозе друку ці іншых сродкаў перадачы інфармацыі (радыё, тэлебачанне і інш.). *Неапублікаваныя дакументы* – гэта нетыражыруемыя пры дапамозе тыпаграфскіх або іншых спосабаў формы фіксацыі інфармацыі. Яны захоўваюцца ў машынапісным выглядзе (справаздачы аб навукова-даследчай рабоце, дысертацыі, аўтарэфераты дысертацый і інш.) ці на мікраформе (мікрафіша, мікракарта, мікрафільм).

З мястоўныя характарыстыкі дакументаў абумоўліваюць іерархічную ўпарадкаванасць элементаў інфармацыйных рэсурсаў грамадства па галінах ведаў (тэмах, праблемах): філасофія, псіхалогія, тэалогія, грамадскія навукі (палітыка, эканоміка, права, этнаграфія, фальклор і інш.), матэматыка, прыродазнаўчыя навукі, прыкладныя навукі, медыцына, тэхніка, мастацтва, музыка і інш.

Усё вышэйсказанае сведчыць аб тым, што інфармацыйныя рэсурсы ўяўляюць складанае ўтварэнне, асноўныя элементы якога адрозніваюцца не толькі па форме, мэтайым прызначэнні, змесце, але і па спосабе прадстаўлення вынікаў пазнання рэчаіснасці. Гэта апошня прымета дазваляе выдзеліць наступныя ўзроўні існавання інфармацыйных рэсурсаў грамадства:

– першаснадакументныя інфармацыйныя рэсурсы. Гэты ўзровень складае сукупнасць першасных дакументаў. Пад *першасным дакументам* разумеюць *любы створаны чалавекам матэрыяльны носьбіт, які змяшчае інфармацыю як вынік пазнання рэчаіснасці для перадачы яе ў часе і прасторы*;

– фактаграфічныя інфармацыйныя рэсурсы. Гэты ўзровень прадстаўлены сукупнасцю дакументаў, якія змяшчаюць *фактаграфічную інфармацыю* (адабраныя і пэўным чынам упарадкаваныя фактычныя звесткі: падзеі, тэрміны, характарыстыкі аб'ектаў, статыстычныя даныя і да т.п.);

– бібліяграфічныя інфармацыйныя рэсурсы. Гэты ўзровень прадстаўлены сукупнасцю *бібліяграфічнай прадукцыі*, г.зн. другасных дакументаў, якія з'яўляюцца вынікам пазнання формы, зместу і мэтавага прызначэння першасных дакументаў (іх аналітыка-сінтэтычнай перапрацоўкі) і служаць сродкамі арыентацыі ў накопленых грамадствам інфармацыйных рэсурсах.

Неабходна адзначыць умоўнасць выдзялення гэтых узроўняў. Справа ў тым, што фактаграфічныя і бібліяграфічныя дакументы можна таксама разглядаць як вынік пазнання рэчаіснасці – сукупнасці фактаў або сукупнасці дакументаў; у гэтым сэнсе іх можна адносіць да першасных дакументаў і адпаведнага ўзроўню інфармацыйных рэсурсаў. Першасныя ж дакументы разам з першаснай інфармацыяй могуць змяшчаць (і гэта пашыра на практыцы) фактаграфічную і бібліяграфічную інфармацыю (напрыклад, хронікі падзей або ўнутрытэкставыя звесткі аб дакументах) і ў гэтым сэнсе служаць сродкамі арыентацыі ў той або іншай частцы накопленых грамадствам інфармацыйных рэсурсаў.

2.2. Фактаграфічныя рэсурсы грамадства

Азначэнне і структура фактаграфічных інфармацыйных рэсурсаў. Фактаграфічныя інфармацыйныя рэсурсы – гэта сукупнасць дакументнай прадукцыі фактаграфічнага характару: пэўным чынам арганізаваных (па фармальнай або змястоўнай прымеце) фактычных даных (фактаў, падзей, статыстычных даных, тэрмінаў, паняццяў і інш.) і прадстаўленых на машыначытальных і традыцыйных носьбітах інфармацыі.

Да фактаграфічных інфармацыйных рэсурсаў грамадства адносяцца: даведачныя выданні; фактаграфічныя картатэкі; фактаграфічныя базы даных. Усе яны, незалежна ад матэрыяльнага носьбіта прадстаўлення інфармацыі (друкаванага, электроннага, карткавага), змяшчаюць кароткія звесткі навуковага і/ці прыкладнага характару, размеркаваныя ў пэўным парадку, зручным для хуткага адшуквання неабходных даных. Яны выконваюць функцыю ўшчыльнення ведаў, навуковага згортвання інфармацыі для дасягнення навуковай ёмістасці і магчымасці хуткага знаходжання неабходных фактаў, апісанняў разнастайных прадметаў і з'яў і г.д. Фактаграфічная прадукцыя, як правіла, адпавядае патрабаванням навуковасці, паўнаты (імкненне да паўнаты), сістэмнасці арганізацыі матэрыялу, забеспячэння хуткага і шматаспектнага пошуку інфармацыі, аўтарская інтэрпрэтацыя якой зведзена (павінна быць зведзена) да мінімуму.

Даведачныя выданні як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве. Даведачныя выданні – гэта выданні, якія ўтрымліваюць звесткі навуковага або прыкладнага характару, размешчаныя ў зручным для хуткага адшуквання парадку, не прызначаныя, як правіла, для суцэльнага прагляду.

Да даведачных выданняў адносяцца: слоўнікі (моўныя, тлумачальныя, тэрміналагічныя, размоўнікі), энцыклапедыі і энцыклапедычныя слоўнікі (універсальныя, галіновыя, тэматычныя, персанальныя, рэгіянальныя), даведнікі, праспекты, пуцевадзіцелі, каталогі (музейныя, наменклатурныя, каталогі выстаў).

Слоўнікі – даведачныя выданні, якія змяшчаюць упарадкаваныя па пэўных прыметах пералік моўных адзінак (слоў, словазлучэнняў, фраз, тэрмінаў, імёнаў, знакаў)¹⁸.

Існуюць наступныя віды слоўнікаў: моўныя, тлумачальныя, тэрміналагічныя, размоўнікі.

Моўныя слоўнікі – слоўнікі, якія змяшчаюць пералік моўных адзінак з іх характарыстыкамі або перакладам на іншую (іншыя) мову (мовы).

Напрыклад: *Русско-белорусский словарь*: В 3 т./ АН Беларусі. Ін-т языкознания им. Я.Коласа. – 4-е изд., испр. и доп. – Мн.: БелЭн, 1993. – Т. 1-3.

Тлумачальныя слоўнікі – гэта моўныя слоўнікі, якія тлумачаць значэнне слоў, даюць іх граматычную і стылістычную характарыстыкі, прыклады ўжывання і іншыя звесткі.

Напрыклад: *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* / Пад рэд. М.Р.Судніка, М.Н.Крыўко. – Мн.: БелЭн, 1996. – 784 с.

Тэрміналагічныя слоўнікі – слоўнікі, якія змяшчаюць тэрміны якой-небудзь галіны ведаў або тэмы і тлумачэнні паняццяў.

Напрыклад: *Восточнославянский фольклор*: Словарь науч. и нар. терминологии/ Редкол.: К.П.Кабашников (отв. ред.) и др. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 478с.

Размоўнікі – папулярныя дзвюх- або шматмоўныя слоўнікі, якія змяшчаюць агульнаўжывальную або спецыяльную лексіку і фразеалогію і служаць дапаможнікам для зносін.

Напрыклад: *Клышка, А.К.* Беларуска-польскі размоўнік / А.К.Клышка. – Мн.: Выш. шк., 1992. – 335 с.

Эцыклапеды – даведачныя выданні, якія змяшчаюць у абагульненым выглядзе асноўныя звесткі па адной або ўсіх галінах ведаў і практычнай дзейнасці, выкладзеныя ў выглядзе кароткіх артыкулаў, размешчаных у тым або іншым парадку. У залежнасці ад зместу

¹⁸ Гэтае і далей па тэксце азначэнні даведачных выданняў даюцца па стандарце “Выданні. Асноўныя віды: Тэрміны і азначэнні: СТБ 7.60-93” (Мн., 1994).

ўключаемых звестак адрозніваюць універсальныя (агульныя), спецыялізаваныя (галіновыя, тэматычныя, персанальныя), рэгіянальныя (універсальныя або спецыялізаваныя) энцыклапедыі.

Напрыклад: *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*: У 5 т. – Мн.: БелЭн, 1984 – 1987. – Т. 1–5; *Этнаграфія Беларусі*: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1989. – 575 с.; *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*: У 6 т. – Мн.: БелЭн, 1993. – 1999. – Т. 1–5.; *Францыск Скарына і яго час*: Энцыклапедычны даведнік. – Мн.: БелСЭ, 1988. – 608 с.: іл.

Энцыклапедычныя слоўнікі – даведачныя выданні, матэрыял у якіх сабраны ў адпаведнасці з патрабаваннямі да энцыклапедычных выданняў, але пададзены больш сцісла і размешчаны ў алфавітным парадку.

Напрыклад: *Музыкальный энциклопедический словарь*. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 672 с.: іл.; Беларускія пісьменнікі: Біябібліягр. слоўн.: У 6 т. – Мн.: БелЭн, 1992–1995. – Т. 1–6.

Даведнікі – даведачныя выданні прыкладнога, практычнага характару, матэрыял у якіх размешчаны ў сістэматызаваным парадку або ў алфавіце загалюўкаў артыкулаў. Па мэтавым прызначэнні даведнікі бываюць навуковыя, вытворча-практычныя, вучэбныя, папулярныя, даведнікі-хронікі, бытавыя і інш. Агульныя характарыстыкі гэтых разнавіднасцей даведнікаў (акрамя даведнікаў-хронік) супадаюць з характарыстыкамі адпаведных першасных выданняў (гл. падрабязней раздзел “Інфармацыйныя рэсурсы грамадства”).

Даведнікі-хронікі – даведачныя выданні, у якіх у часовай паслядоўнасці размяркоўваюцца звесткі аб падзеях, якія адбываюцца ці адбываліся ў мінулым. Яны фіксуюць факты, не даючы ім ніякай аўтарскай інтэрпрэтацыі, паказваюць развіццё падзей у часе і ствараюць тым самым эмпірычную базу для напісання гістарычных прац (у тым ліку і па гісторыі культуры). У хранікальных выданнях да кожнага факта могуць дадавацца або не дадавацца спасылкі на архіўныя фонды, крыніцы вызначэння ці надрукавання пэўнага факта. Гэта робіць магчымым двухузроўневае выкарыстанне хронік. На

першым узроўні карыстальніку дастаткова толькі той фактаграфічнай інфармацыі, якая ёсць у хроніках; на другім – ён можа весці дадатковае даследаванне па крыніцах, да якіх адсылае выданне. Хронікі шырока распаўсюджаны. Яны выходзяць асобнымі выданнямі, уключаюцца ў іншыя выданні ў якасці раздзелаў, дадаткаў да энцыклапедычных даведнікаў, навуковых і радзей навукова-папулярных выданняў, існуюць у выглядзе рукапісаў і картатэк. Па функцыянальна-мэтавай прымеце выдзяляюцца: бягучыя і рэтраспектыўныя хронікі; па змястоўнай прымеце: універсальныя, галіновыя, тэматычныя, біяграфічныя, краіназнаўчыя і краязнаўчыя хронікі.

Напрыклад, у якасці самастойных выданняў існуюць наступныя хронікі: *Гісторыя Беларусі: Даведчна-інфармацыйны дапаможнік* / Бел. дзярж. ун-т. Гіст. ф-т. – Мн., 1995. – 240 с.; *Хроніка культурнага жыцця Беларусі* / Нац. б-ка Беларусі-Мн., 1972 – . – (штомес.); *Храналогія гісторыі Беларусі*. – 3-е выд. – Мн.: БелЭн, 1992. – 193 с.; серыя хронік, прысвечаных асобным раёнам, гарадам Беларусі (хронікі “Памяць”). Да самастойных формаў існавання адносіцца вялікая колькасць унутрыкніжных, унутрычасопісных, унутрыгазетных хронік, у прыватнасці, *Храналагічны даведнік оперных і балетных пастацовак Беларускага дзяржаўнага тэатра оперы і балета* // *Музычны тэатр Беларусі: 1917–1959 гг.* / Г.Р.Куляшова, Т.А.Дубкова, Н.А.Юўчанка і інш. – Мн., 1993. – С. 411–415.

Праспекты – даведнікі або рэкламныя выданні, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік паслуг, прадметаў, прызначаных да выпуску, на продаж або да экспанавання.

Пуцэвадзіцелі (пуцяводныя даведнікі) – даведнікі, якія змяшчаюць звесткі аб якім-небудзь геаграфічным аб’екце або культурна-асветнай установе, выставе, экспазіцыі і г.д., размешчаныя ў парадку, зручным для наведвання і агляду.

Каталогі – нарматыўныя, вытворча-практычныя, даведчныя або рэкламныя выданні, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік прадметаў або паслуг, што маюцца ў наяўнасці. У сучаснай грамадскай практыцы ствараюцца разнастайныя віды каталогаў, у

прыватнасці музейныя, наменклатурныя, прамысловыя, каталогі выстаў, выдавецкія, бібліяграфічныя (гл. таксама 2.4. “Бібліяграфічныя каталогі і картатэкі як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацве”).

Музейныя каталогі – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік (поўны або частковы) і апісанне прадметаў (рэчаў), што знаходзяцца ў музеі.

Напрыклад: *Скульптура и резьба Беларуси, XII–XVIII вв.*: Каталог / Нац. художеств. музей Респ. Беларусь; [Н.Ф.Высоцкая]. – Мн.: БелЭн, 1998. – 223 с.: ил.

Наменклатурныя каталогі – каталогі, якія змяшчаюць пералік і асноўныя тэхнічныя характарыстыкі наменклатуры прамысловай серыйнай прадукцыі.

Напрыклад: *Каталог ремонтных размеров*: Кузова легковых автомобилей 1977–1995 гг. вып.: Audi. BMW. Ford. Mercedes-Benz. Opel. Porsche. Volkswagen. – Мн.: РА “Автостиль”, 1998. – 215 с.: схемы.

Прамысловыя каталогі – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік прамысловай прадукцыі з мэтай яе ўліку.

Каталогі выстаў – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік і апісанне прадметаў (рэчаў), экспануемых на выставе.

Напрыклад: *Традиционная китайская живопись*: Каталог выст., 17 сент. – 12 окт. – Мн.: ЗАО “ЮНИПАК”, 1998. – 12 с.: цв. ил.

Выдавецкія каталогі – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік дакументаў, выпушчаных выдаўцом (выдавецтвам) за пэўны адрэзак часу.

Напрыклад: *Каталог изданий серии “Высшее образование”*. Учебники. Учебные пособия. Практикумы. – М.: Издат. дом “Инфра-М”, 2000. – 112 с.

Бібліяграфічныя (бібліяграфічныя) каталогі – каталогі, якія змяшчаюць сістэматызаваны пералік дакументаў, што знаходзяцца ў бібліятэцы (бібліятэках).

Фактаграфічныя картатэкі як крыніцы пошуку інфармацыі на культуры і мастацтве. Фактаграфічная картатэка – гэта ўпарадкаваная пэўным чынам сукупнасць фактычных звестак, зафіксаваных на стандартызаваных картках. Такія картатэкі ствараюцца часцей за ўсё ў бібліятэках, краязнаўчых музеях з мэтай вывучэння сацыяльна-эканамічнага, культурнага развіцця таго або іншага рэгіёна, гісторыі развіцця пэўнай з’явы, наменклатуры выпускаемай прадукцыі, канцэнтрацыі біяграфічных звестак аб пэўным коле асоб. З укараненнем у практыку работы бібліятэк, музеяў камп’ютэрных тэхналогій фактаграфічныя картатэкі ўсё часцей замяняюцца адпаведнымі базамі даных (БД). Гэта дазваляе не толькі рэалізаваць задачы, якія ставяцца пры стварэнні картатэк, але і збіраць вялікую колькасць фактаў, прадстаўляць іх з большай ступенню стандартызаванасці (запаўненне зададзенага праграмай пераліку палёў, а пры неабходнасці магчыма стварэнне мнагамерных формаў перадачы інфармацыі) і значна пашыраць пошукавыя магчымасці.

Афармленне падобных картатэк магчыма і часам мэтазгодна ў рабоце асобнага даследчыка падчас распрацоўкі ім пэўнай тэмы. Робіцца гэта ў выпадку, калі неабходна сабраць, сістэматызаваць і параўнаць асобныя навуковыя, гістарычныя факты, апісанні пэўнай з’явы, азначэнні, прасачыць развіццё падзей, упарадкаваць біяграфічныя звесткі і да т.п.

Фактаграфічныя базы даных як крыніцы пошуку інфармацыі на культуры і мастацтве. Фактаграфічныя базы даных – гэта ўпарадкаваная сукупнасць фактаў, звестак, тэрмінаў, рубрык інфармацыйных даных, прадстаўленая на электронных носбітах. Яны дазваляюць стварыць мадэльнае ўяўленне пэўнага фрагмента рэчаіснасці (напрыклад, якасці, адносіны аб’ектаў); навуковых ведаў (напрыклад, тэрміналагічнага апарату навукі або комплексу навуковых дысцыплін); гістарычных ведаў (напрыклад, паслядоўнасць падзей, месца, час, сацыяльная сітуацыя, суб’екты, аб’екты, спосабы, формы і вынік сацыяльнага дзеяння і інш.).

Такія базы даных дазваляюць весці хуткі і шматаспектны пошук

фактычных звестак. Яны ствараюцца ў музеях, бібліятэках, архівах, органах інфармацыі і змяшчаюць шырокі спектр інфармацыі аб пэўных асобах, з’явах, якасцях матэрыялаў і рэчаў, гістарычных падзеях.

Напрыклад: БД *«Беларусь у асобах і падзеях»*. Генерыруе НБ Беларусі (навукова-бібліяграфічны аддзел). Вядзецца з 1997 г. Уключае звесткі аб персаналіях, якія маюць дачыненне да Беларусі па месцы нараджэння, роду дзейнасці, месцы жыхарства і ўнеслі свой уклад у гісторыю, навуку, культуру краіны, а таксама аб падзеях, прадпрыемствах, установах і да т. п., якія засведчылі сябе ў гісторыі Беларусі. На аснове гэтай базы штогод друкуецца календар «Даты беларускага календара».

– БД *«Геральдыка»*. Генерыруе НБ Беларусі (аддзел рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў). Вядзецца з 1997 г. Уключае выявы і апісанне родавых гербаў Беларусі і сумежных тэрыторый.

– БД *«Творы майстроў народнай творчасці»*. Генерыруе Нацыянальны музей гісторыі і культуры Беларусі. Змяшчае фактаграфічныя даныя аб прадметах з фонду музея.

БД *«Нумізматыка»*. Генерыруе Дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Змяшчае фактаграфічныя даныя аб нумізматычных калекцыях з фонду музея.

БД *«Музыкальныя фестывалі»*. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1993 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД *«Стипендии и гранты для специалистов в области культуры и искусства»*. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1998г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД *«Зарубежные сети организаций культуры»*. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1992 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД “Концертные организации и импресарио”. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1993 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД “Европейские курсы по подготовке менеджеров в области культуры”. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1992 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

БД “Международные музыкальные конкурсы”. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1993 г. Доступ да гэтай БД лакальны (222-86-14, E-mail: aisnikl@rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах.

2.3. Бібліяграфічныя рэсурсы грамадства

Азначэнне і асноўныя структурныя адзінкі бібліяграфічных рэсурсаў. Бібліяграфічныя рэсурсы – гэта сукупнасць бібліяграфічных дакументаў (бібліяграфічнай прадукцыі), створаных у любой матэрыяльнай форме і зафіксаваных на любых носьбітах інфармацыі. Бібліяграфічныя дакументы ўяўляюць разнавіднасць інфармацыйнай прадукцыі, яны ўтрымліваюць звесткі аб дакументах, выдадзеных у мінулым або падрыхтаваных да друку, – *бібліяграфічную інфармацыю.*

Бібліяграфічная інфармацыя – гэта звесткі аб дакуменце, яго частцы, сукупнасці дакументаў, неабходныя для іх ідэнтыфікацыі і пошуку.

Галоўная асаблівасць бібліяграфічнай інфармацыі ў тым, што яна арганізуе рух да карыстальніка не інфармацыі, якая яму неабходна, не дакументаў, у межах якіх зафіксавана гэта інфармацыя, а толькі звестак пра дакументы. Гэтыя звесткі ўзяты з дакумента (адчужаны) як непасрэднага ўладальніка, а існаваць і выкарыстоўвацца могуць незалежна ад дакументаў.

Бібліяграфічная інфармацыя – старажытная грамадская з’ява. Яе элементы ўзніклі разам са з’яўленнем дакумента як сродак яго наймення, распазнавання ў сукупнасці іншых. Пры дапамозе бібліяграфічнай інфармацыі здзяйсняюцца ўпарадкаванне звестак аб патоках дакументаў (ствараецца мадэль патокаў), прадстаўленне інфармацыі, заключанай у дакуменце; забяспечваюцца магчымасць пошуку дакументаў, апавяшчэння шырокай грамадскасці аб іх існаванні і ацэнка дакумента з пункту гледжання яго карыснасці для пэўных карыстальнікаў.

У сістэме дакументных камунікацый (ці сістэме дакумент – карыстальнік) бібліяграфічная інфармацыя займае пасрэдняе становішча. З аднаго боку, яна звязана з дакументам: узята з дакумента, арганізуе і ўпарадкуе звесткі аб дакументах, адлюстроўвае (мадэліруе) любую сукупнасць дакументаў і можа рабіць гэта незалежна ад патрэб карыстальнікаў. З другога боку, яна звернута да карыстальніка як непасрэднага або апасродкаванага аб’екта бібліяграфічнага ўздзеяння, яна ствараецца для карыстальніка з улікам яго інфармацыйных патрэбнасцей.

Асноўнай элементарнай адзінкай бібліяграфічнай інфармацыі з’яўляецца *бібліяграфічнае паведамленне* – звесткі аб дакуменце (назва, аўтар, месца выдання і інш.), якія забяспечваюць яго ідэнтыфікацыю.

Бібліяграфічнае паведамленне можа існаваць як у вуснай, так і ў дакументна зафіксаванай форме.

Вуснае бібліяграфічнае паведамленне перадаецца вербальна, у адвольнай паслядоўнасці, мае простую структуру і звычайна ўключае абмежаваную колькасць звестак аб дакуменце (дакументах).

Дакументна фіксаванае бібліяграфічнае паведамленне называецца *бібліяграфічным запісам*. Яно можа перадавацца як у адвольнай, так і ў строга вызначанай паслядоўнасці, мець як простую, так і складаную структуру. Мінімальна неабходнай часткай бібліяграфічнага запісу з’яўляецца бібліяграфічнае апісанне. Яно можа

дапаўняцца анатацыяй, рэфератам, прадметнымі рубрыкамі, класіфікацыйнымі індэксамі, сігламі бібліятэк і інш.

Бібліяграфічнае апісанне – гэта сукупнасць бібліяграфічных звестак аб дакуменце, яго састаўной частцы або групе дакументаў, прыведзеных па пэўных правілах, неабходных і дастатковых для агульнай характарыстыкі і ідэнтыфікацыі дакумента.

Анатацыя – кароткая характарыстыка дакумента (яго часткі або сукупнасці дакументаў) з пункту гледжання яго зместу, формы і прызначэння.

Рэферат – кароткі пераказ зместу дакумента (яго часткі, сукупнасці дакументаў).

Прадметная рубрыка – кароткая фармулёўка асноўнага прадмета або асноўных прадметаў (фактаў, падзей, аспектаў).

Класіфікацыйны індэкс – умоўнае (літарнае, лічбавае, змешанае) абазначэнне дзялення пэўнай сістэмы класіфікацыі, да якой адносіцца дакумент.

Сігла – умоўнае (літарнае, лічбавае, змешанае) абазначэнне бібліятэкі або іншага грамадскага інстытута (бібліятэкі, кніжнай палаты), у фондзе якога знаходзіцца дакумент.

Бібліяграфічныя запісы ўваходзяць як структурныя элементы ў бібліяграфічныя дапаможнікі (бібліяграфічныя дакументы), якія ў сваю чаргу з’яўляюцца асноўным спосабам існавання і сродкам распаўсюджвання дакументаванай бібліяграфічнай інфармацыі.

Бібліяграфічны дапаможнік – гэта пэўным чынам упарадкаванае мноства бібліяграфічных запісаў, аб’яднаных адзінствам задумы, прызначэння, формы і/ці зместам уключаемай інфармацыі. Гэта паняцце ахоплівае вельмі шырокі спектр з’яў. Вызначыліся і існуюць розныя формы, тыпы і жанры бібліяграфічных дапаможнікаў.

Формы бібліяграфічных дапаможнікаў:

- карткавыя (каталогі, картатэкі);
- бібліяграфічныя выданні (неперыядычныя, перыядычныя, прадаўжальныя самастойныя выдавецкія формы);

– несамастойныя выдавецкія формы (прыкніжныя, прыартыкульныя, унутрыкніжныя, унутрычасопісныя, унутрыгазетныя матэрыялы);

– электронныя (бібліяграфічныя і рэфератыўныя базы даных, электронныя каталогі і інш.).

Тыпы бібліяграфічных дапаможнікаў:

– бібліяграфічны паказальнік (бібліяграфічны дапаможнік, які аб'ядноўвае значную колькасць бібліяграфічных запісаў, мае складаную структуру, аздоблены дапаможнымі апаратамі: прадмовай, магчыма ўступнымі словамі складальнікаў, дапаможнымі паказальнікамі);

– бібліяграфічны спіс (бібліяграфічны дапаможнік, які аб'ядноўвае невялікую колькасць бібліяграфічных запісаў, мае простую структуру, без дапаможнага апарату);

– бібліяграфічны агляд (бібліяграфічны дапаможнік, які ўяўляе звязнае паведамленне аб сукупнасці дакументаў);

– дапаможныя паказальнікі (бібліяграфічны пошукавы апарат, створаны да дакументаў, у тым ліку і бібліяграфічных, які раскрывае іх структуру і змест і забяспечвае хуткае знаходжанне змешчанай у дакументах інфармацыі).

Жанры бібліяграфічных дапаможнікаў:

– бібліяграфічная манаграфія (буйны бібліяграфічны дапаможнік навукова-дапаможнага прызначэння, створаны на падставе стараннага выяўлення, паглыбленага вывучэння вялікага масіву дакументаў і змяшчае новыя ці ўдакладненыя звесткі аб бібліяграфіруемых дакументах);

– пучэвадзіцель па літаратуры (бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае звесткі аб першасных дакументах, крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі па тэме і метадычныя парады і рэкамендацыі па іх выкарыстанні);

– бібліяграфічны даведнік (бібліяграфічны дапаможнік, які выконвае даведачна-бібліяграфічную функцыю і адказвае патрабаванням да даведачных выданняў);

– біябібліяграфічны слоўнік (бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае біяграфічныя звесткі аб пэўных асобах і бібліяграфічную інфармацыю аб іх творах і творах пра іх);

– бібліяграфічная памятка (жанр рэкамендацыйнага дапаможніка малой формы, прысвечанага часцей за ўсё пэўнай гістарычнай падзеі ці асобе ў сувязі з юбілеем, змяшчае фактычныя звесткі і спіс літаратуры па тэме);

– бібліяграфічная энцыклапедыя (бібліяграфічны дапаможнік, у якім сабраны фактычныя звесткі і апісанні літаратуры па пэўнай галіне ведаў або тэме і размеркаваны ў алфавітным, прадметна-тэматычным або сістэматычным парадку);

– план чытання (бібліяграфічны дапаможнік, у якім дакладна рэгламентуюцца склад і паслядоўнасць чытання па пэўнай праблеме);

– экспрэс-інфармацыя (перыядычнае часопіснае або ліставое інфармацыйнае выданне, якое змяшчае аб'ёмны рэферат (рэфераты) найбольш актуальных апублікаваных замежных крыніц або неапублікаваных айчынных дакументаў па актуальных для пэўных катэгорый карыстальнікаў праблемах);

– рэфератыўны часопіс (часопіснае інфармацыйнае выданне, змест якога складаюць сістэматызаваныя бібліяграфічныя апісанні з рэфератамі);

– паказальнік цытаванай літаратуры (паказальнік упамянутых і/ці цытуемых дакументаў у тых ці іншых ~~выданнях~~, публікацыях, які дапамагае выяўляць выкарыстаныя аўтарамі дакументы і раскрываць унутраныя сувязі ў сістэме дакументных камунікацый);

– бібліяграфічная закладка (кароткі спіс літаратуры, прызначаны чытачам пэўнай кнігі, звязаны з ёй па змесце і змешчаны як кніжная закладка) і інш.

– бібліяграфічны бюлетэнь (бягучы бібліяграфічны дапаможнік рознай перыядычнасці, выдадзены ў форме бюлетэня) і інш.

2.4. Бібліяграфічныя каталогі і картатэкі

як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве

Азначэнне і асноўныя разнавіднасці бібліяграфічных каталогаў. У бібліятэках, кнігагандлёвых прадпрыемствах і іншых установах, у межах якіх канцэнтруецца дакументна фіксаваная інфармацыя, ствараюцца разнастайныя сродкі ўліку і пошуку дакументаў. Асобнае месца сярод іх займаюць *бібліяграфічныя каталогі*. Гэта *бібліяграфічныя дапаможнікі, якія раскрываюць склад і/ці змест аднаго або некалькіх фондаў бібліятэк, архіваў, кнігагандлёвых устаноў*. Пры пошуку інфармацыі карыстальніку часцей за ўсё прыходзіцца мець справу з бібліятэчнымі фондамі і адпаведна з бібліяграфічнымі каталогамі ў межах бібліятэк, за якімі замацавалася назва *бібліятэчныя каталогі*. Яны з вычарпальнай паўнатай і шматаспектна адлюстроўваюць дакументы, якія ўтрымліваюцца ў пэўнай бібліятэцы (структурнай адзінцы бібліятэкі), сукупнасці бібліятэк, могуць існаваць на розных матэрыяльных носьбітах, па-рознаму прадстаўляць інфармацыю. Па гэтых і іншых прыметах выдзяляюцца наступныя віды каталогаў:

– па спосабе прадстаўлення інфармацыі і матэрыяльным носьбіце: друкаваныя (дакладней – у форме кніжнага выдання), карткавыя, электронныя;

– па спосабе групоўкі матэрыялу: алфавітныя, сістэматычныя, прадметныя;

– па прызначэнні: чытацкія, службовыя;

– па відах адлюстроўваемых дакументаў: каталогі кніг, перыядычных выданняў, картаграфічных выданняў і інш.;

– у адпаведнасці са структурай бібліятэкі: каталогі чытальнай залы, абанемента, аддзела рэдкіх кніг і інш.

Каталогі ў форме кніжнага выдання. Інфармацыя аб дакументах пэўнага фонду (фондаў) можа быць прадстаўлена на розных матэрыяльных носьбітах, у тым ліку і на папяровых. Адпаведна і бібліяграфічны (бібліятэчны) каталог можа існаваць у якасці кніжнага вы-

дання. Такія каталогі (ранейшая назва – друкаваныя) уяўляюць пэўным чынам арганізаваную сукупнасць бібліяграфічных запісаў, якая раскрывае склад і/ці змест аднаго або некалькіх дакументных фондаў і аформлена як кніжнае выданне.

Напрыклад: *Кніга Беларусі. 1517–1917: Зводны каталог / ДБ БССР. БелСЭ. – Мн.: БелСЭ, 1986. – 614 с.*

Гэтае выданне адлюстроўвае фонды некалькіх бібліятэк (адсюль і назва – *зводны* каталог). У ім улічана ўся кніжная прадукцыя, створаная за 400 гадоў на тэрыторыі Беларусі, і замежная, калі яна змяшчае беларускія тэксты. Бібліяграфічныя запісы, акрамя разгорнутай бібліяграфічнай характарыстыкі, уключаюць (выбарчна) спасылкі на месцы захавання дакументаў, пералік крыніц, у якіх яны апісаны. Матэрыял згрупаваны па моўнай і храналагічнай прыметах. Да кожнага з раздзелаў створаны разгалінаваны дапаможны апарат (імяны, географічны, месцаў выдання, тыпаграфій і іншыя паказальнікі), які дазваляе весці шматаспектны пошук інфармацыі.

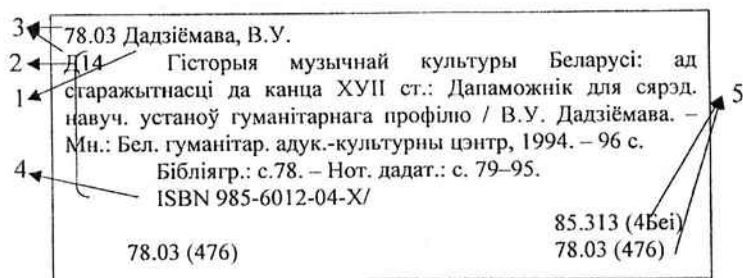
Каталогі ў форме кніжнага выдання, як правіла, ствараюцца па фармальным прыметах бібліяграфіруемых дакументаў (гл. у прыкладзе – від выдання, тэрыторыя, храналагічны перыяд, мова), змяшчаюць інфармацыю па ўсіх або некалькіх галінах ведаў, маюць разгалінаваны дапаможны апарат. Пошук інфармацыі магчымы як па “змесце”, так і па дапаможных паказальніках (геаграфічным, назваў уключаных дакументаў, прадметным і інш.), створаных да таго або іншага каталога. Звяртацца да каталогаў у форме кніжнага выдання мэтазгодна ў выпадках, калі неабходна выявіць максімальна поўна выданні, падрыхтаваныя і надрукаваныя на пэўнай тэрыторыі, пэўнымі выдавецтвамі, на пэўных мовах, за вялікі прамежак часу, а таксама вызначыць месца іх захавання. Пры гэтым неабходна мець на ўвазе, што каталогі ў выглядзе кніжнага выдання і іх электронныя аналагі (на CD-ROM носьбіце) адлюстроўваюць статычны стан фонду, г.зн. яго склад на пэўны перыяд часу. Таму пры рэтраспектыўным пошуку літаратуры, пры выяўленні канкрэтнага выдання мэтазгодна звяртацца таксама да карткавых і/ці электронных каталогаў, якія

аператыўна рэагуюць на любыя змяненні ў складзе бібліятэчнага фонду.

Карткавыя каталогі. Карткавыя каталогі – пэўным чынам арганізаваная сукупнасць бібліяграфічных запісаў дакументаў, якая раскрывае склад і/ці змест аднаго або некалькіх дакументных фондаў і прадстаўлена ў карткавай форме.

Такія каталогі атрымалі шырокае распаўсюджанне ў бібліятэках, архівах. Яны ў адрозненне ад друкаваных каталогаў дазваляюць хутка рэагаваць на змяненні ў дакументным фондзе (фондах), заўсёды адпавядаюць яго напаяўненню.

Элементарнай адзінкай карткавага каталога з’яўляецца бібліяграфічная картка, на якой у пэўнай, дакладна вызначанай паслядоўнасці размешчаны звесткі аб змесце, форме, месцы знаходжання дакумента. Карткі існуюць адасоблена, звязаны паміж сабой толькі лагічнай або фармальнай сувяззю прадстаўленай на іх інфармацыі. Гэта дазваляе пастаянна папаўняць такія каталогі, не парушаючы пры гэтым іх структурнае адзінства.

Мал. 1. Асноўныя элементы бібліяграфічнай карткі:

1 – заглавак бібліяграфічнага запісу; 2 – бібліяграфічнае апісанне; 3 – шырфр захавання дакумента ў фондзе (класіфікацыйны індэкс, аўтарскі знак); 4 – ISBN (International Standard Book Number) – ідэнтыфікацыйны код, прастаўляемы на кнігах і брашурах (ISSN – серыяльных выданнях); 5 – класіфікацыйныя індэксы (ББК, УДК).

ISBN складаецца з абрэвіятуры і дзесяці арабскіх лічбаў. Лічбы падзелены на чатыры групы прабелам ці дэфісам. Паслядоўнасць лічбаў: ідэнтыфікатар групы, выдаўца, назва, кантрольная лічба. Прысвойваецца гэты код міжнароднымі і нацыянальнымі агенцтвамі ISBN. Беларусь зарэгістравана пад ідэнтыфікатарам 985-... . Больш за 500 беларускіх выдавецтваў (выдаўцоў) маюць ISBN-ідэнтыфікатар.

Акрамя вышэйпералічаных элементаў, на адваротным баку карткі ўказваецца структурнае падраздзяленне бібліятэкі, у межах якога можна знайсці апісанае выданне.

Алфавітны каталог – бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы прадстаўлены ў карткавай форме і размеркаваны ў алфавіце імёнаў (прозвішчаў) аўтараў або назваў дакументаў.

Да алфавітнага каталога мэтазгодна звяртацца ў выпадках, калі неабходна:

– удакладніць, ці ёсць кнігі пэўнага аўтара (аўтараў, складальнікаў, рэдактараў) у фондзе бібліятэкі;

– удакладніць, ці ёсць кнігі з пэўнай назвай у фондзе бібліятэкі;

– устанавіць звесткі, дастатковыя для заказу і пошуку кнігі ў фондзе бібліятэкі (элементы бібліяграфічнага апісання, класіфікацыйныя індэксы, шыфры месцаў захавання кнігі);

– выявіць, ці ёсць у бібліятэцы кнігі, прысвечаныя пэўнай асобе (Напрыклад: Глінка М., аб ім).

Сістэматычны каталог – бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы размеркаваны па галінах ведаў у адпаведнасці з пэўнымі іерархічнымі камбінацыйнымі сістэмамі – класіфікацыямі і прадстаўлены ў карткавай форме. У бібліятэчнай практыцы Беларусі ў асноўным выкарыстоўваецца Універсальная дзесятковая класіфікацыя (УДК) і Бібліятэчна-бібліяграфічная класіфікацыя (ББК). Яны маюць структуру “дрэва ведаў”, у якім лагічна прадстаўлена сукупнасць галін ведаў. Кожнае структурнае звяно паслядоўна падзяляецца на больш вузкія раздзелы – падкласы, утвараючы тым самым сістэму кожнай з галін ведаў і універсум ведаў у цэлым. УДК і ББК адрозніваюцца паслядоўнасцю размеркавання асноўных структурных кам-

папентаў. Літаратура па культуры і мастацтве адлюстравана ў раздзелах “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт” (УДК); “6/8. Грамадскія і гуманітарныя навукі”, “85. Мастацтва” (ББК).

Да сістэматычнага каталога і сістэматычнай картатэкі (гл. ніжэй) ствараецца даведачна-пошукавы апарат – *алфавітна-прадметны паказальнік*. Ён уяўляе алфавітны пералік прадметных рубрык з адсылкай да адпаведнага раздзела сістэматычнага каталога або картатэкі і спрыяе хуткай арыентацыі карыстальніка ў сістэме ведаў.

Прадметны каталог – бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы размеркаваны ў агульным алфавіце прадметных рубрык (незалежна ад галін ведаў) і прадстаўлены ў карткавай форме. За прадметнымі рубрыкамі збіраюцца бібліяграфічныя запісы дакументаў адпаведнай тэматыкі.

Напрыклад: Аркестры; Банкаўская справа; Інфарматыка; Кераміка; Музеі; Музейная справа; Музыка; Музычныя тэатры; Танец; Тэатр; Фальклор; Харэграфія і інш.

Да сістэматычнага і прадметнага каталогаў мэтазгодна звяртацца пры рэгрэспектыўным пошуку інфармацыі па пэўнай тэме. Але неабходна мець на ўвазе, што прадметны каталог хаця і найбольш просты, чым сістэматычны, у карыстанні (дастаткова толькі дакладна сфармуляваць прадметную рубрыку або некалькі прадметных рубрык), але не забяспечвае вычарпальна поўны пошук інфармацыі па тэме. Таму пры паглыбленым вывучэнні тэмы мэтазгодна звяртацца да сістэматычнага каталога.

Электронныя каталогі. У сучаснай бібліятэчна-бібліяграфічнай практыцы, акрамя вышэйразгледжаных каталогаў (часам іх называюць традыцыйнымі), актыўна ствараюцца таксама і электронныя каталогі. Яны ўяўляюць сукупнасць бібліяграфічных звестак аб дакументах пэўнага фонду або фондаў, замацаваных на электронных носіях інфармацыі.

Электронны каталог спалучае ў сабе пошукавыя магчымасці алфавітнага, сістэматычнага і прадметнага карткавых каталогаў. У ім,

як правіла, даецца максімальна поўная інфармацыя аб дакументах. Электронны каталог ствараецца (генерыруецца) на фонд (фонды) дакументаў пэўнай установы ці ўстаноў, якія іх захоўваюць. Доступ жа да электронных каталогаў у адрозненне ад традыцыйных карткавых магчымы і ў межах установы-генератара, і ў межах лакальных сетак, і па сусветнай інфармацыйнай сетцы Інтэрнет пры дапамозе любога адпаведна абсталяванага камп'ютэра. Электронны каталог можа існаваць на CD-ROM носьбітах (напрыклад, найбольш вядомыя ў свеце каталогі Бібліятэкі Кангрэса ЗША, Брытанскай бібліятэкі, выпушчаны і кампактны аптычны дыск з каталогам НБ Беларусі).

Пошук інфармацыі ў электронным каталогу магчымы як па стандартызавана сфармуляваным запыце, так і па слоўніках. Пералік слоўнікаў даецца да кожнага электроннага каталога. Напрыклад, у электронным каталозе НБ Беларусі – гэта *Словаформы, Інвентарны нумар, Аўтар, Загаловак, Персаналіі, Ключавыя словы, Серыя выдання, Індэкс, Міжнародныя нумары ISBN, ISSN*.

Бібліяграфічныя картатэкі. Бібліяграфічныя картатэкі – гэта бібліяграфічныя дапаможнікі, у якіх на картках у пэўнай паслядоўнасці (фармальнай або змястоўнай) размяркоўваюцца бібліяграфічныя запісы на дакументы або іх часткі, неабавязкова прадстаўленыя ў фондзе пэўнай бібліятэкі.

У айчыннай бібліятэчна-бібліяграфічнай практыцы ствараюцца разнастайныя картатэкі. Усю сукупнасць іх можна падзяліць па некалькіх прыметах. Напрыклад, па спосабе груповкі матэрыялу картатэкі могуць быць алфавітныя, сістэматычныя, прадметныя, храналагічныя, персаналій і іншыя, па змесце адлюстроўваемых матэрыялаў – універсальныя, галіновыя, тэматычныя, краіназнаўчыя, краязнаўчыя, спецыяльныя.

Картатэкі пастаянна папаўняюцца, але матэрыял у большасці з іх (акрамя краіназнаўчых, краязнаўчых і персанальных) захоўваецца толькі да таго часу, пакуль ён актуальны (у адрозненне ад каталогаў, запісы ў якіх захоўваюцца, пакуль дакумент утрымліваецца ў фондзе).

Цэнтральнае месца сярод картатэк належыць *сістэматычнай картатэцы артыкулаў* (яна ствараецца амаль ва ўсіх бібліятэках). Гэтая картатэка ўніверсальная па змесце. Структура яе ідэнтычная структуры сістэматычнага каталога. У адрозненне ад каталога сістэматычная картатэка адлюстроўвае не самастойныя выданні, а матэрыялы з часопісаў, газет, зборнікаў; яна апэратыўна папаўняецца і абнаўляецца (тэрмін захавання запісаў па грамадскіх навуках – 3–4 гады, па мастацтве – больш за 7 гадоў), мае больш дробныя рубрыкі.

Тэматычныя картатэкі, як правіла, маюць часовы характар. Ствараюцца яны па найбольш актуальных праблемах і існуюць да таго часу, пакуль цікавяць грамадства.

Да *спецыяльных картатэк* адносяцца картатэкі рэцэнзій, загалоўкаў твораў мастацкай літаратуры, ілюстрацый і інш. Яны адлюстроўваюць асобныя віды дакументаў, маюць фармальную (алфавітную) ці (радзей) змястоўную групоўку матэрыялу.

І тэматычныя, і спецыяльныя картатэкі пастаянна папаўняюцца новымі матэрыяламі, пазбаўляюцца ад састарэлых, прычым яны не дубліруюць, а дапаўняюць сістэматычную картатэку артыкулаў.

Краязнаўчыя картатэкі (часам сустракаецца назва *краязнаўчыя каталогі*) – гэта бібліяграфічныя дапаможнікі, якія з вычарпальнай паўнатай змяшчаюць другасную інфармацыю (незалежна ад наяўнасці яе ў бібліятэцы) аб пэўным рэгіёне (раён, вобласць, горад, вёска).

Па змесце ўключаемых матэрыялаў гэтыя картатэкі маюць ўніверсальны характар: адлюстроўваюць інфармацыю па ўсіх баках жыццядзейнасці края, у тым ліку па культуры і мастацтве. Як правіла, яны складаюцца з трох асноўных частак: сістэматычнай, тапаграфічнай і персанальнай. У сістэматычнай частцы ў адпаведнасці са спецыяльнай класіфікацыяй змяшчаецца бібліяграфічная інфармацыя аб дакументах ці іх частках (нават асобных фрагментах), якія маюць дачыненне да пэўнага краю. Тапаграфічная складаецца з назваў геаграфічных аб'ектаў, якія могуць давацца ў сістэматычнай частцы ці аб'ядноўвацца ў асобны алфавітны рад з дубліраваннем матэрыялу з сістэматычнай часткі. Персанальную частку складае пералік асоб,

жыццё і дзейнасць якіх звязаны з краем. Асобныя персанальныя рубрыкі даюцца ў сістэматычнай частцы картатэкі (“настаўнікі”, “ахвяры рэпрэсій”, “мастакі” і да т.п.). Ствараецца і асобны раздзел “Персаналіі” – алфавітны пералік асоб, жыццё і дзейнасць якіх звязаны з краем, з адсылкай да запісаў у сістэматычнай частцы картатэкі.

Часам у такія картатэкі ўключаюць разнастайны фактаграфічны матэрыял персанальнага, гістарычнага і іншага зместу, даюцца кароткія характарыстыкі аб’ектаў, падзей, асоб. Гэта дазваляе карыстальніку ў некаторых выпадках пазбегнуць неабходнасці звяртання да даведачных выданняў, першасных дакументаў.

Краізнаўчыя картатэкі падобныя па структуры і па прынцыпах адбору на краязнаўчыя. Але аб’ект адлюстравання ў іх значна шырэйшы – матэрыялы, звязаныя з пэўнай краінай. Краізнаўчыя картатэкі з вычарпальнай паўнатай змяшчаюць другую інфармацыю (незалежна ад наяўнасці яе ў бібліятэцы) аб пэўнай краіне. Нацыянальная бібліятэка Беларусі стварае беларусазнаўчую картатэку, у якой збіраецца інфармацыя аб дакументах (частках дакументаў) пра нашу Радзіму, яе культурныя і мастацкія здабыткі і інш.

У апошнія дзесяцігоддзе ХХ ст. у бібліяграфічную практыку сталі ўкараняцца камп’ютэрныя тэхналогіі. І адпаведна некаторыя з картатэк, у тым ліку краязнаўчыя і краізнаўчыя, пачалі пераводзіцца ў аўтаматызаваны рэжым. Гэта спрыяе спрашчэнню пошуку інфармацыі (найчасцей па аптымальным пераліку ключавых слоў), эканоміі працоўнага часу бібліёграфа і рабочых памяшканняў, зольна забяспечыць доступ да краязнаўчай, краізнаўчай і іншай інфармацыі з любой адпаведна абсталяванай кропкі планеты.

Пералік картатэк абумоўлены спецыфікай бібліятэкі, у межах якой яны ствараюцца, інфармацыйнымі патрэбнасцямі карыстальнікаў, якіх яна абслугоўвае. У бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры, напрыклад, ёсць наступныя картатэкі: сістэматычная картатэка артыкулаў, картатэка рэцэнзій на творы мастацтва, картатэка паэзіі, картатэка п’ес, картатэка матэрыялаў па бібліятэчнай справе, па праблемах вышэйшай школы.

2.5. Бібліяграфічныя выданні і базы даных як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве

Азначэнне і асноўныя віды бібліяграфічных выданняў.

Бібліяграфічныя выданні (паказальнікі і спісы) – гэта паліграфічна самастойна аформленыя друкаваныя дакументы (ці часткі друкаваных дакументаў), якія ўтрымліваюць бібліяграфічную інфармацыю (інфармацыю аб дакументах) і прызначаны для яе распаўсюджвання ў грамадстве.

Стварэнне бібліяграфічнай прадукцыі (у тым ліку паказальнікаў і спісаў) пачалося вельмі даўно, разам з узнікненнем дакументаванай інфармацыі. Яна стала не толькі сродкам пазнання дакумента або іх сукупнасці, уліку, упарадкавання, пошуку і распазнавання пэўнага дакумента ў масіве іншых, але і сродкам апавяшчэння карыстальнікаў аб існаванні дакументаў пэўных зместу і формы, вызначэння каштоўнасных характарыстык дакумента ў адпаведнасці з патрэбнасцямі карыстальнікаў.

Развіццё бібліяграфічнай прадукцыі ішло разам з эвалюцыяй сістэмы дакументных камунікацый грамадства; яна ўспрымала дасягненні навукі, тэхнікі, культуры і адначасова спрыяла іх узбагачэнню і ўдасканаленню. І заканамерна, што бібліяграфічная прадукцыя ў той або іншы гістарычны перыяд стваралася ў рэчышчы тагачасных культурных традыцый, навуковых здабыткаў і тэхнічных дасягненняў.

У перыяд панавання друкаванага дакумента ў бязмежы бібліяграфічнай прадукцыі дамінавалі друкаваныя формы бібліяграфічных дапаможнікаў – самастойныя і несамастойныя бібліяграфічныя выданні. Гэта вялікі і неаднародны па сваім саставе масіў. У яго межах у адпаведнасці з рознымі прыметамі (формай і зместам бібліяграфіруемых дакументаў, прызначэннем бібліяграфічнай прадукцыі, метадамі яе стварэння і яе ўласнай формай) можна выдзеліць шэраг відаў бібліяграфічных выданняў (гл. табл.).

Фрагмент блочна-фасетнай класіфікацыі бібліяграфічнай прадукцыі

Віды бібліяграфічных выданняў																	
па змесце дакументаў як аб'ектаў адлюстравання						па храналагічнай прымеце			па грамадскім прызначэнні								
									крыніцы агульнай бібліяграфіі			крыніцы спецыяльнай бібліяграфіі					
універсальныя	шматгаліновыя	галіновыя	тэматычныя	праблемна-комплексныя	персанальныя, бібліяграфічныя	краязнаўчыя	краіназнаўчыя	бягучыя	рэтраспектыўныя	перспектыўныя	дзяржаўныя	рэпертуарныя	масавыя	навукова-дапаможныя	прафесійна-вытворчыя	вучэбна-дапаможныя	папулярныя

Універсальныя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах па ўсіх галінах ведаў. Яны ствараюцца па фармальным прыметах бібліяграфіруемых дакументаў (напрыклад, від выдання, месца выдання, храналагічны перыяд).

Напрыклад: *Кнігі Беларусі: Дзярж. бібліягр. паказ. / Нац. кн. палата. – Мн., 1984 – . – (Штогод.)*.

У названым бібліяграфічным паказальніку сабрана інфармацыя аб кнігах, брашурах, выдадзеных на тэрыторыі Беларусі за пэўны год па ўсіх галінах ведаў. Групоўка матэрыялу сістэматычная (УДК). Літаратура па культуры і мастацтве сабрана ў раздзелах: “008. Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”; “379.8. Арганізацыя вольнага часу”; “39. Этнаграфія. Нравы. Звычаі. Фальклор”; “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”.

• Шматгаліновыя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах па дзвюх або некалькіх галінах ведаў.

Напрыклад: *Беларуская мова, літаратура, мастацтва*: Рэк. бібліягр. дапаможнік / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1972 – . – (Штогод.).

Гэты паказальнік выдаецца адзін раз у год. Утрымлівае звесткі аб дакументах або іх структурных адзінках па гісторыі і сучасным развіцці літаратуразнаўства, мовазнаўства, мастацтвазнаўства, развіцці тэатра, выяўленчага мастацтва і інш.

Галіновыя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах па пэўнай галіне ведаў.

Напрыклад: *Бібліяграфія па гісторыі Беларусі. Феадалізм і капіталізм* / Ін-т гіст. АН БССР, Дзярж. б-ка БССР ім. У.І.Леніна, Фунд. б-ка ім. Я.Коласа АН БССР; Склад.: М.Г.Крэканэ, А.А.Сакольчык. – Мн., 1969. – 437 с.

Гэты бібліяграфічны паказальнік адлюстроўвае летанісы, хронікі, зборнікі дакументаў, кнігі і артыкулы са зборнікаў, часопісаў на рускай, беларускай, украінскай мовах за 1803–1966 гг. па асобна ўзятай галіне ведаў – гісторыі Беларусі. Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматыка-храналагічная, у асобных гісторыка-храналагічных раздзелах вызначаны рубрыкі “Культура”, “Гісторыя”, “Асвета”, “Бібліятэкі”, “Клубы” і інш.

Тэматычныя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, у якіх даецца інфармацыя аб дакументах па пэўнай тэме.

Напрыклад: *Сцяжынка ў даўніну*: Навукова-бібліягр. паказ. / Рэспуб. цэнтр этэт. выхав. дзяцей; Склад.: Л.А.Мазурына, Т.К.Цяпкова. – Мн., 1995. – 26 с.

Гэты рэтраспектыўны бібліяграфічны паказальнік уключае звесткі аб манаграфіях, зборніках, артыкулах з часопісаў і газет, метадычныя распрацоўкі на беларускай і рускай мовах за 1956–1994 гг., прысвечаныя асобнай тэме. Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматычная (ёсць раздзелы “Метадычныя распрацоўкі”, “Гульні”, “Сцэнары” і інш.).

Праблемна-комплексныя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, у якіх сабрана інфармацыя аб дакументах з шэрага галін ведаў па пэўнай праблеме.

Напрыклад: *Чарнобыль*: Бібліягр. паказ. / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1994 – .

Гэты паказальнік выдаецца штогод. Адлюстроўвае розныя віды выданняў па ўсіх праблемах, звязаных з чарнобыльскай катастрофай і мінімізацыяй яе вынікаў: звесткі аб дакументах па энергетыцы, экалогіі, біялогіі, медыцыне, псіхалогіі, культуры (ёсць раздзелы “Культура і Чарнобыль”, “Чарнобыль у літаратуры і мастацтве”, “Творы мастакоў аб Чарнобылі” і інш).

Персанальныя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – бібліяграфічныя дапаможнікі, у якіх даецца інфармацыя аб дакументах пэўнай асобы і/ці аб пэўнай асобе. Такая бібліяграфічная прадукцыя прысвячаецца, як правіла, найбольш відным дзеячам гісторыі, навукі, культуры.

Напрыклад: *Мікалай Мікалаевіч Улашчык*: Біябібліягр. паказ. / Нац. б-ка Беларусі, БелНДЦДАС. – Мн., 1996. – 52 с.

Бібліятэка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры стварае серыю бібліяграфічных паказальнікаў пад назвай “Дзеячы навукі і культуры”, у межах якой выйшлі персанальныя бібліяграфічныя працы, прысвечаныя дзейнасці выкладчыкаў гэтай вышэйшай навучальнай установы, прафесарам Г.І.Барышаву, М.М.Грынчыку, А.П.Грыцкевічу, Л.А.Дзямешка, В.Е.Лявончыкаву і інш.

Біябібліяграфічныя паказальнікі і спісы – бібліяграфічныя дапаможнікі, у якіх даюцца біяграфічныя звесткі аб пэўнай асобе ці асобах, інфармацыя аб іх творах і літаратуры пра іх.

Напрыклад: *Беларускія пісьменнікі*: Біябібліягр. слоўн.: У 6 т. / Ін-т літ. АН Беларусі, Беларус. Энцыкл. – Мн.: БелЭн, 1992 – 1995. – Т. 1–6.

Краязнаўчыя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах, прысвечаных пэўнаму рэгіёну.

*Напрыклад: *Літаратура аб Мінскай вобласці*: Бібліягр. паказ. / Мін. абл. б-ка. – Мн., 1970 – . – (Штокварт.); *Віцебская вобласць*: Паказ. літ. за ... / Віцеб. абл. б-ка. – Віцебск, 1970 – . – (Штокварт.).

Гэтыя паказальнікі выдаюцца чатыры разы ў год. Адлюстроўваюць разнастайныя дакументы аб прыродзе, гісторыі, эканоміцы, прамысловасці, народнай гаспадарцы, культурным развіцці пэўнага рэгіёна Беларусі незалежна ад месца і мовы іх выдання. У беларускай бібліятэчна-бібліяграфічнай практыцы ствараюцца падобныя бягучыя краязнаўчыя паказальнікі па кожнай з абласцей, і менавіта яны з'яўляюцца карыснай крыніцай пошуку новай інфармацыі па культуры і мастацтве пэўнай вобласці, раёна, асобнага населенага пункта Беларусі.

Краізнаўчыя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах, прысвечаных пэўнай краіне ці некалькім краінам.

Напрыклад: *Дookтябрьская книга на русском языке о Белоруссии. 1768–1917*: Библиогр. указ. / Гос. б-ка БССР; Сост. А.А.Сокольчик. – Мн., 1976. – 426 с.

Гэты бібліяграфічны паказальнік краізнаўчы (беларусазнаўчы) па змесце. Ён адлюстроўвае кнігі і артыкулы са зборнікаў, апублікаваныя на рускай мове ў 1768 – 1917 гг. аб Беларусі. Групоўка матэрыялу сістэматычная, у асобныя раздзелы сабраны дакументы, прысвечаныя развіццю айчыннай культуры, мастацтва ў розныя гістарычныя перыяды.

Бягучыя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – гэта бібліяграфічныя дапаможнікі, якія рэгулярна і апэратыўна адлюстроўваюць новыя дакументы.

Напрыклад: *Новыя кнігі: па старонках беларускага друку* / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1960 – . – (Штомес.).

Гэты бягучы бібліяграфічны паказальнік (бюлетэнь) адлюстроўвае дакументы (часткі дакументаў) аб розных баках жыцця Беларусі. Выдаецца з 1960 г. Выходзіць адзін раз у месяц. Групоўка матэрыялу тэматычная, у тым ліку ёсць раздзел “Культура Беларусі: учора і

сёння”. Неабходна адзначыць, што названы бюлетэнь змяшчае інфармацыю не толькі аб новых публікацыях, але і аб зробленых за мінулыя гады – да кожнага з нумароў дадаюцца бібліяграфічныя матэрыялы (спісы, агляды), прысвечаныя пэўнай тэме, асобе (асобам) і да т.п.

Рэтраспектыўныя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, якія адлюстроўваюць масіў дакументаў за пэўны прамежак часу ў мінулым.

Напрыклад: *Беларуская літаратура ў музыцы (1918–1989)*: Нота- і фанагр. паказ. / Дзярж. б-ка імя У.І.Леніна, Мін. ін-т культуры; Склад.: Г.М.Быстроў, В.М.Карсека. – Мн., 1991. – 432 с.

У гэты бібліяграфічны паказальнік уключаны нотныя выданні, фанаграфічныя запісы, якія выйшлі ў свет у 1918–1989 гг., унутрыкніжныя публікацыі нот, нотныя публікацыі з перыядыкі Беларусі і іншых рэспублік былога Савецкага Саюза.

Перспектыўныя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы – дапаможнікі, якія адлюстроўваюць дакументы пакуль яшчэ не выдадзеныя, а толькі падрыхтаваныя да друку. Гэта разнастайныя тэматычныя планы выдавецтваў, у якіх даецца пералік той друкаванай прадукцыі, якая будзе выпушчана ў наступным годзе. Бібліяграфічная інфармацыя, змешчаная ў такіх паказальніках і спісах, не гарантуе дакладнасці звестак (некаторыя з іх могуць мяняцца пры рэдакцыйна-выдавцкай апрацоўцы і ўдакладняцца пасля выхаду дакумента ў свет). Да таго ж некаторыя запланаваныя выданні могуць наогул не выйсці па эканамічных, арганізацыйных, тэхналагічных і іншых прычынах.

Крыніцы агульнай бібліяграфіі – бібліяграфічныя дапаможнікі, створаныя для грамадства ў цэлым, незалежна ад галіны ведаў або сферы дзейнасці патэнцыйнага карыстальніка. Да крыніц агульнай бібліяграфіі адносяцца каталогі (карткавыя, друкаваныя, электронныя)¹⁹, дзяржаўныя бібліяграфічныя паказальнікі, рэпертуарныя бібліяграфічныя паказальнікі, крыніцы масавай бібліяграфіі.

¹⁹ Больш падрабязна аб гэтым гл. у 2.4 «Бібліяграфічныя каталогі і картатэкі як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве».

• *Дзяржаўныя* бібліяграфічныя паказальнікі – бібліяграфічныя дапаможнікі, якія інфармуюць аб дакументнай прадукцыі пэўнай дзяржавы на аснове дзяржаўнай рэгістрацыі твораў друку. Яны ствараюцца, як правіла, на аснове ўліку фармальных прымет дакументаў (від дакумента: кніга, часопіс, ноты, рэцэнзіі, часопісныя артыкулы; храналагічны перыяд выдання: тыдзень, месяц, паўгоддзе, год; тэрыторыя; мова і інш.).

Напрыклад: *Летапіс друку Беларусі*: Дзярж. бібліягр. дапаможнік / Нац. кн. палата. – Мн., 1924 – . – (Штомес.).

Гэта універсальны бягучы бібліяграфічны паказальнік, які створаны на аснове дзяржаўнай рэгістрацыі друкаванай прадукцыі, выдаваемай на тэрыторыі Беларусі або суадноснай з ёй па змесце, аўтарскай і моўнай прыналежнасці. Ён складаецца з 11 частак: “Кніжны летапіс”, “Летапіс аўтарэфератаў дысертацый”, “Летапіс нарматыўна-тэхнічных, тэхнічных дакументаў і выданняў вузкага прызначэння”, “Летапіс нот”, “Летапіс выяўленчага мастацтва”, “Летапіс картаграфічных выданняў”, “Летапіс рэцэнзій”, “Летапіс часопісных артыкулаў”, “Летапіс газетных артыкулаў”, “Летапіс перыядычных выданняў і выданняў, якія прадаўжаюцца”, “Беларусь у сусветным друку” (адзіны летапіс, створаны на аснове змястоўнай, аўтарскай і моўнай прымет: у ім адлюстраваны замежныя кнігі, брашуры, артыкулы са зборнікаў, часопісаў і газет пра Беларусь і беларусаў, замежныя публікацыі беларускіх аўтараў і публікацыі на беларускай мове (незалежна ад зместу), выдадзеныя за межамі Беларусі).

Рэпертуарныя бібліяграфічныя паказальнікі (*крыніцы агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі*) – бібліяграфічныя дапаможнікі, створаныя па фармальных прыметах (від выдання, мова, тэрыторыя, храналагічны перыяд) з мэтай уліку ўсёй дакументаванай прадукцыі, якая выйшла на тэрыторыі дзяржавы за ўвесь перыяд яе існавання.

Напрыклад: *Музычная літаратура БССР. 1917–1961*: (Ноты): Бібліяграфія асобных выданняў / Дзярж. б-ка БССР, Кн. палата БССР. – Мн., 1963. – 196 с.; *Музычная літаратура БССР. 1962–1970*: Нотаграфічны паказальнік / Дзярж. б-ка БССР, Кн. палата БССР. –

Мн., 1977. – 248 с.; *Музычная літаратура Беларусі. 1971–1990: Нотаграфічны паказальнік* / Нац. кн. палата. – Мн., 1997. – 242 с.

У гэтых бібліяграфічных паказальніках адлюстраваны асобныя выданні нот, унутрыкніжныя публікацыі нот, ноты з перыёдыкі, створаныя на тэрыторыі Беларусі з 1917 па 1990 г., а таксама музычныя творы беларускага фальклору або беларускіх кампазітараў, апублікаваныя за яе межамі. Яны ў сукупнасці ствараюць рэпертуар айчынных нотных выданняў за вызначаны перыяд.

Крыніцы масавай бібліяграфіі – гэта разнастайныя планы-праспекты ствараемай выдавецтвамі прадукцыі, спісы новых паступленняў у пэўныя дакументныя фонды. Яны знаёмяць грамадства з найбольш сацыяльна значымай дакументаванай прадукцыяй. Яны ствараюцца, як правіла, па фармальных прыметах дакументаў і адлюстроўваюць выданні, якія паступілі ў фонд пэўнай бібліятэкі (“Бюлетэні новых паступленняў”), сігнальныя экзэмпляры друкаванай прадукцыі, планы выдавецкай дзейнасці розных грамадскіх інстытутаў сістэмы дакументных камунікацый і інш. Асноўным каналам распаўсюджвання такой бібліяграфічнай інфармацыі з’яўляецца перыядычны друк.

Крыніцы спецыяльнай бібліяграфіі – бібліяграфічныя дапаможнікі, створаныя з улікам пэўнай галіны ведаў або сферы дзейнасці і прызначаныя для іх абслугоўвання.

Крыніцы спецыяльнай бібліяграфіі заўсёды маюць канкрэтнае мэтавае і чытацкае прызначэнне. Іх сукупнасць больш разнастайная, чым сукупнасць крыніц агульнай бібліяграфіі, таму што яны ствараюцца не для грамадства ў цэлым, г. зн. аднаго аб’екта ўздзеяння, а для шэрага сфер грамадства, а іх столькі, колькі існуе сацыяльных груп карыстальнікаў і мэт спажывання фіксаванай інфармацыі, у тым ліку і сацыяльна-культурная дзейнасць. Паказальнікі і спісы спецыяльнага прызначэння ў залежнасці ад сфер абслугоўвання падзяляюцца на навукова-дапаможныя, прафесійна-вытворчыя, вучэбна-дапаможныя, папулярныя (часам тры апошнія групы аб’ядноўваюцца пад агульнай назвай – рэкамендацыйныя).

* Напрыклад: *Новая літаратура па культуры і мастацтву*: Бібліягр. інфарм. / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1972 – . – (Штомес.)

Названы паказальнік выдаецца дванаццаць разоў у год. Утрымлівае звесткі аб дакументах або іх структурных адзінках па ўсіх пытаннях гісторыі, тэорыі, стане развіцця культуры і мастацтва Беларусі незалежна ад мовы і месца іх выдання. Прызначаны для навукоўцаў, кіраўнікоў, спецыялістаў у галіне культуры і мастацтва, бібліятэчных работнікаў.

Сістэматычны паказальнік неапублікаваных дакументаў па культуры і мастацтву / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1995 – .

Выдаецца два разы ў год. Утрымлівае звесткі аб загадах, распараджэннях, справаздачах і іншых нетыражыруемых дакументах у галіне культуры і мастацтва. Прызначаны для навукоўцаў, кіраўнікоў, спецыялістаў у галіне культуры і мастацтва, бібліятэчных работнікаў.

Дышыневич, В.Н. Руководителям музыкальных коллективов: Библиогр. указ. / В.Н.Дышиневич – Мн., 1974. – 243 с.

Гэта прафесійна-вытворчы паказальнік. У ім сабрана літаратура па практычных пытаннях работы з хорам і аркестрам рознага складу, выхаванні голасу спевака, развіцці музычнага слыху, навучанні ігры на розных інструментах. Прызначаны ў дапамогу самадзейным кампазітарам, збіральнікам песеннага фальклору і кіраўнікам гурткоў музычнай граматы.

Аглядныя выданні як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве. Большасць ствараемай бібліяграфічнай прадукцыі ўяўляе ўпарадкаваны пералік стандартызаваных апісанняў дакументаў (ці апісанняў і кароткіх характарыстык дакументаў). Аднак у бібліяграфічнай практыцы ствараецца прадукцыя, якая можа даваць вельмі падрабязную і шматбаковую характарыстыку дакументаў і па форме падачы матэрыялу нагадвае хутчэй першасную інфармацыю, чым другасную. Гэта разнастайныя *аглядныя* выданні. Яны могуць уключаць адзін агляд ці іх сукупнасць, аб'яднаную пэўнай тэматыкай. *Агляд* – гэта інфармацыйны твор, які ствараецца на аснове першасных дакументаў і ўяўляе звязнае паведамленне аб разглядаемых у

іх асноўных праблемах. Выдзяляюць тры асноўныя віды аглядаў: бібліяграфічны, рэфератыўны, аналітычны.

Бібліяграфічны агляд уяўляе звязнае паведамленне аб пэўнай сукупнасці дакументаў з кароткімі характарыстыкамі іх зместу.

Рэфератыўны агляд з'яўляецца вынікам змястоўнага, фактаграфічнага абагульнення і сінтэзу ведаў, якія ўтрымліваюцца ў першасных дакументах.

Аналітычны агляд з'яўляецца вынікам навуковай крытыкі ведаў, ступені навуковай распрацаванасці прадмета агляду.

Напрыклад, Нацыянальная бібліятэка Беларусі выпускае аглядную інфармацыю па тэорыі, гісторыі, сучасным стане культуры і мастацтва ў цэлым, асобных з'яў, культурна-асветных устаноў: *Аператыўная інфармацыя па праблемах культуры і мастацтва* / Нац. б-ка Беларусі. – 1994 – . Гэты паказальнік выходзіць адзін раз у два месяцы, змяшчае разнастайныя агляды па найбольш актуальных для айчыннага культурнага і мастацкага жыцця праблемах. Напрыклад, у 1998 г. былі падрыхтаваны агляды: “Новыя тыпы ўстаноў культуры і клубных фарміраванняў у галіне традыцыйнай культуры”, “Праблемы захавання культурнай спадчыны Нясвіжа”, “Да праблемы засваення традыцыйнай музычнай культуры ў дзіцячых калектывах” і інш.

Рэфератыўныя выданні як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве. Рэфератыўныя выданні (часопісы, зборнікі) уключаюць пэўным чынам упарадкаваную сукупнасць бібліяграфічных запісаў, у структуру якіх абавязковым элементам уваходзіць рэферат.

Рэферат уяўляе кароткі пераказ зместу дакумента²⁰. Ён абавязкова суправаджаецца бібліяграфічным апісаннем і змяшчае больш поўную інфармацыю аб структуры і змесце дакумента (яго частцы або сукупнасці дакументаў), чым бібліяграфічнае апісанне або бібліяграфічнае апісанне і анатацыя. Таму зварот да рэфератыўных

²⁰ Больш падрабязна гл. п. 3.2. «Работа з тэкставай інфармацыяй (бібліяграфічнае апісанне, план, тэзісы, выніскі, цытаты, анатацыя, рэферат, ключавыя словы, прадметныя рубрыкі)».

выданняў дазваляе больш дакладна правесці якасны адбор неабходных дакументаў. Яны ствараюцца па разнастайных галіновых кірунках, у тым ліку па культуры і мастацтве.

Напрыклад: Рэфератыўны зборнік «*Беларусістыка*» (да 1990 г. – "Научно-реферативный бюллетень") пачаў выдавацца Лддзелам навуковай інфармацыі па грамадскіх навукх пры АН Беларусі з 1972 г.

асобнымі серыямі, адна з іх – "Мастацтвазнаўства. Этнаграфія. Фалькларыстыка". Зборнік змяшчаў аб'ёмныя рэфераты (на дзве і больш старонак) на апошнія найбольш грунтоўныя навуковыя даследаванні, а таксама сігнальную бібліяграфічную інфармацыю па заяўленых кірунках. З другой паловы 90-х гг. ён перастаў выходзіць асобнай серыяй, але рэфератыўная інфармацыя па мастацтвазнаўстве, этнаграфіі і фальклору пачала змяшчацца ў адпаведным раздзеле зборніка, прысвечанага гуманітарным і сацыяльным навукам.

Значна меншыя па аб'ёме (да паўстаронкі) рэфераты змяшчаюцца ў рэфератыўных выданнях па культуры і мастацтве Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі.

Напрыклад: *Культура. Культурология: Реферат.-библиогр. информ.* / РГБ. Информкультура. – М., 1973 – .

Гэты паказальнік уключае і рэфератыўную, і анатаваную бібліяграфічную інфармацыю. Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматычная. Арыентацыі ў змесце спрыяюць дапаможныя паказальнікі (аўтараў і назваў, уласных імёнаў).

Зрелищные искусства: Реферат.-библиогр. информ. / РГБ. Информкультура. – М., 1983 – .

Гэты паказальнік таксама ўключае і рэфератыўную, і анатаваную бібліяграфічную інфармацыю. Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматычная (ёсць раздзелы, прысвечаныя тэатру, танцу, эстрадзе). Арыентацыі ў змесце спрыяюць дапаможныя паказальнікі (аўтараў і назваў, уласных імёнаў).

Социокультурная деятельность в сфере досуга: Реферат.-библиогр. информ. / РГБ. Информкультура. – М., 1974 – .

Гэты паказальнік падобны па метадычных падыходах да

вышэйпералічаных. Выходзіць шэсць разоў у год. Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматычная. Арыентацыі ў змесце спрыяюць дапаможныя паказальнікі (аўтараў і назваў, уласных імёнаў).

Несамастойныя выдавецкія формы існавання бібліяграфічнай прадукцыі. Бібліяграфічная друкаваная прадукцыя можа выходзіць як самастойнымі выданнямі, так і размяшчацца ў межах аднаго, асобна ўзятага, дакумента, г. зн. мець несамастойную выдавецкую форму. Такой прадукцыі ствараецца вельмі многа. Яна ўтварае вялікі інфармацыйны масіў, папаўняемы кожнай новай працай, якая суправаджаецца бібліяграфічнай інфармацыяй. Гэты масіў вельмі разнастайны як па тэматыцы ствараемых дакументаў і спісаў літаратуры да іх, так і па фармальным прыметах. У адпаведнасці з апошнімі можна выдзеліць наступныя віды несамастойных выдавецкіх формаў існавання бібліяграфічнай інфармацыі: унутрыкніжныя, унутрычасопісныя, унутрыгазетныя, прыкніжныя, прыартыкульныя бібліяграфічныя спісы.

Унутрыкніжныя (унутрычасопісныя, унутрыгазетныя) бібліяграфічныя спісы – гэта пэўным чынам (часцей за ўсё ў алфавітным парадку) арганізаваная сукупнасць бібліяграфічных запісаў, размешчаных у першасным дакуменце (кнізе, часопісе, газеце) як асобны, самастойны раздзел, частка, артыкул, незалежны ад іншых матэрыялаў, уключаных у выданне.

Напрыклад, у вучэбным дапаможніку Я.Г.Медыня “Методика преподавания дирижёрско-хоровых дисциплин” (М., 1978) у якасці дадатка змешчаны ўнутрыкніжны бібліяграфічны спіс “Хоровые произведения Я.Медыня, изданные на русском языке”; да выдання “Шырма Р.Р. Песня – душа народа: 3 літ. спадчыны” (Мн., 1993) асобным раздзелам даецца бібліяграфічная інфармацыя “Летапіс жыцця і творчай дзейнасці Р.Р.Шырмы”; у бібліяграфічным часопісе “Новыя кнігі: па старонках беларускага друку” штомесяц змяшчаюцца ўнутрычасопісныя бібліяграфічныя спісы разнастайнай тэматыкі, у тым ліку па культуры і мастацтве.

• *Прыкніжныя (прыартыкульныя) бібліяграфічныя спісы ўяўляюць сабой таксама арганізаваную пэўным чынам (часцей за ўсё ў парадку цытавання) сукупнасць бібліяграфічных запісаў, створаную да першаснага тэксту і існуючую ў непарыўнай сувязі з ім: у падрадкавых заўвагах і каментарыях, па-за тэкстам (у спісе літаратуры да тэксту). Гэта пералік дакументаў, якімі аўтар пэўнага тэксту карытаўся пры падрыхтоўцы кнігі (артыкула) або рэкамендуе для паглыбленага вывучэння раскрытай у тэксце праблемы. Такія спісы літаратуры сведчаць аб навуковым узроўні працы, багаці яе крыніцазнаўчай базы. Змест такой бібліяграфічнай інфармацыі абумоўлены тэматыкай першаснага тэксту. Практыка стварэння прыкніжных і прыартыкульных бібліяграфічных спісаў вельмі пашырана. Яны змяшчаюцца як да навуковых, вучэбных, навукова-папулярных, даведчаных выданняў у цэлым (кніг), так і да іх састаўных частак (артыкулаў).*

Напрыклад, у вучэбным дапаможніку Л.С.Мухарынскай і Т.С.Якіменкі “Беларуская народная творчасць” (Мн., 1993) спасылкі на выкарыстаную літаратуру даюцца ў падрадкавых заўвагах (каля 200 запісаў, большая частка іх – бібліяграфічныя апісанні). Да манаграфіі Н.П.Яканюк “Народно-инструментальная музыкальная культура письменной традиции в Беларуси: опыт системного анализа” (Мн., 2001) дадаецца аб’ёмны (523 запісы) спіс выкарыстанай літаратуры і архіўных матэрыялаў, спасылкі ў тэксце зроблены на парадкавыя нумары гэтага спіса. Ідэнтычнай па характары бібліяграфічнай інфармацыяй аздоблены і навукова-папулярнае выданне М.І.Імханіцкага “У истоков русской народной оркестровой культуры” (М., 1987), а таксама вучэбны дапаможнік В.І.Пятрушына “Музыкальная психология” (М., 1997). У практыцы стварэння першасных дакументаў ёсць таксама і прыклады спалучэння рознай унутрытэкставай бібліяграфічнай інфармацыі. Напрыклад, у манаграфіі Л.А.Мазэля “Вопросы анализа музыки” (М., 1978) бібліяграфічная інфармацыя даецца і ў падрадкавых заўвагах, і ў спісе літаратуры; у навуковым выданні “Философия культуры. Становление и развитие” (СПб., 1998) – у затэкставых заўвагах і ў спісе літаратуры.

Прыартыкульныя спісы літаратуры існуюць у дакументах, асобныя структурныя адзінкі тэксту якіх (артыкулы) з'яўляюцца семантычна і стылістычна аформленымі і могуць існаваць самастойна. Такая бібліяграфічная інфармацыя, напрыклад, ствараецца да артыкулаў з часопісаў “Мастацтва Беларусі”, “Спадчына” і інш. Да кожнага з артыкулаў навуковага зборніка “Народныя музычныя інструменты ў мастацкай культуры XX стагоддзя” (Мн., 1999) дадаюцца затэкставыя спасылкі на цытуемую літаратуру. У зборніку “Культура беларускага замежжа. Кн. 1” (Мн., 1993) спасылкі, у тым ліку і бібліяграфічная інфармацыя, даюцца ў падрадкавых заўвагах да кожнага з артыкулаў.

Стварэнне прыартыкульнай бібліяграфічнай інфармацыі магчыма і да газетных матэрыялаў, але на практыцы гэта не вельмі пашырана, спасылкі на літаратуру, калі сустракаюцца, то часцей за ўсё непасрэдна ў першасным тэксце.

Сродкі арыентацыі ў структуры і змесце дакументаў. Да навуковых, даведачных, бібліяграфічных і некаторых іншых відаў выданняў ствараюцца, як правіла, разнастайныя дапаможныя паказальнікі. Яны мадэліруюць змешчаную ў дакументах інфармацыю, спрыяюць хуткаму пошуку неабходных фрагментаў дакумента і з'яўляюцца, такім чынам, сродкамі арыентацыі карыстальніка ў структуры і змесце дакумента. Да іх адносяцца імяныя, прадметныя, геаграфічныя, тэматычныя, сістэматычныя, храналагічныя і іншыя дапаможныя паказальнікі. Гэта пучевадзіцелі па тэксце дакумента, упарадкаваны (па алфавіце ці якой-небудзь іншай прымеце) пералік назваў або абазначэнняў на яго старонках. Яны забяспечваюць шматаспектны і хуткі пошук неабходнай інфармацыі, робяць (пры неабходнасці) магчымым адмаўленне ад суцэльнага прагляду тэксту.

Да кожнага з запісаў у дапаможных паказальніках даецца спасылка (лічба або словы *глядзі і глядзі таксама*). Лічбы паказваюць старонку надрукавання звестак, названых у рубрыцы (для першасных дакументаў) або парадкавы нумар бібліяграфічнага запісу (для другасных дакументаў).

Імяныя паказальнікі (*паказальнікі імёнаў*) змяшчаюць алфавітны пералік прозвішчаў з ініцыяламі або поўнымі імёнамі і іншымі абазначэннямі ўласных імёнаў (напрыклад, псеўданімамі) з адсылкамі да парадкавага нумара запісу або старонкі надрукавання матэрыялу пэўнай асобы, аб пэўнай асобе.

Напрыклад:

Гайда Н. 3343

Галавасцікаў Р. 1007–1012

Галаўнёў М. 329, 2159²¹

У імянным паказальніку да крыніц бібліяграфічнай інфармацыі спасылкі на персанальныя матэрыялы (публікацыі аб пэўнай асобе) бяруцца, як правіла, у дужкі.

Прадметныя (*алфавітна-прадметныя*) дапаможныя паказальнікі змяшчаюць алфавітны пералік назваў прадметаў, іх якасцей і адносін з адсылкамі да парадкавага нумара запісу або старонкі надрукавання матэрыялу.

Напрыклад:

Манок 295

Мануал 323

Маракасы 276, 295, 432

Маримба 294²²

Геаграфічныя дапаможныя паказальнікі змяшчаюць алфавітны пералік геаграфічных назваў з адсылкамі да парадкавага нумара запісу або старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным геаграфічным аб'екце.

Напрыклад:

Браслаў, г. 1154

Браслаўскі раён 1154, 1252, 2511

Браціслава, г. 1735²³

²¹ Беларуская літаратура ў музыцы (1918–1989): Нота- і фанагр. паказ. / Дзярж. б-ка імя У.І.Леніна, Мін. ін-т культуры; Склад.: Г.М.Быстроў, В.М.Карсека. – Мн., 1991. – С. 335.

²² Пистон У. Оркестровка. – М., 1990. – С.439.

Тэматычныя дапаможныя паказальнікі змяшчаюць алфавітны пералік прадметных рубрык, аб'яднаных у буйныя тэматычныя раздзелы з адсылкамі да парадкавага нумара запісу або старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным аб'екце.

Напрыклад:

літаратурнае ўзаемадзеянне

Беларусь мяне збеларушвае 95

Галасы маіх сяброў 99

мастацкія рамёствы

Здановіч Н.І., Трусаў А.А. Беларуская паліваная кераміка 224

Сучасны габелен 226²⁴

Сістэматычныя дапаможныя паказальнікі змяшчаюць сістэматызаваны (лагічна ўпарадкаваны) пералік прадметных рубрык, аб'яднаных у буйныя тэматычныя раздзелы з адсылкамі да парадкавага нумара запісу або старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным аб'екце. Такія паказальнікі сустракаюцца рэдка.

Храналагічныя дапаможныя паказальнікі змяшчаюць матэрыял (перыяды часу: гады, вякі, эпохі) у часовай паслядоўнасці з адсылкамі старонкі надрукавання звестак.

Напрыклад:

1857

Дунін-Марцінкевіч В. Быліцы 33

Дунін-Марцінкевіч В. Халімон на каранцыі 33

1861

Hutarka staroha dzieda 6²⁵

Адзіныя (аб'яднаньня, камбінаваньня, Index, Register)

дапаможныя паказальнікі змяшчаюць у адным алфавітным радзе

²³ Беларуская ССР у гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1941–1945): Бібліягр. паказ. літ. / Дзірж. б-ка БССР ім. У.І.Леніна, Ін-т гісторыі АН БССР. – Мн, 1990. – С. 287.

²⁴ Беларуская мова, літаратура і мастацтва. 1993 / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1995. – С. 140–141.

²⁵ Сводный каталог нелегальной и запрещённой печати XIX века, имеющейся в крупных библиотеках Белоруссии. – Мн., 1988. – С. 106.

пералік назваў прадметаў, іх якасцей і адносін, імёнаў уласных, геаграфічных аб'ектаў з адсылкамі да парадкавага нумара запісу або старонкі надрукавання матэрыялу.

Напрыклад:

Другая сусветная вайна, 60, 70, 72, 152

Друмон, Эдуард, 77, 100

Дрэйфуса справа, 69, 77, 108, 110

Дрэкслер, Антон, 83

Дублін, 130²⁶

Такія ж пошукавыя сродкі створаны і да штогодніка «Bibliografia historii polskiej za rok 1996» (Krakow, 1998), у дапаможным паказальніку якога ў агульным алфавіце змешчаны імёны аўтараў тэкстаў, персаналіі, геаграфічныя рубрыкі, выдавецтвы, назвы ўстаноў і інш.

Па структуры дапаможныя паказальнікі могуць быць простыя (уключаюць толькі аднаўзроўневыя, без падрубрык, рубрыкі), разгорнутыя або аналітычныя (уключаюць рубрыкі з падрубрыкамі), і анатаваныя (акрамя назвы рубрык дадаецца і іх кароткая характарыстыка).

Да першасных дакументаў па культуры і мастацтве такія паказальнікі (пераважна імяныя, радзей геаграфічныя і прадметныя) ствараюцца не вельмі часта, хаця наяўнасць іх сведчыць аб навуковым узроўні пэўнага твора. Напрыклад, дапаможнымі паказальнікамі аздоблены наступныя выданні: Имханицкий, М.И. У истоков русской народной оркестровой культуры (М., 1987) – імянным; Музыкальный театр Беларуси: 1917–1959 гг. / Г.Р.Куляшова, Т.А.Дубкова, Н.А.Юючанка і інш. (Мн., 1993) – імянным, назваў твораў .

Да крыніц бібліяграфічнай інфармацыі асобныя дапаможныя паказальнікі (імяныя, геаграфічныя, прадметныя, тэматычныя, сістэматычныя, храналагічныя, адзіныя і інш.) або іх спалучэнні ствараюцца, як правіла, заўсёды.

²⁶ Сміт Э. Нацыяналізм у дваццатым стагоддзі. – Мн., 1995. – С. 259.

Бібліяграфічныя базы даных як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве. У апошнія дзесяцігоддзі ў бібліяграфічную практыку (асабліва ў бібліятэчна-бібліяграфічную) сталі актыўна ўкараняцца камп'ютэрныя тэхналогіі. Адна з іх стала стварацца і разнастайная электронная бібліяграфічная прадукцыя. І гэта не толькі электронныя каталогі, а і *бібліяграфічныя базы даных*. Яны ўяўляюць сукупнасць даных (звестак аб дакументах або іх частках), арганізаваных па пэўных правілах, якія прадугледжваюць агульныя прынцыпы апісання, захоўвання і маніпулявання гэтымі данымі ў аўтаматызаваным рэжыме.

У сучаснай грамадскай практыцы ствараюцца разнастайныя бібліяграфічныя базы даных. Яны адлюстроўваюць дакументы як па фармальнай (напрыклад, від дакумента), так і па змястоўнай (па пэўнай галіне, галінах ведаў, праблемах) прыметах. Існуюць базы даных, у якіх збіраецца інфармацыя аб кнігах, часопісах, газетах, дысертацыях, рукапісах, творах выяўленчага мастацтва, фонадакументах; аб дакументах па гісторыі, эканоміцы, музыцы і інш.

Бібліяграфічныя БД ствараюцца рознымі грамадскімі інстытутамі сістэмы дакументных камунікацый (бібліятэкамі, архівамі, музеямі, органамі навуковай інфармацыі і інш.). Яны прызначаюцца як для грамадства ў цэлым, так і для асобных карыстальніцкіх груп; уключаюць інфармацыю незалежна ад зместу дакументаў ці ствараюцца мэтанакіравана для адлюстравання дакументаў пэўнай тэматыкі.

У Беларусі пераважная колькасць бібліяграфічных БД, у якіх ёсць інфармацыя па культуры і мастацтве ці якія цалкам прысвечаны гэтым кірункам, генерыруецца або набываецца НБ Беларусі, у прыватнасці:

– БД *“Ноты”*. Генерыруе НБ Беларусі, аддзел мастацтва. Вядзецца з 1993 г. Улічвае нотныя выданні.

– БД *“Культура і мастацтва Беларусі”*. Генерыруе аддзел навуковай інфармацыі па культуры і мастацтве НБ Беларусі. Вядзецца з 1996 г. Уключае звесткі аб кнігах, артыкулах з часопісаў і газет,

аўтарэфератах дысертацый па праблемах сучаснага стану і гісторыі культуры, сацыякультурнай дзейнасці, кінамастацтва, эстрады і інш.

– БД “*Неапублікаваныя дакументы па культуры і мастацтву*”. Генерыруе аддзел навуковай інфармацыі па культуры і мастацтве НБ Беларусі з 1997 г. Уключае інфармацыю аб асноўных службовых матэрыялах Міністэрства культуры Беларусі, упраўленняў культуры, дакументацыі навукова-метадычных цэнтраў і ўстаноў культуры.

– БД “*Аўтарэфераты*”. Генерыруе НБ Беларусі, аддзел аўтарэфератаў. Вядзецца з 1993 г. Улічвае аўтарэфераты дысертацый.

– БД “*Гісторыя кніжнай культуры Падляшша*”. Генерыруе НБ Беларусі, аддзел рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў. Вядзецца з 1993 г. Улічвае асобныя выданні, артыкулы, картаграфічныя выданні адпаведнай тэматыкі.

– БД “*Кніга Беларусі*”. Генерыруе НБ Беларусі, аддзел рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў з 1994 г. Улічвае дакументы, выдадзеныя на тэрыторыі Беларусі ў XVI – XVIII стст. на замежных мовах (лацінскі шрыфт). Адлюстроўвае фонды вядучых бібліятэк Беларусі, СНД, Еўропы.

– БД “*Радзівіліяна*” (*Radziviliana*). Генерыруе НБ Беларусі, аддзел рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў. Вядзецца з 1997 г. Уключае звесткі аб кнігазборах княжацкага роду Радзівілаў у Нясвіжы. Адлюстроўвае фонды вядучых бібліятэк Беларусі, СНД, Еўропы.

– БД “*Чарнобыль*”. Генерыруе НБ Беларусі, навукова-бібліяграфічны аддзел з 1993 г. Уключае звесткі аб асобных выданнях, артыкулах з перыядычнага друку, прысвечаных праблемам аварыі на Чарнобыльскай АЭС, у тым ліку рэабілітацыі сродкамі мастацтва, культурна-асветніцкай дзейнасці на забруджанай тэрыторыі і інш.

– БД “*Иностранные ноты*”. Генерыруе Расійская дзяржаўная бібліятэка з 1997 г. Доступ да гэтай БД магчымы праз Internet (www.rsl.ru). Па запытах магчымы раздрукоўка матэрыялаў, а таксама перадача іх на дыскетах і інш.

2.6. Асноўныя каналы кумулявання, захавання і распаўсюджвання інфармацыйных рэсурсаў грамадства

Фарміраванне сістэмы грамадскіх інстытутаў на стварэнні, кумуляванні, захаванні і распаўсюджванні інфармацыйных рэсурсаў грамадства. За перыяд свайго развіцця чалавецтва стварыла не толькі вялікія аб'ёмы інфармацыі, выпрацавала разнастайныя сродкі яе фіксацыі, але і сфарміравала шэраг грамадскіх інстытутаў, у межах якіх адбываецца кумуляванне, захаванне і распаўсюджванне інфармацыі. Гэта бібліятэкі, архівы, кнігагандлёвыя і кнігавыдавецкія прадпрыемствы, кніжныя палаты, органы навуковай інфармацыі і інш. У кожнага з іх свае задачы і функцыі, яны збіраюць і захоўваюць спецыфічныя масівы дакументаў, маюць сваё кола карыстальнікаў. Названыя грамадскія інстытуты ўзніклі неадначасова. Гэта было абумоўлена паступовасцю развіцця і ўскладнення саміх дакументных патокаў, сістэмы дакументных камунікацый. Найперш дакументныя масівы сталі збірацца ў межах бібліятэк (вядома, што ў III тысячагоддзі да н.э. у старажытным Шумеры існавала бібліятэка, фонд якой складаўся з гліняных таблічак). Пазней узніклі архівы, а з пачаткам кнігадрукавання і актыўнага распаўсюджвання кніг – кнігавыдавецкія і кнігагандлёвыя прадпрыемствы. Значнае павелічэнне аб'ёму дакументнага патоку, паскарэнне тэмпаў яго папаўнення зрабіла неабходным яго поўны ўлік у межах асобнай краіны і ў суцэце і адпаведна ўтварыліся спецыяльныя ўстановы – фірмы, біржавыя суполкі кнігагандляроў, бібліяграфічныя інстытуты, бібліяграфічныя агенцтвы, кніжныя палаты, у некаторых краінах гэтая работа вядзецца буйнымі бібліятэкамі. Першы ў свеце бягучы бібліяграфічны паказальнік па ўліку новай друкаванай прадукцыі на аснове абавязковага экзэмпляра ўзнік у Францыі ў 1811 г. – стаў выпускацца спецыяльны бібліяграфічны часопіс “Bibliographie de la France” (“Бібліяграфія Францыі”). Органы навуковай інфармацыі, як сацыяль-

ныя інстытуты сістэмы дакументных камунікацый, узніклі значна пазней – у другой палове XX ст.

Бібліятэка як грамадскі інстытут сістэмы дакументных камунікацый. Найбольшае значэнне ў збіранні, захаванні і распаўсюджванні інфармацыі належыць бібліятэкам. Гэта найстаражытнейшы сацыяльна-культурны і інфармацыйны інстытут грамадства, які выконвае пасрэдніцкія функцыі ў сістэме дакументных камунікацый, канцэнтруе фіксаваную сацыяльна значную інфармацыю, забяспечвае яе рух да карыстальнікаў і спрыяе іх духоўнаму фарміраванню і развіццю.

Сучасная дзейнасць бібліятэк Беларусі грунтуецца на наступных прынцыпах: “вызначэнне агульначалавечых каштоўнасцей у якасці прыярытэтных; садзейнічанне адраджэнню і развіццю нацыянальных культур, зберажэнне гісторыка-культурнай спадчыны; распаўсюджванне гуманістычных ідэй і навуковых ведаў; забеспячэнне свабоднага доступу да ідэй розных напрамкаў праз бібліятэчныя фонды; самастойнасць у вызначэнні формаў і метадаў дзейнасці”²⁷.

У Беларусі каля 11,5 тыс. бібліятэк розных ведамстваў, сярод якіх 5,6 тыс. бібліятэк Міністэрства адукацыі, 4,8 тыс. – Міністэрства культуры, 0,4 тыс. – прафсаюзных, 0,3 тыс. – тэхнічных, 0,2 тыс. – медыцынскіх і інш.²⁸ (па-за ўлікам прыватныя бібліятэкі). Яны аб’яднаны ў адзіную бібліятэчную сетку, асноўныя з’яўныя якой складаюць Нацыянальная бібліятэка Беларусі, рэспубліканскія навуковыя бібліятэкі, публічныя бібліятэкі, спецыяльныя бібліятэкі. Бібліятэкі кожнага з гэтых з’яўнаў выконваюць сваю ролю ў грамадстве, абслугоўваюць пэўнае кола карыстальнікаў, па-рознаму камплектуюць свае фонды, частку з якіх складаюць матэрыялы па культуры і мастацтве.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі (г. Мінск, вул. Чырвонаармейская, 9) – гэта галоўная айчынная бібліятэка. Яна задавальняе

²⁷ Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь: Закон Рэсп. Беларусі // Ведамасці Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусі. – 1995. – № 20. – С. 2.

²⁸ Шышкін У. Бібліятэкі Беларусі ў новых сацыяльна-эканамічных умовах // Бібліятэчны свет. – 1997. – № 2. – С. 3.

універсальныя інфармацыйныя патрэбнасці чытачоў, прадстаўляе ім для карыстання найбольш поўны збор нацыянальных дакументаў.

Рэспубліканскія навуковыя бібліятэкі з'яўляюцца таксама агульнадаступнымі, але задавальняюць патрэбы ў інфармацыі па асобных галінах ведаў або іх сукупнасці і ў адпаведнасці з гэтым збіраюць і прадстаўляюць для карыстання фонды дакументаў, ствараюць крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі, базы даных. У Беларусі існуюць наступныя рэспубліканскія навуковыя бібліятэкі:

– Цэнтральная навуковая бібліятэка Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі імя Я.Коласа (г. Мінск, вул. Сурганава, 15) – вядучая навуковая бібліятэка па прыродазнаўчых і дакладных навуках;

– Рэспубліканская навукова-тэхнічная бібліятэка – вядучая навуковая бібліятэка па навукова-тэхнічнай літаратуры і дакументацыі па ўсіх галінах прамысловасці (г. Мінск, пр. Машэрава, 7);

– Беларуская рэспубліканская навуковая сельскагаспадарчая бібліятэка (г. Мінск, вул. Казінца, 88) – вядучая навуковая бібліятэка па сельскай і лясной гаспадарцы, харчовай прамысловасці;

– Рэспубліканская навукова-педагагічная бібліятэка (г. Мінск, вул. Захарава, 59) – вядучая навуковая бібліятэка па народнай адукацыі і педагогіцы;

– Прэзідэнцкая (да 1994 г. Урадавая) бібліятэка (г. Мінск, Дом Урада) – вядучая навуковая бібліятэка па праблемах дзяржаўнага будаўніцтва, дзяржаўнага кіравання і права, эканомікі;

– Рэспубліканская навукова-метадычная бібліятэка па фізічнай культуры (г. Мінск, вул. Я.Коласа, 2) – вядучая навуковая бібліятэка па фізічнай культуры і спорце;

– Рэспубліканская навукова-медыцынская бібліятэка (г. Мінск, вул. Фабрыцыуса, 28) – вядучая навуковая бібліятэка па ахове здароўя, медыцыне.

Публічныя бібліятэкі задавальняюць універсальныя (агульнаадукацыйныя, культурныя і эстэтычныя) інфармацыйныя патрэбы шырокіх колаў карыстальнікаў. У Беларусі налічваецца 5200 (з іх у

гарадах – 1053, у вёсках – 4147) публічных бібліятэк²⁹. Яны могуць існаваць як самастойныя структурныя адзінкі, так і аб'ядноўвацца ў цэнтралізаваныя бібліятэчныя сістэмы (цэнтральная бібліятэка і яе структурныя адгалінаванні – філіялы). Фонды публічных бібліятэк універсальныя па змесце, налічваюць у сукупнасці 78,7 млн. экз. (з іх у гарадах – 42,4, у вёсках – 36,3 млн. экз.)³⁰.

Спецыяльныя бібліятэкі задавальняюць інфармацыйныя патрэбы пэўных слаёў насельніцтва: спецыялістаў, навукоўцаў, навучэнцаў. Яны ствараюцца ў межах разнастайных прадпрыемстваў, арганізацый, навучальных і навукова-даследчых устаноў, грамадскіх арганізацый.

Інфармацыйныя рэсурсы па культуры і мастацтве бібліятэк Беларусі. Як бачна з вышэйпрадстаўленага матэрыялу, у Беларусі адсутнічае бібліятэка, спецыяльна прызначаная для збору, захавання і прадстаўлення для шырокага выкарыстання дакументаў па культуры і мастацтве. Таму гэтая частка інфармацыйных рэсурсаў найбольш поўна прадстаўлена ў фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, публічных і некаторых навуковых рэспубліканскіх і спецыяльных бібліятэк.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі (да 1992 г. – Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У.І.Леніна) заснавана ў 1922 г. Фонды яе універсальныя па змесце, складаюць 7560,7 тыс. адзінак уліку³¹ больш чым на 50-ці мовах свету. Гэта рукапісы, кнігі, часопісы, газеты, дысертацыі, нотныя выданні, аўдыёвізуальныя матэрыялы, выданні выяўленчага мастацтва, электронныя дакументы. Бібліятэка захоўвае адзіныя ў Беларусі экзэмпляры выданняў, створаныя да 1961 г. (па розных галінах ведаў, у тым ліку па культуры і мастацтве), матэрыялы ААН, ЮНЕСКА, Савета Еўропы, АБСЕ. Фонд рукапісаў, рэдкіх і старадрукаваных выданняў налічвае 65 тыс. адзінак, у тым ліку калекцыя пеўчых рукапісаў крукавай і ноталінейнай натацыі. Фонд

²⁹Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2001 / Мин-во статистики и анализа Респ. Беларусь. – Мн., 2001. – С. 185.

³⁰Там жа.

³¹Там жа.

нотных выданняў налічвае 78,6 тыс. экзэмпляраў. У ім прадстаўлены творы айчынных і замежных кампазітараў-класікаў і сучаснікаў.

Карыстальнікі маюць магчымасць працаваць у 14 чытальных залах (агульная чытальная зала, спецыялізаваныя і галіновыя залы). У структуры Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі існуе аддзел мастацтва. У 2001 г. у ім налічвалася 224 680 адзінак захоўвання. Сярод іх: нотных выданняў – 83096, аўдыёдакументаў – 27 510 (грамзапісы, CD, відэакасеты з фільмамі, прысвечанымі беларускай культуры і мастацтве), выяўленчых дакументаў – 101 014. Падсобны фонд кніг налічвае 10 794 адзінкі. Ім могуць карыстацца ўсе чытачы бібліятэкі, але толькі ў чытальных залах гэтага аддзела. Выданні кніг і часопісаў, якія адсутнічаюць у падсобным фондзе, можна заказаць з асноўнага кнігасховішча, а пры адсутнасці іх у бібліятэцы – па міжбібліятэчным абанеменце. Правесці пошук спецвідаў дакументаў па мастацтве можна па сістэме карткавых каталогаў і картатэк аддзела, а таксама па электронным каталозе. У 1993 г. у адзеле пачалася аўтаматызаваная апрацоўка спецыяльных дакументаў і пачалі стварацца базы даных нотных выданняў, аўдыёвізуальных і выяўленчых дакументаў. У музычным сектары аддзела чытачы могуць карыстацца фартэпіяна, для праслухоўвання грампласцінак, кампакт-дыскаў і аўдыёкасет – навушнікамі. У сектары выяўленчага мастацтва ёсць апаратура для прагляду відэафільмаў.

У бібліятэцы існуе аўтаматызаваная сістэма, якая аб'ядноўвае больш за 130 персанальных камп'ютэраў. Для абслугоўвання чытачоў створана больш за 50 аўтаматызаваных рабочых месцаў³².

НБ Беларусі, як галоўная бібліятэка краіны, займаецца падрыхтоўкай бягучых і рэтраспектыўных бібліяграфічных паказальнікаў, баз даных, у якіх адлюстроўваецца літаратура па культуры і мастацтве: “Новыя кнігі: па старонках беларускага друку” (Мн., 1960 – .), “Новая літаратура па гісторыі і гістарычных навуках

³²Шшикин В.А. Информационные ресурсы библиотек Беларуси: состояние и проблемы // Аператыўная інфармацыя па праблемах культуры і мастацтва. – 2000. – Вып. 4. – С.5.

Беларусі” (Мн., 1991 – 1997), “Беларуская мова, літаратура, мастацтва” (Мн., 1972 – .), “Беларуская літаратура ў музыцы (1918–1989): Нота- і фанаграфічны паказальнік” (Мн., 1991), “Бібліяграфія па гісторыі Беларусі. Феадалізм і капіталізм” (Мн., 1969) і інш.

Бібліятэка пастаянна праводзіць выставы новых паступленняў у свой фонд, тэматычныя юбілейныя выставы, творчыя сустрэчы, прэзентацыі лепшых выданняў, вернісажы, аказвае паслугі па ксеракапіраванні, перазапісе на магнітную плёнку з фондаў фанатэкі, пераплёце і рэстаўрацыі выданняў, афармленні спісаў навуковых прац і інш.

Цэнтральная навуковая бібліятэка Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі імя Я.Коласа створана ў 1925 г. пры Інбелкульце. Фонд яе налічвае звыш 3109 тыс. экз., у тым ліку больш за 600 тыс. замежных кніг, калекцыю рэдкіх кніг і старадрукаў, фонд бібліятэкі літаратуразнаўца П.Н.Беркава, частку бібліятэкі Радзівілаў, бібліятэку этнографа, фалькларыста і літаратуразнаўца А.Я.Багдановіча, 50 рукапісных архіваў беларускіх вучоных, пісьменнікаў, мастакоў, грамадскіх дзеячаў, кампакт-дыскі, мікрафішы, мікрафільмы і інш. Яна атрымлівае ўсе выданні па літаратуры і мастацтве, якія выходзяць на тэрыторыі Беларусі. У бібліятэцы 12 чытальных залаў, у тым ліку гуманітарных навук (філасофіі, эканомікі і гісторыі), філалогіі і мастацтва, рэдкіх кніг і рукапісаў, перыёдыкі, даведачнай літаратуры, мікрафільмаў і мікрафіш. Для карыстальнікаў бібліятэка праводзіць выставы новых паступленняў, стварае бібліяграфічныя паказальнікі, базы даных, у тым ліку БД “Вучоныя НАН Беларусі”, “Беларускае мовазнаўства”, аказвае паслугі па міжбібліятэчным абмену і пошуку інфармацыі па Internet.

У кожным абласным цэнтры Беларусі існуе *абласная універсальная навуковая бібліятэка*. Яна задавальняе універсальныя інфармацыйныя патрэбнасці карыстальнікаў свайго рэгіёна, фарміруе адпаведны фонд дакументаў, стварае да яго пошукавы апарат, рыхтуе крыніцы другаснай інфармацыі, займаецца краязнаўчай дзейнасцю.

Мінская абласная навуковая бібліятэка імя А.С.Пушкіна (вул. Гікала, 4) заснавана ў 1900 г. Кніжны фонд яе універсальны па змесце, складае 500 тыс. экз., у тым ліку налічвае рэдкія выданні (камплекты часопісаў “Исторический вестник”, “Современник”, “Русская мысль” і інш.). У бібліятэцы сем чытальных залаў, у тым ліку беларускай і краязнаўчай літаратуры, замежнай літаратуры, мастацтва, перыёдыкі, даведачна-бібліяграфічны і інш. Бібліятэка рыхтуе і выпускае фактаграфічную і бібліяграфічную інфармацыю, пераважна краязнаўчую па змесце: з 1972 г. паказальнік “Літаратура аб Мінскай вобласці”, з 1996 г. – “Культурнае жыццё Мінскай вобласці: Хроніка падзей”, бюлетэні новых паступленняў у фонд бібліятэкі.

Мінская цэнтральная гарадская бібліятэка імя Я.Купалы (вул. В.Харужай, 16) заснавана ў 1949 г. Кніжны фонд яе складае 200 тыс. экз. У бібліятэцы тры чытальныя залы. Яна з’яўляецца цэнтральнай бібліятэкай у Мінскай ЦБС. Акрамя асноўнага памяшкання, бібліятэка мае ў сваім падпарадкаванні 20 філіялаў, якія размешчаны ў г. Мінску і абслугоўваюць яго жыхароў па месцы жыхарства. Бліжэйшыя да Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры – бібліятэка імя Л.Талстога (вул. Маскоўская, 18), бібліятэка № 20 (вул. Жукоўскага, 9). У структуру Мінскай гарадской ЦБС уваходзіць таксама і *Нотна-музычная бібліятэка* (Партызанскі пр., 3).

Бібліятэка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры (вул. Рабкораўская, 17) заснавана ў 1981 г. У структуры бібліятэкі ёсць абанемент, кнігасховішча, чытальная зала, даведачна-бібліяграфічны аддзел, аддзел рэдкіх кніг, фанатэка. У гэтых аддзелах карыстальнікі маюць доступ да фонду бібліятэкі і яго даведачна-бібліяграфічнага апарату. Кніжны фонд складае 518 234 экз., у тым ліку 43 тыс. нотных выданняў. У даведачна-бібліяграфічны апарат бібліятэкі ўваходзіць шырокі спектр энцыклапедый, даведнікаў, слоўнікаў, бібліяграфічных паказальнікаў, а таксама каталогі (алфавітны і сістэматычны, ствараецца электронны) і картатэкі (гл. таксама 2.4. “Бібліяграфічныя каталогі і картатэкі як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве”). Бібліятэка рыхтуе і выпускае

разнастайныя бібліяграфічныя выданні, у тым ліку серыю бібліяграфічных паказальнікаў “Дзесячы навукі і культуры Беларусі”.

Кнігавыдавецкія і кнігагандлёвыя прадпрыемствы як грамадскі інстытут сістэмы дакументных камунікацый. Кнігавыдавецкія і кнігагандлёвыя прадпрыемствы выконваюць сваю ролю ў сістэме дакументных камунікацый – ствараюць і даводзяць да рэальнага карыстальніка (пакупніка) дакументы. Іх фонды (асартымент) пастаянна мяняюцца. Тым не менш яны адлюстроўваюцца ў разнастайных крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі, пералік якіх абумоўлены спецыфікай самога сацыяльнага інстытута: у выдавецтвах – анатаваныя планы выпуска літаратуры, выдавецкія каталогі; у кнігагандлёвых прадпрыемствах – картатэкі (спісы) наяўнасці кніг у продажы, картатэкі папярэдніх заказаў, картатэкі паўторных заказаў, распраданных кніг, прайс-лісты і інш. Кнігавыдавецкія і кнігагандлёвыя прадпрыемствы займаюцца рэкламнай дзейнасцю: афармляюць разнастайныя выставы-продажи, ствараюць аб’явы, буклеты, плакаты з мэтай садзейнічання папулярызавання дакументнай прадукцыі ў грамадстве і продажы яе.

Першыя прадпрыемствы па выпуску друкаванай прадукцыі ўзніклі ў ХУст. Тады ж з’явіліся і першыя плакаты-аб’явы аб продажы кніг, пералік выданняў з указаннем іх кошту³³. З прымяненнем новай магутнай тэхнічнай базы пачаліся спецыялізацыя выдавецкіх і паліграфічных прадпрыемстваў, масавая арганізацыя выдавецтваў на ўзор акцыянерных кампаній, прадпрыемстваў з правам выдавецкай дзейнасці, трэсціраванне кніжных і газетна-часопісных выдавецтваў.

Сёння ў Беларусі выдавецкай дзейнасцю займаюцца дзяржаўныя выдавецтвы, навучальныя ўстановы, міністэрствы, ведамствы, камітэты з правам выдавецкай дзейнасці, прыватныя і кааператывныя прадпрыемствы і арганізацыі, рэлігійныя цэнтры, грамадскія арганізацыі і інш. Найчасцей літаратуру па культуры і мастацтве выпускаюць выдавецтвы “Беларуская навукa”, “Беларусь”, “Полымя”, выдавецкі цэнтр “Бацькаўшчына” і інш.

³³Цыт. па: *Вохраішва М.Г.* Библиографическая деятельность. – М., 1989. – С.117.

Па даных статыстычнага даведніка “Друк Беларусі” (Мн., 1999), у 1998 г. па асвеце, культуры і культурным будаўніцтве была выпушчана 1231 назва кніг і брашур, па мастацтве і мастацтвазнаўстве – 102³⁴.

Архівы як грамадскі інстытут сістэмы дакументных камунікацый. Архівы – гэта ўстановы або асобныя структурныя адзінкі ўстаноў, якія збіраюць, захоўваюць і прадастаўляюць для карыстання гісторыка–дакументныя матэрыялы, а таксама сукупнасць найбольш каштоўных дакументаў, што ўтварыліся ў працэсе дзейнасці разнастайных устаноў, таварыстваў і прыватных асоб. Гэта адзін са старажытных грамадскіх інстытутаў сістэмы дакументных камунікацый. Самы буйны заходнееўрапейскі архіў ранняга сярэднявечча (Ватыканскі архіў) узнік у IV ст. Першыя архівы на славянскіх землях утвараліся ў княжацкіх замках, манастырах, цэрквах. У Вялікім княстве Літоўскім пры канцылярыі Вялікага князя існаваў архіў “Метрыка Вялікага княства Літоўскага”, а таксама гаспадарскія і гарадскія адміністрацыйныя, магнацкія, шляхецкія архівы. Пазней (другая палова XIX ст.) былі створаны Віцебскі і Віленскі цэнтральныя архівы старажытных актаў. У 1918 г. у Беларусі быў заснаваны Адзіны дзяржаўны архіўны фонд. У 1994 г. прыняты закон “Аб Нацыянальным архіўным фондзе і архівах Рэспублікі Беларусь”, згодна якому ўсю айчынную архіўную справу ўзначальвае Нацыянальны цэнтр па архівах і справаходстве Рэспублікі Беларусь. Сёння ў нашай краіне існуюць шэсць цэнтральных дзяржаўных архіваў: Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (г. Гродна), Беларускі дзяржаўны архіў–музей літаратуры і мастацтва, Беларускі дзяржаўны архіў кінафотафанадакументаў, Беларускі дзяржаўны архіў навукова–тэхнічнай дакументацыі; шэсць абласных архіваў; архівы асобных арганізацый: найбольш буйныя – Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і Камітэта дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь; архівы прыватных асоб, устаноў і інш. У межах айчыннай

³⁴ Друк Беларусі: Стат. зборнік. 1998. – Мн., 1999. – С. 18–22.

дзяржаўнай сеткі дзейнічаюць дзве навукова-даследчыя ўстановы: Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы (БелНДДАС), Беларускі навукова-даследчы цэнтр электроннай дакументацыі (БелНДЦЭД).

Дакументы па культуры і мастацтве Беларусі захоўваюцца ў разнастайных айчынных і замежных архівах. Найбольш поўна іх збіраюць і захоўваюць:

– *Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва* (г. Мінск, вул. Кірыла і Мяфодзія, 4) заснаваны ў 1960 г. У ім зберагаюцца дакументы па гісторыі развіцця беларускай літаратуры і мастацтва, дакументы творчых саюзаў Беларусі, аб’яднання “Маладняк”, газеты “Літаратура і мастацтва” і іншых, асабістыя фонды пісьменнікаў (А.Адамовіча, В.Вольскага, П.Галавача, Ц.Гартнага, А.Ельскага, Я.Коласа, Я.Купалы, М.Якімовіча і інш.), мастакоў і скульптараў (І.Ахрэмчыка, В.Волкава, У.Кудрэвіча, Б.Звінігародскага, М.Тарасікава і інш.), дзеячаў тэатра і кіно (А.Арсенкі, С.Бірылы, У.Дзядзюшкі, З.Канапелькі, А.Клімавай, У.Корш–Сабліна, С.Станюты, Р.Янкоўскага і інш.). У структуру архіва-музея ўваходзіць бібліятэка (фонд – больш 10 тыс. кніг і брашур, каля 1000 гадавых камплектаў часопісаў і газет)³⁵.

– *Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь* (г. Мінск, вул. Кірава, 43) заснаваны ў 1927 г. Захоўвае дакументы органаў дзяржаўнай улады і кіравання Беларусі, палітычных, грамадскіх, кааператывных арганізацый, ВНУ, асабістыя фонды дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў Беларусі з сакавіка 1917 г. да сучаснасці. Дакументы тычацца розных сфер жыцця грамадства ў вызначаны перыяд, у тым ліку і развіцця культуры, дзейнасці культурна-асветных і адукацыйных устаноў. У структуру архіва ўваходзіць бібліятэка (фонд – 8,1 тыс. кніг і брашур, 3,2 тыс. гадавых камплектаў часопісаў і газет)³⁶.

– *Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі* (г. Мінск, вул. Крапоткіна, 55) заснаваны ў 1938 г. Утрымлівае 3091 фонд, 19 калек-

³⁵ Эцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 5. – Мн., 1999. – С. 308.

³⁶ Там жа.

цый мікрафільмаў, 1014 931 адзінак уліку. Захоўвае дакументы Нацыянальнага архіўнага фонду Беларусі з XIV да пачатку XX ст., у тым ліку культурна-асветных, адукацыйных устаноў, фамільныя фонды князёў Радзівілаў, Любамірскіх і іншых магнатаў, культавых устаноў і дабрачынных арганізацый, копіі архіўных матэрыялаў на правах арыгіналаў, мікрафільмы і іншыя копіі дакументаў з замежных архіваў. У архіве працуе некалькі аўтаматызаваных інфармацыйна-пошукавых сістэм "Радавод", "Беларуская шляхта", "Імяны паказальнік асоб, якія выехалі за мяжу", "Міжфондавы геаграфічны паказальнік да вопісаў фондаў рэлігійных устаноў праваслаўных канфесій" і інш.

У структуру архіва ўваходзіць бібліятэка (фонд – 25 тыс. 680 кніг і брашур, 11 204 перыядычных выданняў)³⁷.

– *Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (г.Гродна)* заснаваны ў 1940 г. як філіял Цэнтральнага гістарычнага архіва БССР. У 1960 г. пераўтвораны ў Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР у г. Гродна. У 1993 г. пераіменаваны ў Беларускі дзяржаўны гістарычны архіў, у 1995 – у Нацыянальны гістарычны архіў у г. Гродна. З 1996 г. ён існуе пад назвай Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (г.Гродна). Гэты архіў утрымлівае звыш 1200 фондаў, больш за 408000 адзінак уліку. Захоўвае дакументы дзяржаўных, грамадскіх, вучэбных, рэлігійных устаноў Гродзенскай губерні, Віленскага, Дзісенскага, Лідскага, Ашмянскага паветаў Віленскай губерні за XIX – пачатак XX ст., калекцыі інвентароў памешчыцкіх маёнткаў, радавыя фонды старажытных шляхецкіх родаў Быхаўцаў і Слізняў. Асобны фонд складаюць матэрыялы XVI – XVIII стет.

У структуру архіва ўваходзіць бібліятэка (фонд – 11 тыс. кніг і брашур, 5 тыс. перыядычных выданняў)³⁸.

– *Беларускі дзяржаўны архіў кінафотафонадакументаў* (Мінская вобл., г. Дзяржынск, вул. Фаміных, 1) заснаваны ў 1944 г. у Мінску, з 1986 г. знаходзіцца ў Дзяржынску Мінскай вобласці. Захоўвае хранікальна-дакументныя фільмы, кіначасопісы, фотаздымкі, тэма-

³⁷ Эцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 5. – Мн., 1999. – С. 308.

³⁸ Там жа.

тычныя альбомы, фотадакументы, хранікальна-дакументныя і мастацкія гуказапісы з канца XIX ст. да нашых дзён. Сярод матэрыялаў – прамовы і выступленні дзеячаў навукі, літаратуры і мастацтва, запісы пастановак беларускіх асобных музычных і драматычных спектакляў, канцэртаў, выступленняў харавых і аркестравых калектываў, асобных выканаўцаў.

Кніжныя палаты як грамадскі інстытут сістэмы дакументных камунікацый. Кожная дзяржава зацікаўлена ў атрыманні інфармацыі аб ствараемай на яе тэрыторыі друкаванай прадукцыі і ў абмене такімі звесткамі з іншымі краінамі. Гэтыя і іншыя задачы выконваюць спецыяльныя ўстановы – фірмы, бібліяграфічныя інстытуты, бібліяграфічныя агенцтвы, кніжныя палаты і інш. У Беларусі, краінах СНД гэтай справай займаюцца кніжныя палаты.

Кніжная палата – гэта дзяржаўная ўстанова, якая рэгіструе ўсе творы друку, выдаваемыя на тэрыторыі пэўнай краіны.

Нацыянальная кніжная палата Беларусі існуе з 1922 г. (ранейшыя назвы – Беларуская кніжная палата, Дзяржаўная кніжная палата БССР). Яна атрымлівае ў адпаведнасці з пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь³⁹ абавязковы экзэмпляр усіх твораў друку (у тым ліку па культуры і мастацтве), якія выпускаюцца на тэрыторыі краіны. На базе гэтага кніжная палата здзяйсняе статыстычны ўлік айчынай выдавецкай прадукцыі, з 1976 г. выпускае афіцыйны статыстычны зборнік “Друк Беларусі ў ... годзе”, вядзе бібліяграфічны ўлік друкаванай прадукцыі і выпускае (з 1924 г.) бягучыя дзяржаўныя бібліяграфічныя паказальнікі (11) пад агульнай назвай “Летапіс друку Беларусі”, з 1984 г. – штогоднікі “Кнігі Беларусі” і іншую бібліяграфічную прадукцыю, у якой адлюстраваны разнастайныя дакументы, у тым ліку па культуры і мастацтве⁴⁰.

Нацыянальная кніжная палата Беларусі з’яўляецца (разам з Нацыянальнай бібліятэкай) цэнтрам нацыянальнай рэтраспектыўнай

³⁹ № 419 ад 24.06.1996 г. «Аб зашырджэнні парадку рассылкі абавязковых бясплатных і платных экзэмпляраў друкаваных выданняў».

⁴⁰ Гл. таксама дадатак 1.

бібліяграфіі, рыхтуе і выпускае бібліяграфічныя дапаможнікі, якія адлюстроўваюць друкаваную прадукцыю за пэўны перыяд часу ў мінулым (рэпертуарныя): “Летапіс беларускага друку” (Мн., 1927–1929), “Летапіс друку БССР: 1941–1945” (Мн., 1947–1949), “Перыядычны друк Беларускай ССР” (Мн., 1960–1964), “Газеты Беларускай ССР. 1917–1975” (Мн., 1984–1985), “Падпольныя перыядычныя выданні на Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны” (Мн., 1975), “Кнігі Беларускай ССР: Зводная бібліяграфія” (Мн., 1963–1987), “Летапіс часопісных артыкулаў. 1928–1933” (Мн., 1992), “Музычная літаратура БССР” (Мн., 1963–1977), “Музычная літаратура Беларусі. 1971–1991” (Мн., 1999), “Савецкая Беларусь ва ўспамінах сучаснікаў” (Мн., 1973) і інш.⁴¹

На базе кніжнай палаты з 1922 г. фарміруецца Нацыянальны архіў друку Беларусі (на аснове абавязковага бясплатнага экзэмпляра дакументаў), які зараз налічвае звыш 3,5 млн. адзінак. Доступ да фондаў гэтага кнігасховішча абмежаваны. Па заказах устаноў, арганізацый, прыватных асоб прадстаўляецца інфармацыя аб выданнях, якія захоўваюцца ў Нацыянальным архіве друку Беларусі, робяцца тэматычныя спісы літаратуры, падборкі матэрыялаў, ажыццяўляецца ксеракапіраванне і інш.

Друкаваная прадукцыя, якая паступае ў Нацыянальную кніжную палату, адлюстроўваецца ў каталогах: генеральным алфавітным, выдавецкім, сістэматычным, нарматыўна-тэхнічных, тэхнічных дакументаў і выданняў вузкага прызначэння, нотных выданняў, выяўленчых выданняў, картаграфічных выданняў, перакладной літаратуры, выданняў на замежных мовах.

Нацыянальная кніжная палата з’яўляецца цэнтрам навукова-тэхнічнай інфармацыі і стандартызацыі па праблемах выдавецкай справы, паліграфіі, кніжнага гандлю, радыё і тэлебачання, здзяйсняе

⁴¹ Гл. таксама 2.5 «Бібліяграфічныя выданні і базы даных як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве»; дадатак 1.

міжнародны кнігаабмен, міжнародную стандартную нумарацыю кніжных выданняў.

Органы навуковай інфармацыі як грамадскі інстытут сістэмы дакументных камунікацый. Да органаў навуковай інфармацыі адносяцца спецыялізаваныя арганізацыі або структурныя падраздзяленні ўстаноў, прадпрыемстваў, арганізацый, якія займаюцца навукова-інфармацыйнай дзейнасцю, праводзяць навуковыя даследаванні ў гэтай сферы. Навукова-інфармацыйная дзейнасць гэтых устаноў прадугледжвае збор, аналітыка-сінтэтычную апрацоўку, захаванне, пошук і распаўсюджванне інфармацыі. Найбольш распаўсюджана такая дзейнасць ў галіне навукова-тэхнічнай інфармацыі. У галіне культуры і мастацтва яна менш разгалінавана. Тым не менш у Беларусі на розных узроўнях існуюць органы навуковай інфармацыі, дзейнасць якіх цалкам або часткова скіравана на збор, згортванне, захаванне, пошук і дакладзенне да спецыялістаў інфармацыі па культуры і мастацтве.

Аддзел навуковай інфармацыі па праблемах культуры і мастацтва створаны ў 1970 г. пры Дзяржаўнай бібліятэцы БССР (зараз Нацыянальная бібліятэка Беларусі). Дзейнасць яго накіравана на: інфармацыйнае забеспячэнне праграм развіцця нацыянальнай культуры; распрацоўку заканадаўчай базы ў сферы культуры і мастацтваў у прыватнасці па музейнай справе, ахове помнікаў гісторыі і культуры, навукова-прававой базе канцэртнай і гастрольнай дзейнасці; інфармацыйнае абслугоўванне кіруючага саставу Міністэрства культуры Беларусі, абласных і раённых упраўленняў культуры, дзяржаўных арганізацый, творчых саюзаў, навучальных устаноў, навукова-метадычных цэнтраў, музеяў, бібліятэк, тэатраў, Беларускага інстытута праблем культуры; збор і арганізацыю фонду неапублікаваных дакументаў па культуры і мастацтве (на 1 студзеня 1999 г. – 4984 экз.); вывучэнне і апрацоўку айчыннай і замежнай літаратуры, неапублікаваных дакументаў па культуры і мастацтве.

Аддзел стварае рэспубліканскі банк звестак па культуры і мастацтве, выпускае друкаваныя крыніцы другаснай

інфармацыі – бібліяграфічныя, рэфератыўныя, аглядныя і фактаграфічныя выданні, у прыватнасці, з 1972 г. – бібліяграфічны паказальнік “Новая літаратура па культуры і мастацтву” (выдаецца штомесяц), з 1977 г. – “Сістэматычны паказальнік неапублікаваных дакументаў па культуры і мастацтву” (па паўгоддзях), з 1980 г. – “Хроніка культурнага жыцця Беларусі” (штомесяц), з 1994 г. – “Аператыўная інфармацыя па праблемах культуры і мастацтва” (адзін раз у два месяцы)⁴². У мэтах інфармавання арганізацый і ўстаноў культуры аб асноўных нарматыўных актах, якія прымае Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, аддзел выдае з 1988 г. зборнік “Асноўныя службовыя дакументы”. Ён выходзіць адзін раз у паўгоддзе, уключае поўныя ці скарачаныя тэксты загадаў, палажэнняў, пастановаў і да т. п. Акрамя таго, названы аддзел здзяйсняе метадычнае кіраўніцтва адпаведнымі службамі інфармацыі абласнога ўзроўню.

Аналітычны цэнтр Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (да 1999 г. Аддзел навуковай інфармацыі па грамадскіх навукх НАН Беларусі) створаны ў 1970 г. пры АН Беларусі. Сярод кірункаў дзейнасці гэтага аддзела – стварэнне другаснай інфармацыі па шырокім спектры грамадскіх навук, у тым ліку і па мастацтвазнаўстве, этнаграфіі, гісторыі, фальклору, культуралогіі. Пачынаючы з 1972 г. выпускаюцца рэфератыўныя зборнікі “Беларусістыка” (да 1990 г. – пад назвай “Научно-реферативный бюллетень”). Ён выходзіў асобнымі серыямі, адна з іх – “Мастацтвазнаўства. Этнаграфія. Фалькларыстыка”. Зборнікі змяшчалі рэфераты на найбольш грунтоўныя навуковыя даследаванні, а таксама сігнальную бібліяграфічную інфармацыю (бібліяграфічныя апісанні дакументаў) па заяўленых кірунках. Рыхтаваліся і асобныя выпускі, прысвечаныя найбольш важным падзеям навуковага жыцця Беларусі. Так, у пачатку 90–х гг. актыўна сталі рэферыравацца дакументы па дакастрычніцкім перыядзе гісторыі Беларусі. У гэты час выйшаў дадатковы выпуск са сценаграмай пасяджэння міжнароднага круглага стала (6 – 7 кастрыч-

⁴² Падрабязней гл. далатак 1.

ніка 1992 г.) на праблеме «Беларусь у складзе ВКЛ», а таксама адзін з рэфератыўных зборнікаў замежнага друку (1990, №2), які ўключаў рэфераты і агляды прац замежных навукоўцаў па пытаннях гісторыі, культуры, літаратуры, нацыянальных адносін у Беларусі.

З другой паловы 90-х гг. рэфератыўная інфармацыя па культуры і мастацтве пачала змяшчацца ў зборніку, прысвечаным гуманітарным і сацыяльным навукам.

Аддзелам навуковай інфармацыі па грамадскіх навукх НАН Беларусі стваралася і рэтраспектыўная бібліяграфічная інфармацыя. У 1977 г. быў падрыхтаваны бібліяграфічны паказальнік “Культура і культурна-асветная работа ў БССР”, у якім быў улічаны дакументны паток адпаведнай тэматыкі за 1946–1975 гг.

Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь створаны ў 1997 г. на базе Рэспубліканскага цэнтра прававой інфармацыі НДІ праблем крыміналогіі, крыміналістыкі і судовай экспертызы Міністэрства юстыцыі Беларусі. Гэта цэнтральная дзяржаўная ўстанова ў галіне камп’ютэрнага наапаплення, захавання, сістэматызацыі і прадстаўлення для выкарыстання эталоннай прававой інфармацыі ў межах дзяржавы і стварэння міждзяржаўнай сістэмы абмену разнастайнай прававой інфармацыяй, якая тычыцца рэгулявання ў розных сферах дзейнасці, у тым ліку ў культуры і мастацтве. Яна здзяйсняе фарміраванне і вядзенне эталоннага банка даных прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь на папяровых і электронных носьбітах; збор нарматыўных прававых актаў; распаўсюджванне прававой інфармацыі; арганізацыю вядзення Адзінага дзяржаўнага рэестра нарматыўных прававых актаў і яго выданне; фарміраванне і вядзенне базы даных міжнародных дамоўленасцей Рэспублікі Беларусь; фарміраванне базы даных нарматыўных актаў мясцовых органаў кіравання і самакіравання; арганізацыю стварэння і вядзення баз даных па заканадаўстве Рэспублікі Беларусь на замежных мовах; стварэнне электроннай бібліятэкі, што змяшчае інфармацыю аб міжнародным праве і заканадаўстве замежных краін і інш.

Глава 3. ТЭХНАЛАГІЧНЫЯ АСПЕКТЫ ІНФАРМАЦЫЙНА-ПОШУКАВАЙ ДЗЕЙНАСЦІ АСОБЫ

3.1. Пошук інфармацыі

Папярэдні “пошук”, “інфармацыйны пошук”, “дакументны пошук”, “бібліяграфічны пошук”. Пошук – гэта сукупнасць дзеянняў па адшукванні (выяўленні і параўнанні з іншымі) пэўнай рэчы, факта, якасці, адносінаў. Яго разнавіднасцю і больш канкрэтным праяўленнем з’яўляецца *інфармацыйны пошук* – працэс знаходжання звестак аб пэўным аб’екце (рэчы, факце, якасці, адносінах). Звесткі могуць быць атрыманы з разнастайных вусных і фіксаваных крыніц. У выпадку, калі інфармацыю магчыма знайсці толькі звяртаючыся да дакумента, неабходна гаварыць аб *дакументным*, ці *дакументальным*, пошуку. Калі карыстальнік не мае непасрэднага доступу да дакумента, узнікае неабходнасць спачатку знайсці звесткі аб дакуменце, а потым яго атрымаць і знайсці патрэбную інфармацыю. У такім выпадку ў карыстальніка ўзнікае патрэбнасць у *бібліяграфічным* пошуку. Бібліяграфічны пошук, такім чынам, з’яўляецца разнавіднасцю дакументнага інфармацыйнага пошуку. Ён прадугледжвае адшукванне звестак аб дакуменце, яго частцы або сукупнасці дакументаў. Здзяйсненне яго – неабходны этап работы даследчыка, хаця яму, як правіла, патрэбны не дакументы або звесткі пра іх, а сама інфармацыя. Але атрымаць яе часцей за ўсё немагчыма з якіх-небудзь крыніц без звяртання да дакумента, а неабходная сукупнасць дакументаў недаступна карыстальніку (напрыклад, адсутнічае ў яго прыватнай бібліятэцы). Тады і ўзнікае неабходнасць спачатку знайсці інфармацыю аб дакументах (здзейсніць бібліяграфічны пошук), а потым звярнуцца да дакументаў і зафіксаваных у іх звестак, фактаў, якасцей і інш.

Бібліяграфічны пошук неаднародны па сваёй сутнасці. Ён можа прадугледжваць выяўленне інфармацыі па пэўнай тэме (праблеме, сукупнасці тэм), удакладненне або вызначэнне недастаючых звестак аб канкрэтным дакуменце, устанаўленне месца знаходжання таго або

іншага вядомага карыстальніку дакумента. Аднак можна выдзеліць наступныя віды бібліяграфічнага пошуку: тэматычны, удакладняльны, адрасна-бібліяграфічны.

Выпрацоўка алгарытму пошуку. Пошук інфармацыі – складаны працэс, які часам займае значны тэрмін працы даследчыка над тэмай. Неабходна імкнуцца, каб больш часу і намаганняў прыходзілася не на пошук інфармацыі, а на яе асэнсаванне і выпрацоўку новых навуковых ведаў. Гэта магчыма пры добрай арыентацыі карыстальніка ў крыніцах інфармацыі і выпрацоўцы аптымальнага алгарытму яе пошуку.

Прыступаючы да вывучэння тэмы (праблемы), неабходна ўдакладніць па даведніках, слоўніках, энцыклапедыях, фактаграфічных базах даных незнаёмыя або незразумелыя тэрміны і выдзеліць у яе назве словы (словазлучэнні), якія нясуць асноўную сэнсавую нагрузку. Яны і будуць з'яўляцца адпаведнымі пунктамі пры пошуку інфармацыі. Калі тэма зразумела, больш-менш вядома, то мэтазгодна ў яе межах выдзеліць асноўныя раздзелы, стварыць першапачатковы, прыкладны план работы і ў кожным яго пункце падкрэсліць або выпісаць найбольш значымыя словы. Гэта дазволіць вызначыць асноўныя аспекты тэмы, удакладніць кірункі пошуку, пазбегнуць праблем недахопу або адсейвання залішняй інфармацыі.

Пры распрацоўцы тэмы даследчыку, як правіла, прыходзіцца здзяйсняць усе віды бібліяграфічнага пошуку: тэматычны, удакладняльны, адрасна-бібліяграфічны. Пры тэматычным бібліяграфічным пошуку найбольш выніковым з'яўляецца звяртанне да сістэматычнага каталога, сістэматычнай і тэматычных картатэк, тэматычных, галіновых, шматгаліновых, праблема-комплексных, персанальных, краязнаўчых і краізнаўчых бібліяграфічных паказальнікаў або баз даных, электроннага каталога (пошук па ключавых словах і індэксах). Прычым паслядоўнасць звяртання да тых або іншых відаў крыніц бібліяграфічнай інфармацыі абумоўлена ступенню адпаведнасці іх тэматыкі назве, асноўным раздзелам работы па прынцыпе ад прыватнага да агульнага. Таму пры даследаванні пэўнай тэмы (праблемы),

дзеінасці пэўнай асобы неабходна спачатку звяртацца да тэматычных, праблемна-комплексных або персанальных бібліяграфічных дапаможнікаў, у якіх мэтанакіравана сабрана адпаведная інфармацыя. Калі названія віды крыніц адсутнічаюць, то пошук інфармацыі можна здзяйсняць па галіновых, шматгаліновых і універсальных бібліяграфічных дапаможніках, выкарыстоўваючы адпаведныя раздзелы або дапаможныя паказальнікі да выданняў, сістэматычнага каталога і сістэматычнай картатэкі, слоўнікі да баз даных, электроннага каталога.

Удакладненне звестак аб дакуменце або вызначэнне элементаў, неабходных для яго ідэнтыфікацыі, а таксама ўстанаўленне дакладнага месца знаходжання дакумента мэтазгодна здзяйсняць на аснове ўліку фармальных прымет дакумента пераважна па алфавітных каталогах, рэпертуарных бібліяграфічных паказальніках, электронных каталогах.

3.1.1. Выкарыстанне аўтаматызаваных сродкаў пошуку інфармацыі. Магчымасці выкарыстання сусветных інфармацыйных рэсурсаў

Аўтаматызаваныя сістэмы бібліятэк Беларусі. У апошнія дзесяцігоддзі ў дзейнасць бібліятэк, органаў навуковай інфармацыі, архіваў, музеяў Беларусі актыўна ўкараняюцца новыя тэхналогіі. На электронных носьбітах ствараюцца першасныя дакументы і разнастайныя сродкі арыентацыі ў іх. Гэта спрыяе эканоміі рэсурсаў, плошчаў размяшчэння дакументаў, павышае тэрмін захавання дакумента (для срэбраных фіш да 500 гадоў), дазваляе прадстаўляць на адным носьбіце першасную і шырокі спектр другаснай інфармацыі, забяспечвае шматаспектны пошук інфармацыі і аператыўнасць яе атрымання, дае магчымасць інтэрактыўных інфармацыйных зносін на адлегласці і інш. Сталі стварацца мультымедыійныя дакументы, якія ўяўляюць сабой спалучэнне тэкставай, аўдыё- і відэаінфармацыі. Пры карыстанні імі максімальна стымулююцца функцыі галаўнога мозга,

накіраваныя на ўспрыманне і засваенне прапануемага матэрыялу. Сродкамі мультымедыйнага прадстаўлення інфармацыі магчыма «пагружэнне» карыстальніка ў асяроддзе вывучаемага фрагмента рэчаіснасці, яго электроннай мадэлі, якая рэканструюе пэўныя гістарычныя падзеі ці з’явы прыроды.

На дзяржаўным узроўні прынята шэраг заканадаўчых актаў, якія тычацца інфармацыйнай дзейнасці [1–11], былі распрацаваны “Праграма інфарматызацыі на 1992 – 1995 г. і на перыяд да 2000 г.”, “Праграма стварэння навукова-даследчай камп’ютэрнай сеткі Рэспублікі Беларусь”.

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, ва ўсіх рэспубліканскіх навуковых, абласных універсальных навуковых бібліятэках ствараюцца электронныя каталогі. Робіцца гэта на базе некалькіх інфармацыйных сістэм: АБІС НБ Беларусі (выкарыстоўваюць акрамя яе большасць абласных бібліятэк і 56 ЦБС г. Мінска, Брэсцкай, Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай абласцей, бібліятэка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры); АБІС “MARC” – 65 бібліятэк розных тыпаў і ведамстваў, у тым ліку ЦНБ НАН Беларусі; АБІС “Бібліятэка” – 3 бібліятэкі, сярод іх РНТБ і інш. Гэтыя сістэмы прыстасаваны ў асноўным для лакальных сетак, яны адрозніваюцца фарматамі і мадэлямі, не арыентаваны або часткова арыентаваны на міжнародныя стандарты і фарматы для абмену інфармацыяй. У электронным каталозе даецца, як правіла, поўная бібліяграфічная інфармацыя на дакументы пэўнага фонду. Да таго ж стварэнне электронных каталогаў у бібліятэках Беларусі пачалося толькі з пачатку 1990–х гг., і пакуль што большасць⁴³ з іх змяшчаюць інфармацыю не аб усіх дакументах, прадстаўленых у фондзе. Гэта тычыцца перш за ўсё выданняў мінулых гадоў. Таму трэба мець на ўвазе, што пры глыбокім рэтраспектыўным пошуку неабходна звяртацца і да традыцыйных карткавых каталогаў.

⁴³Электронны каталог Цэнтральнай дзіцячай бібліятэчнай сістэмы г. Мінска адлюстроўвае фонд поўнасьцю.

У бібліятэках, архівах, музеях Беларусі, акрамя электронных каталогаў, ствараюцца разнастайныя бібліяграфічныя і фактаграфічныя базы даных, у межах якіх мэтанакіравана сабрана інфармацыя персанальнага характару, па пэўнай галіне ведаў або тэме, праблеме, разнавіднасці дакументаў і да т.п.⁴⁴ Стварэнне такіх баз даных абумоўлена спецыфікай грамадскага інстытута сістэмы дакументных камунікацый, яго профілем. Але карыстанне імі магчыма часцей за ўсё ў межах установы-генератара.

Ствараецца таксама разнастайная першасная і другасная інфармацыя на CD-ROM. Бібліятэкі Беларусі збіраюць, захоўваюць і прадстаўляюць карыстальнікам такую інфармацыю ў адпаведнасці са сваім профілем. Напрыклад, CD-ROM-фонд фарміруецца у дэдачна-інфармацыйным адзеле Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Ён носіць універсальны характар. Звяртаючыся да яго, карыстальнікі маюць магчымасць пазнаёміцца з інфармацыяй, зафіксаванай на гэтых носбітах, па розных галінах ведаў, у тым ліку і па сусветнай культуры і мастацтве

Матэрыялы беларускай гісторыі, культуры адлюстроўваюцца ў мультымедыйных дакументах. Напрыклад, у мультымедыйнай энцыклапедыі «Гродна» даецца апісанне большасці помнікаў архітэктуры, культурна-асветных, вучэбных устаноў гэтага горада, біяграфіі асоб, жыццё і дзейнасць якіх звязаны з гісторыяй горада, і інш. Акрамя тэкставай інфармацыі, прапанавана больш за 400 каляровых і чорна-белых фотаздымкаў, якія паказваюць аб'екты ў розных ракурсах і даюць поўнае ўяўленне аб тым ці іншым помніку гісторыі і культуры. Апісальна-гістарычная характарыстыка таго ці іншага аб'екта даецца з выкарыстаннем тэматычна падабранай фонавай музыкі. Праграма мае інтуітыўна зразумелы лагічна звязаны інтэрфейс. Пераход з аднаго раздзела энцыклапедыі ў іншыя здзяйсняецца дзякуючы шматузроўневай сістэматызацыі інфармацыі.

⁴⁴Гл. падраздзелы 2.4 «Бібліяграфічныя каталогі і картатэкі...»; 2.5 «Бібліяграфічныя выданні і базы даных...»; дадатак 4.

Internet. Магчымасці пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве.

Часта пры пошуку інфармацыі карыстальніку недастаткова толькі айчынных дакументаў і крыніц другаснай інфармацыі, у якіх яны адлюстраваны. Яму неабходна ведаць аб існаванні дакументаваных матэрыялаў, створаных у іншых краінах, на розных мовах. У такім выпадку можна звяртацца да адпаведных друкаваных крыніц бібліяграфічнай інфармацыі або карыстацца паслугамі Internet.

Internet – гэта глабальная сусветная інфармацыйная сетка ці, дакладней, сукупнасць сусветных, рэгіянальных, нацыянальных і іншых камп’ютэрных сетак і асобных камп’ютэраў, аб’яднаных агульнымі прынцыпамі прадстаўлення і абмену інфармацыяй. Яна дазваляе карыстацца сусветнымі інфармацыйнымі рэсурсамі ў любой адпаведна абсталяванай кропцы планеты, актыўна і проста ўстанаўліваць кантакты і весці зносіны, ствараць бібліятэкі і органы інфармацыі без матэрыяльных аб’ектаў. Яна забяспечвае збор і захаванне вялікіх аб’ёмаў інфармацыі, інтэнсіўныя камунікатыўныя працэсы, магчымасці разнастайнага пошуку інфармацыі ў сусветных інфармацыйных рэсурсах, спрыяе самарэалізацыі, самаадукацыі і самаўдасканаленню асобы. Найбольш вядомая частка *Internet* – *web (World Wide Web)*, на старонках якой можа змяшчацца самая разнастайная інфармацыя, у тым ліку кліпы мультымедыя, аўдыё- і відэаматэрыялы. Для прагляду *web*-старонак выкарыстоўваецца аглядальнік, напрыклад, *Microsoft Internet Explorer*. Як правіла, верхняя старонка *web*-вузла называецца дамашняй, і на ёй маюцца спасылкі на іншыя старонкі.

Кожная *web*-старонка мае ўласны электронны адрас, часам яго называюць універсальным паказальнікам рэсурсаў. Адрас можа складацца з некалькіх узроўняў, якія аддзяляюцца кропкай. Напрыклад, адрас *Інстытута навуковай інфармацыі па грамадскіх навукх Расійскай акадэміі навук* – <http://ben.inion.ru>. Першы (злева направа) узровень (*ru*) азначае код краіны ці код арганізацыі (*GOV* – урадавая ўстанова, *EDU* – адукацыйная ўстанова і інш.). Другі ўзровень (*inion*) – абрэвіятура арганізацыі. Трэці ўзровень (яго можа і не быць)

указвае на падраздзяленне той ці іншай арганізацыі або на імя ўласнага абанента (поўнае ці скарачанае). Адрас абанента можа мець адзін або некалькі ўзроўняў, якія аддзяляюцца ад адраса галаўной машыны спецыяльным сімвалам @. Для аўтаматычнага вызначэння месцаў дастаўкі інфармацыі існуюць лічбавыя адрасы, якія складаюцца з чатырох груп трохразрадных лічбаў і аддзяляюцца кропкамі.

Internet прадстаўляе шырокія магчымасці для дзелавых і асабістых зносін, абмену інфармацыяй. Гэта магчыма праз электронную пошту (E-Mail), электронную дошку аб'яў (FTR), тэлеканферэнцыі і інш.

Пры дапамозе электроннай пошты (разнавіднасці – тэлетэкст, відэатэкст і інш.) у аўтаматызаваным рэжыме здзяйсняюцца перадача і абмен разнастайнай тэкставай, графічнай і іншай інфармацыяй, праграмным забеспячэннем і да т.п., прычым робіцца гэта хутка і адначасова па некалькі адрасах. Кожнае паведамленне складаецца з адраса (загалоўка), тэмы і тэксту пісьма. Аўтаматычна прастаўляецца адрас адасланца, дата, час адпраўкі і іншыя звесткі службовага характару. За кожным зарэгістраваным абанентам замацоўваецца абанентная скрыня (каталог), у якую і паступае перадаваемая інфармацыя (паведамленне ці пісьмо). Любы карыстальнік можа мець доступ практычна да ўсіх інфармацыйных рэсурсаў Internet. Для гэтага неабходна адправіць пісьмо-запыт на сервер.

Тэлеканферэнцыі ўяўляюць сабой узаемаабмен тэматычнай інфармацыяй паміж іх удзельнікамі. Карыстальнікі сеткі, напрыклад, маюць магчымасць прымаць удзел у міжнародных, рэгіянальных, тэлеканферэнцыях у межах сетак. Інфармацыя (артыкул), якую адсылае аўтар, накіроўваецца не дакладна вызначанаму карыстальніку, а на спецыяльны кругласутачна працуючы сервер і праз яго рассылаецца па сетцы або ў межах сусвету ўсім зацікаўленым карыстальнікам (падпісчыкам). Даведацца аб праводзімых канферэнцыях магчыма пры дапамозе адпаведнага сервера. Адрас Беларускага рэгіянальнага сервера тэлеканферэнцый bnews@brc.minsk.bu.

Вялікая колькасць арганізацый і прыватных асоб пастаянна прадстаўляюць свае матэрыялы ў Internet (сусветную інфармацыйную “павуціну”), у выніку чаго імкліва ўзрастае аб’ём даных, пашыраецца іх разнастайнасць. Інфармацыйныя рэсурсы, прадстаўляемыя Internet, умоўна падзяляюць на сектар навукова-тэхнічнай і спецыяльнай інфармацыі і сектар спажывецкай інфармацыі. Сектар навукова-тэхнічнай і спецыяльнай інфармацыі ахоплівае бібліяграфічную, рэфератыўную і даведачную інфармацыю ва ўсіх галінах фундаментальных і прыкладных навук, адукацыі, культуры і іншых сферах чалавечай дзейнасці; забяспечвае доступ да поўных тэкстаў дакументаў, магчымасць атрымання паўнамерных копій, мікрафільмаў і інш. Сектар спажывецкай інфармацыі ахоплівае шырокі спектр матэрыялаў службаў навін і агенцтваў прэсы, даведнікі, энцыклапедыі, масавую і забаўляльную інфармацыю, разлічаную на штодзённае карыстанне⁴⁵.

У цэлым базы даных на CD-ROM і ў Internet можна падзяліць па характары прадстаўлення інфармацыі на дзве асноўныя групы: паказальнікі (бібліяграфічныя, фактаграфічныя і да т.п.) і паўнатэкставыя публікацыі. Да першай групы адносяцца электронныя каталогі бібліятэк (напрыклад, каталогі Бібліятэкі Кангрэса ЗША, Брытанскай бібліятэкі і да т.п.); паказальнікі фондаў нацыянальных архіваў; нацыянальныя бібліяграфічныя базы даных (напрыклад, Deutsche Nationalbibliographie); паказальнікі, якія змяшчаюць фактаграфічную інфармацыю і тычацца розных сфер чалавечай дзейнасці, галін ведаў, у тым ліку па культуры і мастацтве. Напрыклад, Сусветны біяграфічны паказальнік (World Biographical Index) – паказальнік да Сусветнай біяграфічнай інфармацыйнай сістэмы, ствараемай на мікрафішах. Ён утрымлівае звесткі аб некалькіх мільёнах персаналіях з розных біяграфічных выданняў, пачынаючы з XVI ст. З 1997 г. пачалося стварэнне Рускага біяграфічнага архіва. Уключана 160 тыс. біяграфій найбольш вядомых асоб (у тым ліку і ў галіне культуры) Расіі,

⁴⁵ *Иванов Л.Л., Крицкий С.В.* Глобальные компьютерные сети и телекоммуникации. – М., 1995. – С. 5.

Беларусі, Украіны. У Internet з'явіліся базы даных: “Усеагульны даведнік мастакоў” (World Biographical Dictionary of Artists) – змяшчае біяграфічныя і бібліяграфічныя звесткі аб больш за 500 тыс. мастакоў усяго свету ад антычнасці да нашых дзён; “Міжнародны даведнік па мастацтве” (Internacional Directory of Arts) – змяшчае больш за 130 тыс. адрасоў, імёнаў, дат, спіс публічных музеяў, асацыяцый спонсарскіх арганізацый і інш.; “Музеі свету” (Museums of the World) – уключае інфармацыю аб 25 тыс. музеяў свету⁴⁶.

Папулярным з'яўляецца стварэнне электронных бібліятэк, віртуальныя фонды якіх дазваляюць знайсці, прачытаць, раздрукаваць самую разнастайную інфармацыю. Напрыклад, праз каталог “Лучшие электронные библиотеки” (www.russ.ru/krug/biblio/catalogue.html) можна пазнаёміцца з віртуальнымі матэрыяламі па гісторыі антычнай і рускай філасофіі (электронныя бібліятэкі “Русские Афины”, “Современная русская мысль”, “Философия в России”), дахрысціянскай культуры славян (“Курган”), першакрыніцамі і даследаваннямі па гісторыі старажытнага Егіпта (“История древнего Египта»), распрацоўкамі абрадаў і свят («Массовик-затейник») і да т.п.

Разам з узростаннем аб'ёму даных, пашырэннем іх разнастайнасці абстраецца праблема пошуку інфармацыі. Ствараюцца спецыяльныя пошукавыя інструменты, якія атрымалі назву “search engines” (пошукавыя сродкі). Іх колькасць таксама пастаянна ўзрастае. Сучасныя пошукавыя механізмы дазваляюць індэксіраваць не толькі назву, некалькі радкоў, аўтарства, адрас дакумента, але і ўсе словы на web-старонцы. Гэта спрыяе магчымасці больш вузкага і дакладнага пошуку неабходнай інфармацыі. Многія пошукавыя сродкі дазваляюць скарачаць канчаткі тэрмінаў, абмяжоўваць пошук па даце стварэння дакумента, шукаць ключавыя словы толькі ў вызначаных элементах web-старонак (аўтар, назва, электронны адрас і інш.), весці пошук на дакладнае словазлучэнне, на розных мовах, выяўляць файлы пэўнага віду (графічныя, аўдыё). Усё гэта забяспечвае складанне пошукавага

⁴⁶ Гиттер Д., Лавринович М. Доступ к источникам информации с помощью Интернет // Библиография. – 1998. – № 4. – С. 5–6.

прадпісанія з вялікай ступенню дакладнасці і павышае магчымасць атрымання інфармацыі, адпаведнай запыту⁴⁷.

Ствараюцца спецыяльныя інфармацыйныя цэнтры і даведачныя службы, якія займаюцца кумуляцыяй, прадстаўленнем і пошукам інфармацыі. Найбольш буйным некамерцыйным міжнародным інфармацыйным цэнтрам з'яўляецца OCLC (Online Computer Library Center). З гэтай тэлекамунікацыйнай карпаратыўнай бібліятэчнай сеткай супрацоўнічаюць 27 000 бібліятэк з 67 краін свету. Ствараюцца сусветны каталог, які ўключае каля 40 млн. запісаў на 370 мовах, каталог БД, вядзецца даведачнае абслугоўванне.

Адна з буйнейшых даведачных службаў Internet – Lexis–Nexis – здзяйсняе пошук неабходнай інфармацыі (пераважна ў галіне заканадаўства і бізнесу) па 7300 тыс. базах даных на аснове 7 тыс. англамоўных перыядычных выданняў і асноўных сродкаў масавай інфармацыі на французскай, нямецкай, італьянскай мовах. Папулярнымі англамоўнымі пошукавымі сістэмамі з'яўляюцца AltaVista (www.altavista.com), America Online (www.aol.com), Excite (www.excite.com), Infoseek (www.infoseek.com), LookSmart (www.looksmart.com), Magellan (www.magellan.com), Yahoo (www.yahoo.com) і інш. Сярод найбольш вядомых рускамоўных пошукавых сістэм можна назваць наступныя: Апорт (www.aport.ru), Rambler (www.rambler.ru), Созвездие Internet (www.stars.ru), Яндекс (www.yandex.ru) і інш. Літаратурная інфармацыйна-пошукавая сістэма-каталог (<http://www.ekniga.com.ua/>) прапануе інфармацыю аб вялікай колькасці кніг самай разнастайнай тэматыкі, у тым ліку і па мастацтве. Прадстаўлены фонды "Русское искусство" (<http://www.rml.org.ru/>), адрасны каталог украінскіх тэатраў, бібліятэк, музеяў, цыркаў, творчых калектываў і аб'яднанняў (<http://www.mincult.gov.ua/>), сайты з падборкамі песень з кінафільмаў (<http://www.an.ru/songkino/>), тэкстамі папулярных англійскіх песень (<http://www.geocities.com/algra22/songs.htm>), працы невядомых літаратараў, музыкантаў, мастакоў (<http://www.art4u.com.ua/>).

⁴⁷ Степанов В.К. Поисковые системы Интернет: эволюция и перспективы // ИТБ. – 1998. – №2. – С. 90.

3.1.2. Афармленне вынікаў бібліяграфічнага пошуку

Вынікі бібліяграфічнага пошуку. Бібліяграфічны пошук вядзецца на працягу ўсёй работы даследчыка над тэмай (праблемай), найбольш актыўна – у пачатку работы. Вынікам бібліяграфічнага пошуку з’яўляецца інфармацыя аб дакуменце, яго частцы або сукупнасці дакументаў. Яна можа быць зафіксавана на любым даступным для даследчыка матэрыяльным носьбіце, уключаць любы набор элементаў (мінімальна – толькі бібліяграфічнае апісанне), існаваць у карткавай, аўтаматызаванай або рукапіснай формах.

Даследчык сутыкаецца з праблемай упарадкавання бібліяграфічнай інфармацыі і ў працэсе работы над тэмай, і пры заключным яе афармленні. Калі ў другім выпадку, пры складанні спіса літаратуры да навуковай працы, як правіла, неабходна строга прытрымлівацца адпаведных патрабаванняў, то ў першым выпадку (у працэсе работы над тэмай) можна выбраць любую зручную для даследчыка форму прадстаўлення інфармацыі, любы матэрыяльны носьбіт. Гэта могуць быць рабочая картатэка, спіс літаратуры на традыцыйных або электронных носьбітах (у любым тэкставым рэдактары), база даных (выкарыстоўваючы, напрыклад, магчымасці праграм ECCES (майстар «Бібліятэка»), MARC і інш. Практыка паказвае, што найбольш зручным з’яўляецца складанне рабочей картатэкі, таму што яе можна пастаянна папаўняць, рэдагаваць, уносіць карэктывы ў асобныя запісы і пры неабходнасці шматкратна групаваць іх сукупнасць. *Рабочая картатэка* ўяўляе ўпарадкаваную сукупнасць картак з бібліяграфічнымі запісамі на дакументы, да якіх будзе звяртацца, звяртаецца або звяртаўся даследчык падчас распрацоўкі тэмы.

Картатэка вядзецца на працягу ўсяго тэрміну распрацоўкі пэўнай тэмы. Яна ствараецца ў выніку папярэдняга бібліяграфічнага пошуку літаратуры, заснаванага на ўяўленні даследчыка аб аб’ёме і структуры тэмы, веданні крыніц і кірункаў выяўлення дакументаў. Картатэка пастаянна папаўняецца і ўдакладняецца за кошт новазнойдзеных дакументаў па невядомых або раней вядомых, але не

аптымальна выкарыстаных крыніцах інфармацыі, пры звяртанні да першасных дакументаў і праглядзе створаных да іх прыартыкульных або прыкніжных спісаў літаратуры.

На кожнай з картак мэтазгодна змяшчаць толькі адзін бібліяграфічны запіс, прычым ён можа ўключаць самую разнастайную інфармацыю аб дакуменце. Абавязкова – пашыранае бібліяграфічнае апісанне (гл. 3.2. “Работа з тэкставай інфармацыяй...”). Яно можа дапаўняцца расшыфроўкай ініцыялаў аўтара, планам, анатацыяй, рэфератам, паметкамі аб колькасці прагледжанага тэксту, ступені карыснасці яго для розных раздзелаў даследуемай праблемы і інш.

Групаваць запісы ў пачатку і падчас распрацоўкі тэмы мэтазгодна ў адпаведнасці з раздзеламі працы, дубліруючы або адзначаючы дакументы, якія маюць абагульняючы характар або адносяцца адразу да некалькіх раздзелаў. Пасля заканчэння работы над тэмай на аснове картатэкі фарміруецца спіс выкарыстанай літаратуры да створанай навуковай працы (артыкула, курсавой, дыпломнай, магістэрскай і іншай работы). Групоўка запісаў абумоўлена патрабаваннямі да пэўнага віду навуковых прац або часопіса, зборніка, у якім будзе змешчаны артыкул.

Спіс літаратуры да навуковай працы – гэта пэўным чынам упарадкаваная сукупнасць бібліяграфічных запісаў на дакументы, якія цытуюцца, былі выкарыстаны пры падрыхтоўцы працы або рэкамендуецца карыстальніку для паглыбленага вывучэння тэмы.

Спіс літаратуры з’яўляецца абавязковым элементам афармлення навуковай працы. Ён можа складацца асобна да працы або ў спалучэнні са спасылкамі на цытуемую літаратуру ў падрадкавых заўвагах. У першым выпадку да спіса “прывязаны” спасылачны апарат працы, у другім – спіс існуе незалежна і можа ўключаць бібліяграфічныя запісы як на цытуемыя дакументы, так і выкарыстаныя пры падрыхтоўцы тэксту.

Існуюць розныя спосабы групоўкі бібліяграфічных запісаў у спісе літаратуры: алфавітны, сістэматычны, тыпалагічны, у парадку цытавання і інш.⁴⁸

Алфавітны спосаб групоўкі прадугледжвае размеркаванне ўсіх запісаў у алфавіце аўтараў і назваў дакументаў. Усе запісы даюцца на мове арыгінала і пры неабходнасці (наяўнасць дакументаў на некалькіх мовах) можа ўтварацца некалькі алфавітных радоў (спачатку кірылічны, потым лацінскі і інш. або спачатку асобна беларускі, рускі і іншых кірылічных моў, потым лацінскі і інш.). Гэты спосаб групоўкі самы распаўсюджаны, ён шырока прымяняецца пры афармленні курсавых, навуковых студэнцкіх прац, магістэрскіх, кандыдацкіх дысертацый. У структуру бібліяграфічных запісаў уваходзіць пашыранае бібліяграфічнае апісанне дакумента або яго часткі з указаннем іх агульнай колькаснай характарыстыкі.

Сістэматычны спосаб групоўкі прадугледжвае размеркаванне ўсіх бібліяграфічных запісаў па пэўнай сістэме, звычайна ў адпаведнасці з асноўнымі раздзеламі тэксту, у межах асобных раздзелаў – па алфавіце аўтараў і назваў дакументаў. Такімі спісамі літаратуры аздабляюцца часцей за ўсё манаграфіі, вучэбныя выданні. У іх можа ўключацца як выкарыстаная, так і рэкамендаваная да паглыбленага вывучэння тэмы, прадмета літаратура. У структуру бібліяграфічных запісаў, як і пры алфавітным спосабе групоўкі, уваходзіць пашыранае бібліяграфічнае апісанне дакумента або яго часткі з указаннем іх агульнай колькаснай характарыстыкі.

Тыпалагічны спосаб групоўкі прадугледжвае размеркаванне ўсіх бібліяграфічных запісаў у адпаведнасці з тыпалагічнай прыналежнасцю дакументаў: у паралельныя алфавітныя рады аб'ядноўваюцца асобна апублікаваныя і архіўныя дакументы, стандарты, заканадаўчыя акты, даведнікі, дакументы на электронных носбітах і інш. Такія спісы літаратуры ствараюцца часцей за ўсё да манаграфій, даведчаных выданняў. У структуру бібліяграфічных запісаў, як і пры вышэй-апісаных спосабах групоўкі, уваходзіць пашыранае бібліяграфічнае

⁴⁸ Прыклады афармлення спісаў літаратуры гл. у дадатку 4.

апісанне дакумента або яго часткі з указаннем іх агульнай колькаснай характарыстыкі.

Запісы ў спісе літаратуры могуць размяркоўвацца і ў *парадку цытавання* дакументаў у тэксце працы. Такі спосаб групоўкі прадугледжвае непарыўную сувязь тэксту працы (сукупнасці ўжываемых цытат і каментарыяў) са спісам літаратуры: уключаюцца бібліяграфічныя апісанні толькі ўпамінаемых і цытуемых у тэксце дакументаў; бібліяграфічныя запісы размяркоўваюцца ў строгай адпаведнасці з упамінаннем дакументаў у тэксце; апісанне аднаго і таго ж дакумента можа сустракацца некалькі разоў. Такія спісы літаратуры ствараюцца да манаграфій, артыкулаў у часопісах і зборніках. Пры першым уключэнні бібліяграфічнага запісу на пэўны дакумент у яго структуру ўключаецца кароткае бібліяграфічнае апісанне дакумента або яго часткі з указаннем дакладных старонак размяшчэння цытуемых фрагментаў і агульнай колькаснай характарыстыкі ўпамінаемых дакументаў. Пры наступных упамінаннях яно можа замяняцца словамі *Там жа*, *Тамсама* або скарачацца да аднаго прозвішча або назвы з указаннем старонак.

3.2. Работа з тэкстай інфармацыі (бібліяграфічнае апісанне, план, тэзісы, вышкі, цытаты, апатацыя, рэферат, ключавыя словы, прадметныя рубрыкі)

Згортванне інфармацыі як частка навуковай работы даследчыка. Успрыняць і запомніць усю інфармацыю, прадстаўленую ў дакументах, да якіх звяртаецца даследчык на працягу сваёй навуковай дзейнасці наогул або падчас распрацоўкі асобнай праблемы, немагчыма. Таму неабходна з ёй азнаёміцца, выдзеліць найбольш істотныя моманты і зафіксаваць як фрагменты тэксту, так і звесткі аб дакуменце, з якога яны ўзяты, г. зн. згарнуць і замацаваць на пэўным матэрыяльным носьбіце інфармацыю з першагнага дакумента. Да таго ж згортванне інфармацыі неабходна на разнастайных этапах работы аўтара над уласным рукапісам, а таксама для

лаканічнага прадстаўлення звестак аб змесце, форме і мэтавым прызначэнні тэксту пасля яго стварэння. Таму вырацаваны і існуюць разнастайныя формы згортвання першасных дакументаў, якія дазваляюць: 1) перапрацаваць першасны тэкст; 2) выдзеліць з тэксту і зафіксаваць неабходную даследчыку інфармацыю; 3) акцэнтаваць увагу на асноўных ключавых момантах тэксту; 4) прадставіць тэкст з рознай ступенню абагульнення. Да формаў згортвання інфармацыі адносяцца: бібліяграфічнае апісанне, план, тэзісы, выпіскі, цытаты, анатацыя, рэферат, ключавыя словы, прадметныя рубрыкі.

Бібліяграфічнае апісанне. Прыступаючы да вывучэння любой тэкставай інфармацыі, неабходна дакладна зафіксаваць звесткі аб аўтары тэксту, яго назве, аб'ёме, месцы і даце выдання або крыніцы апублікавання, агульнай колькасці старонак або канкрэтных старонак размяшчэння пэўнага фрагмента тэксту, іншымі словамі, скласці бібліяграфічнае апісанне. Гэта дазволіць у далейшым ідэнтыфікаваць менавіта гэты тэкст, пры неабходнасці паўторна знаходзіць яго і рабіць на яго дакладныя спасылкі.

Бібліяграфічнае апісанне – “гэта сукупнасць бібліяграфічных звестак аб дакуменце, яго састаўной частцы або групе дакументаў, прыведзеных па пэўных правілах, неабходных і дастатковых для агульнай характарыстыкі і ідэнтыфікацыі дакумента”⁴⁹.

Аб'ектам бібліяграфічнага апісання з'яўляюцца любы твор у цэлым (кніга, брашура, нотнае выданне, эстамп, партрэт, база даных і інш.), яго састаўная частка (артыкул з газеты, часопіса або зборніка, даклад, рэцэнзія, апавяданне, аповесць, глава, параграф або раздзел кнігі) або група твораў (шматтомнае, серыйнае выданне).

Працэс складання бібліяграфічнага апісання прадугледжвае выяўленне бібліяграфічных звестак; вызначэнне неабходнага набору элементаў; выбар першага элемента бібліяграфічнага апісання; фіксацыю выяўленых звестак па ўстаноўленых правілах з адпаведнымі ўмоўнымі раздзяляльнымі знакамі. Крыніцай такіх звестак для

⁴⁹ Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления: ГОСТ 7.1-84. – М., 1985. – С. 2.

бібліяграфічнага апісання з'яўляюцца тытульны ліст, авантытул, контртытул, адваротны бок тытульнага ліста, вкладка, пераплёт, шмуцтытул, выхадныя даныя, змест, супервкладка, манжэтка і інш. Бібліяграфічнае апісанне складаецца з элементаў (асобных звестак аб выданні), аб'яднаных у вобласці.

Элементы бібліяграфічнага апісання падзяляюцца на абавязковыя і факультатыўныя. Абавязковыя забяспечваюць ідэнтыфікацыю выдання (назву дакумента ці яго часткі, месца выдання ці крыніцу надрукавання, дату выдання, колькасць старонак, серыю, ISBN або ISSN), факультатыўныя змяшчаюць дадатковыя звесткі аб выданні (выдавецтва, звесткі аб укладальніках, рэдактарах, мастаках і інш.). Вобласць бібліяграфічнага апісання – гэта такая структурная адзінка, якая змяшчае адзін або некалькі функцыянальна або змястоўна аднародных элементаў бібліяграфічнага апісання. Элементы і вобласці бібліяграфічнага апісання размяркоўваюцца ў пэўнай паслядоўнасці, аддзяляюцца дакладна вызначанымі знакамі прыпынку. Правілы апісання розных відаў выданняў і варыянты ўжывання скарачэнняў фіксуюцца ў адпаведных дзяржаўных стандартах [12–20].

Выдзяляюць наступныя віды бібліяграфічных апісанняў: 1) па паўнаце набору элементаў (поўнае, пашыранае, кароткае); 2) па аб'екце (манаграфічнае, зводнае, аналітычнае).

Поўнае бібліяграфічнае апісанне ўключае ўсе абавязковыя і факультатыўныя элементы, *пашыранае* – абавязковыя і частку факультатыўных (часцей за ўсё дадатковыя звесткі да назвы, звесткі аб укладальніках, рэдактарах, выдавецтвах), *кароткае* – толькі абавязковыя. Поўнае бібліяграфічнае апісанне ўжываецца ў каталогах навуковых бібліятэк, крыніцах дзяржаўнай бібліяграфіі, пашыранае – у каталогах публічных бібліятэк, бібліяграфічных паказальніках, спісах літаратуры да навуковых прац, кароткае – у спісах літаратуры да артыкулаў з энцыклапедычных выданняў, пры афармленні спасылачнага апарату ў падрадкавых заўвагах, унутры тэксту (усе прыведзеныя ніжэй схемы і прыклады абмежаваны пашыраным і кароткім бібліяграфічнымі апісаннямі, найбольш часта ўжываемымі

пры афармленні курсавых і дыпломных работ, навуковых артыкулаў, манаграфій).

Манаграфічнае бібліяграфічнае апісанне (поўнае, пашыранае, кароткае) уключае звесткі аб асобным выданні або асобным томе шматтомнага выдання. Часам яно (пашыраны варыянт) прыводзіцца на абаротным баку тытульнага ліста або ў канцы выдання (на апошняй старонцы). У выпадку, калі выданне выйшла пасля 1984 г. (быў прыняты ГОСТ 7.1–84 “Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления”), выдавецкае апісанне дакумента можна перанесці ў свой спіс літаратуры або рабочую картатэку, але з некаторымі папраўкамі. У ліпені 2001 г. быў уведзены новы дзяржаўны стандарт [12], які ўнёс некаторыя змены ў загаловак бібліяграфічнага апісання (манаграфічнага ў тым ліку) і наблізіў яго да міжнародных нормаў. У якасці загатоўка можа давацца імя асобы, назва арганізацыі, уніфікаваная назва дакумента, абазначэнне дакумента, геаграфічная назва. Імя асобы ў загатоўку даецца ў форме, якая атрымала найбольшае распаўсюджанне. Як правіла, гэта прозвішча і ініцыялы, але можа быць псеўданім, асабістае імя, імя з дабаўленнем парадкавага лічэбніка і інш. Прычым у загатоўку прыводзяцца звесткі аб адным аўтары. Пры наяўнасці двух і трох аўтараў указваецца толькі першы аўтар, ініцыялы даюцца пасля прозвішча (незалежна ад размяшчэння іх у дакуменце) і аддзяляюцца коскай (напрыклад, *Быкаў, В. ці Дадзіёмава, В. У.*). Прозвішчы аднаго, двух ці трох аўтараў (як у дакуменце) паўтараюцца за касой рысай “/” пасля асноўнай назвы дакумента і звестак, якія адносяцца да назвы (*В.Быкаў ці В. У. Дадзіёмава*) і аддзяляюцца ад звестак аб адказнасці кропкай з коскай “;”. Гэтае правіла не распаўсюджваецца на бібліяграфічныя спасылкі (спасылкі ўнутры тэксту, падрадкавыя ці затэкставыя заўвагі і каментарыі). Калі ж дакумент быў выдадзены раней 1984 г. або выдавецкае апісанне адсутнічае, неабходна самастойна апісаць дакумент, прытрымліваючыся дакладна вызначаных правілаў. Манаграфічнае бібліяграфічнае апісанне

робіцца ў асноўным па тытульным лісце⁵⁰ (ліцавым і зваротным баку), шмуцтытуле⁵¹ (калі ён ёсць).

Схема манаграфічнага апісання аднатомнага выдання

Загалавак. Асноўная назва: Звесткі, якія адносяцца да назвы / Першыя звесткі аб адказнасці; Наступныя звесткі аб адказнасці. – Звесткі аб выданні. – Першае месца выдання; Наступныя месцы выдання: Выдавецтва або выдаючая арганізацыя, Дата выдання. – Аб'ём: Ілюстрацыі + Суправаджальны матэрыял. – (Асноўны загалавак серыі: Звесткі, якія адносяцца да загалоўка серыі; Нумар выпуска серыі). – Заўвагі⁵².

Аналітычнае бібліяграфічнае апісанне складаецца на пэўную састаўную частку дакумента або выпуск серыяльнага выдання. Састаўнымі часткамі з'яўляюцца артыкул з газеты, часопіса або зборніка, даклад, рэцэнзія, апавяданне, аповесць, глава, параграф або раздзел кнігі.

Схема аналітычнага бібліяграфічнага апісання

Звесткі аб састаўной частцы дакумента // Звесткі аб дакуменце, у якім змешчана састаўная частка. – Заўвагі.

Гэтая схема паказвае, што аналітычнае бібліяграфічнае апісанне складаецца з дзвюх асноўных частак (аддзелены касымі рысамі):

– звесткі аб артыкуле з газеты, часопіса, зборніка або іншай састаўной часткі выдання;

– звесткі аб выданні ў цэлым, у межах якога размешчана названая састаўная частка.

Крыніцамі інфармацыі для такога віду апісання з'яўляюцца старонкі, на якіх надрукаваны тэкст састаўной часткі, і тытульны ліст самога выдання. Звесткі аб састаўной частцы выдання ўключаюць, як правіла, прозвішча аўтара (калі ён ёсць), назву артыкула, раздзела, главы, якая можа суправаджацца дадатковымі звесткамі да назвы (у

⁵⁰ Тытульны ліст – дзве ці больш старонак выдання, на якіх размешчаны выхадныя даныя (звесткі аб аўтары, назве, тыпалагічных характарыстыках дакумента, месцы і даче яго выдання, складальніках, рэдактарах, мастаках і інш.).

⁵¹ Шмуцтытул – асобны ліст ці старонка выдання з назвай твора ці буйных рубрык, эпіграфамі, ілюстрацыямі, арнаментамі і інш.

⁵² Прыклады гл. у дадатку 2.

выпадку, калі яна вобразная і не дае дакладнага ўяўлення аб змесце гэтай часткі выдання). У такім апісанні ролю загалова бібліяграфічнага запісу выконвае прозвішча аўтара (калі ён указаны ў артыкуле). Для яго характэрны тыя ж асаблівасці афармлення, што і ў манаграфічным бібліяграфічным апісанні (гл. вышэй). Звесткі аб выданні, у якім надрукавана тая або іншая частка, складаюцца з назвы выдання (для манаграфіі – прозвішча аўтара і назва выдання), даты выдання (для зборніка – месца і даты выдання), парадкавага нумара выдання (для газеты – чысло і месяц выдання), старонак апублікавання тэксту састаўной часткі выдання (гл. у дадатку 2).

Зводнае бібліяграфічнае апісанне – гэта бібліяграфічнае апісанне, якое робіцца на шматтомнае выданне ў цэлым або групу тамоў. На асобны том можа складацца як манаграфічнае бібліяграфічнае апісанне, так і зводнае.

Зводнае бібліяграфічнае апісанне можа складацца з агульнай часткі і спецыфікацыі ці толькі з агульнай часткі. У агульнай частцы даюцца звесткі аб выданні ў цэлым, у спецыфікацыі – прыватныя звесткі, характэрныя для асобнага тома. Крыніцай звестак для такога апісання з’яўляюцца разваротныя тытульны лісты першага тома выдання і апісваемага тома: на левым баку даюцца звесткі аб шматтомным выданні ў цэлым, на правым – аб пэўным томе.

Схема зводнага бібліяграфічнага апісання

Агульная частка

Заглавак. Асноўная назва: Звесткі, якія адносяцца да назвы/ Першыя звесткі аб адказнасці; Наступныя звесткі аб адказнасці. – Звесткі аб выданні. – Першае месца выдання; Наступныя месцы выдання: Выдавецтва або выдаючая арганізацыя, Дата выдання. – (Асноўная назва серыі: Звесткі, якія адносяцца да заглавак серыі; Нумар выпуску серыі). – Заўвагі да выдання ў цэлым. – ISBN, тыраж.

Спецыфікацыя

Нумар тома: Асноўная назва: Звесткі, якія адносяцца да назвы / Звесткі аб адказнасці. – Звесткі аб выданні. – Дата выдання. – Аб’ём: Ілюстрацыі + Суправаджальны матэрыял. – (...; Нумар выпуску серыі). – Заўвагі.

План – гэта каротка сфармуляваная загаловаўкі фрагментаў тэксту, упарадкаваная ў адпаведнасці з паслядоўнасцю прадстаўлення інфармацыі ў тэксце. Складанне плана – неабходны этап стварэння любога фіксаванага тэксту і пажаданая састаўляючая частка паглыбленага чытання і засваення фіксаванай інфармацыі. Уменне складаць дакладныя якасныя планы сведчыць аб высокім узроўні арганізацыі разумовай працы даследчыка, здольнасці лаканічна і паслядоўна падаваць інфармацыю, бачыць і ўпарадкаваць усе аспекты распрацоўваемай тэмы (праблемы). Па форме члянэння і фіксацыі інфармацыі планы падзяляюцца на простыя і складаныя; звычайныя і схематычныя.

Просты план уяўляе аднаўзроўневаю ўпарадкаванасць асобных структурных адзінак – загаловаўкаў-фармулёвак асобных фрагментаў тэксту. Неабходна сачыць за суразмернасцю і паслядоўнасцю іх размеркавання. Тэкст уважліва чытаецца, разбіваецца на асноўныя структурныя часткі (неабавязкова гэта павінны быць асобныя абзацы, магчыма спалучэнне некалькіх), і кожнай з іх даецца заглавак. Загаловаўкі маркіруюцца (прастаўляюцца нумар, чарговая літара, знак выдзялення) і запісваюцца паслядоўна.

Складаны план уяўляе некалькіўзроўневаю (дзвюх і больш) ўпарадкаванасць асобных структурных адзінак – загаловаўкаў-фармулёвак асобных фрагментаў тэксту. Ён састаўляецца на аснове простага плана: паслядоўна раскрываюцца асобныя асноўныя пункты (загаловаўкі). Неабходна сачыць за суразмернасцю і паслядоўнасцю іх размеркавання. Падпункты (падзагаловаўкі) павінны суадносіцца з асноўнымі як частка з цэлым.

Магчымы два спосабы састаўлення планаў:

– на аснове ўважлівага чытання тэксту ствараецца вельмі падрабязны план з аднаўзроўневай упарадкаванасцю пунктаў, якія потым групуруюцца ў лагічныя групы і аб'ядноўваюцца пад агульнымі загаловаўкамі;

– на аснове першапачатковага чытання тэксту ствараецца прасты план, асобныя пункты якога раскрываюцца пры больш уважлівым чытанні кожнага з вызначаных фрагментаў тэксту⁵³.

Першы варыянт складання простага плана найбольш эфектыўны: ён патрабуе менш часу і дазваляе лепш засвоіць прадстаўленую ў тэксце інфармацыю, выдзеліць увесь спектр і праз структуру пунктаў асэнсаваць упарадкаванасць асноўных аспектаў тэмы. Састаўленне простага або складанага плана да пэўнага тэксту абумоўлена як узроўнем складанасці апошняга, так і ступенню зацікаўленасці карыстальніка ў дэталёвасці фіксавання інфармацыі.

План-схема ўяўляе ўпарадкаваную і схематычна прадстаўленую сукупнасць асобных пунктаў з графічным абазначэннем сувязей паміж імі.

Пры састаўленні любога з вышэйпералічаных разнавіднасцей плана асобная ўвага надаецца фармулёўцы пунктаў. Яны павінны не толькі дакладна адлюстроўваць змест пэўнага фрагмента тэксту, але і быць гранічна лаканічнымі і інфармацыйна насычанымі.

Тэзісы. Калі неабходна больш падрабязна, чым гэта магчыма пры дапамозе плана, зафіксаваць змест першаснага дакумента, адлюстраваць асноўныя вывады і доказы аўтара, то мэтазгодна выпісаць з тэксту або сфармуляваць на аснове тэксту тэзісы. Яны ўяўляюць сабой палажэнні, у якіх сканцэнтравана сутнасць пэўнай інфармацыйна ёмістай часткі тэксту, доказ або абвяджэнне пэўных меркаванняў аўтара.

Па форме прадстаўлення запісаў тэзісы бываюць асноўныя, простыя, складаныя.

Асноўныя тэзісы ўяўляюць найбольш важныя, значныя палажэнні з тэксту (часам галоўныя вывады па асноўных раздзелах тэксту). Іх можна выдзеліць толькі некалькі і неабавязкова па кожнай частцы твора. Асноўныя тэзісы мэтазгодна складаць пасля азнаямлення з дакументам у цэлым, пасля вызначэння сутнасці твора.

⁵³ Гецов Г. Работа с книгой: рациональные приёмы. – М., 1984. – С. 95.

Простыя тэзісы – гэта найбольш істотныя палажэнні з асобных фрагментаў тэксту: аргументы, абгрунтаванні, прыклады, доказы, якія паступова прыводзяць чытача да асноўных вывадаў.

Складаныя тэзісы ўяўляюць спалучэнне асноўных і простых тэзісаў. Да аднаго асноўнага тэзіса можна скласці некалькі простых, якія яго тлумачаць і раскрываюць і ў сукупнасці даюць дакладнае ўяўленне аб змесце дакумента і могуць стаць асновай канспекта або рэферата.

Тэзісы могуць складацца як на тэкст у цэлым, так і на яго асобную частку (тэматычны запіс). Фармулёўка тэзісаў павінна быць дакладнай і лаканічнай. У некаторых выпадках (высокая інфармацыйная шчыльнасць тэксту, неабходнасць захаваць арыгінальнасць і эмацыянальнасць тэксту) дапускаецца дакладная перадача асобных фрагментаў, выпіска тэзісаў-цытат. Як правіла, гэта простыя тэзісы. Асноўныя тэзісы часцей за ўсё фармулююцца самастойна (за выключэннем асноўных вывадаў па раздзелах тэксту).

Выпіскі. Цытаты. *Выпіскі* – гэта асобныя фрагменты тэксту, узноўленыя даслоўна або адвольна. Даслоўныя выпіскі называюцца *цытатамі*. Адвольную падачу чужога тэксту можна назваць *выпіскай-пераказам*. І цытаты, і выпіскі-пераказы можна фіксаваць як адразу, пры першым чытанні тэксту, так і пасля чытання тэксту ў цэлым і паўторнага прагляду яго асноўных момантаў. У першым выпадку эканоміцца час, але тэкст успрымаецца фрагментарна і часам выпісваюцца другарадныя цытаты. У другім выпадку лягчэй вызначыць канчатковы выбар неабходных фрагментаў. І цытаты, і выпіскі-пераказы неабходна абавязкова суправаджаць дакладнымі спасылкамі на дакумент (бібліяграфічнае апісанне з указаннем старонкі, з якой узяты цытуемы або пераказваемы фрагмент). Гэта патрэбна і для таго, каб эканоміць час і не звяртацца дадаткова да пэўнага тэксту з мэтай выпіскі цытат, і для таго, каб пры неабходнасці ўдакладнення пэўнага фрагмента тэксту можна было хутка яго знайсці.

Па сутнасці любы фрагмент тэксту можа быць прыведзены ў якасці цытаты або выпіскі-пераказу. Але неабходна памятаць, што

мэтазгодна фіксаваць, а потым і спасылацца на арыгінальныя факты, аўтарскія меркаванні і довады. У залежнасці ад паўнаты ўзнаўлення фрагментаў тэкстаў цытаты бываюць *поўныя* (дакладна і без скарачэнняў узнаўляюць той або іншы фрагмент дакумента) і *ўсечаныя* (часткова, з пропускімі ў пачатку, у сярэдзіне або ў канцы тэксту, узнаўляюць той або іншы фрагмент дакумента).

Правілы афармлення выпісак-пераказаў і цытат. Пры падрыхтоўцы курсавых або дыпломных работ, артыкулаў і іншых навуковых матэрыялаў неабходна абавязкова ўжываць сістэму спасылак, прынятую для тых або іншых прац, у пэўных выданнях. Цытаты, як правіла, бяруцца ў двукоссе, за выключэннем вершаваных радкоў, выдзеленых з тэксту, праявічых цытат, выдзеленых у тэксце шрыфтавым, нешрыфтавым, камбінаваным спосабамі. Такое афармленне цытат характэрна для мастацкага, публіцыстычнага тэкстаў; у навуковым тэксце, як правіла, не ўжываецца.

Заклучэнне цытат у двукоссе робіцца для абазначэння пачатку і канца цытаты пры ўключэнні яе ў асноўны тэкст. Пры ўжыванні поўнай цытаты прастаўляюцца тры знакі прыпынку, якімі аздоблены пэўны цытуемы фрагмент. Пры ўжыванні ўсечаных цытат на месцы пропуску слоў, словазлучэнняў або сказаў ставіцца шматкроп'е. У пачатку цытаты можа ўжывацца як вялікая, так і малая літара. Вялікая – у цытаце без апушчанага пачатковага слова пасля кропкі або двукроп'я; у выпадку, калі яна адкрывае сабой тэкст або пішацца пасля кропкі; калі першае слова цытаты імя ўласнае (гл. дадатак 3). Малая літара ўжываецца ў цытатах, змяшчаемых у сярэдзіне тэксту незалежна ад таго, апушчана або ўключана пачатковае слова і калі яно не імя ўласнае.

Цытаты могуць суправаджацца ўказаннямі на аўтарства тэксту, яго назву (перад, пасля, у сярэдзіне цытаты) і спасылкамі на крыніцу або замяняцца толькі спасылкамі на крыніцу. Калі ўказанні на аўтарства, назву тэксту знаходзяцца перад цытатай, то пасля іх ставіцца двукроп'е, калі ў сярэдзіне і ў канцы, то аддзяляюцца коскай і працяжнікам з двух бакоў або з аднаго адпаведна.

Выпіскі-пераказы ў двукоссе не бяруцца, змяшчаюцца ў тэксеце разам з думкамі аўтара, але і на іх, і на дакладныя цытаты неабходна рабіць спасылкі. Гэта сведчыць аб узроўні інфармацыйнай культуры аўтара. Спасылкі на крыніцу могуць давацца ў тэксеце, за тэкстам, у падрадкавых або затэкставых заўвагах. У тэксеце спасылкі даюцца ў поўнасцю або часткова стандартызаваным выглядзе. У першым выпадку пасля цытаты ў круглых дужках даецца кароткае бібліяграфічнае апісанне крыніцы. У другім выпадку некаторыя элементы бібліяграфічнага апісання (найчасцей аўтар, назва крыніцы) прыводзяцца ў тэксеце, назва бярацца ў двукоссе, астатнія звесткі, неабходныя для ідэнтыфікацыі дакумента, пасля цытаты ў круглых дужках. У затэкставых спасылках даецца ўказанне толькі на парадкавы нумар крыніцы ў спісе літаратуры або на парадкавы нумар і старонку надрукавання цытаты. У першым выпадку ў бібліяграфічным апісанні, змяшчаемым у спісе літаратуры, указваецца не поўная колькасць старонак выдання, а канкрэтная старонка, з якой узятая цытата, у другім – звычайнае (пашыранае або кароткае) бібліяграфічнае апісанне з указаннем або без указання агульнай колькасці старонак у выданні.

На старонках працы, пад асноўным тэкстам, могуць змяшчацца падрадкавыя заўвагі. У іх даюцца асобныя каментарыі да таго або іншага фрагмента тэксту і/ці спасылкі на крыніцы, з якой узятая цытата, выпіска. У такіх выпадках у самім тэксеце цытаты і неабходныя фрагменты нумаруюцца (нумарацыя ўзнаўляемая або скразная), а ў канцы старонкі, пад рысай ці за тэкстам змяшчаецца тэкст-каментарый і/ці кароткае бібліяграфічнае апісанне крыніцы, з якой узятая цытата, з абавязковым указаннем дакладнай старонкі яе выяўлення.

Далучаемым з'яўляецца *цытаванне цытат* з той або іншай крыніцы. Але нельга проста перапісваць чужыя цытаты і паказваць іх як уласныя. У гэтым выпадку абавязкова ўвядзенне двукосся другога, а магчыма, і трэцяга раду (пры існаванні двукосся ў цытаце) або ўказанне, па якой крыніцы даецца цытата. У першым выпадку захоўваюцца агульныя правілы афармлення цытат, але пажадана, каб

другое двукоссе мела іншы малюнак. У другім выпадку за цытатай у квадратных дужках указвацца, па якой крыніцы здзяйсняецца цытаванне – [Цыт. па 12, с.65].

Анатацыя – гэта кароткая характарыстыка дакумента (яго часткі або сукупнасці дакументаў) з пункту гледжання яго зместу, формы і прызначэння. Яна можа ўключачь звесткі, якія дапаўняюць бібліяграфічнае апісанне дакумента, тлумачаць або ўдакладняюць незразумелую назву; характарыстыку асноўнай тэмы, праблемы дакумента (яго часткі або сукупнасці дакументаў); называць мэту работы і яе вынікі; указваць на прадмет; даваць звесткі аб аўтарах і вартасцях твора (нават з іншых крыніц), жанравай і тыпа-відавой прыналежнасці дакумента, мэтавым прызначэнні, акалічнасці выдання; указваць на тое, што новага нясе ў сабе дакумент у параўнанні з іншымі, сугучнымі па тэматыцы або мэтавым прызначэнні і інш.

У анатацыі толькі называюцца вышэйпералічаныя аспекты, а не раскрываюцца. Тэкст анатацыі павінен падавацца лаканічна, выразна, фармулёўкі – пераканаўча, без другараднай інфармацыі з разлікам на аднаразавае чытанне і адэкватнае ўспрыманне інфармацыі. У міждзяржаўным стандарце 7.9–95 “Реферат и аннотация” (Мн., 1995) вызначаны асноўныя патрабаванні да анатацыі, у тым ліку і да яе аб’ёму. Сярэдні аб’ём анатацыі 500 друкаваных знакаў.

Выдзяляюць тры асноўныя тыпы анатацый: сігнальная (даведачная), ацэначная і рэкамендацыйная.

Сігнальная (даведачная) анатацыя можа ўдакладняць змест асобных элементаў бібліяграфічнага апісання (назву дакумента, звесткі аб адказнасці), характарызаваць змест дакумента ў цэлым, прадмет разгляду з пэўнага пункту гледжання, у пэўным аспекце, характарызаваць сукупнасць дакументаў аналагічнага зместу.

Ацэначная анатацыя мае ў адрозненне ад сігнальнай аналітычную (крытычную, ацэначную) частку. Яна ўяўляе вынік спецыяльнага навуковага вывучэння дакумента, ацэнкі яго з пункту гледжання прырашчэння навуковых ведаў. Такая анатацыя можа

ўтрымліваць толькі аналітычную частку або дапаўняцца сігнальнай часткай, якая характарызуе змест дакумента ў цэлым.

Рэкамендацыйная анатацыя ствараецца для канкрэтнай катэгорыі карыстальнікаў з улікам яе падрыхтаванасці да ўспрымання інфармацыі, прадстаўленай у дакуменце. Асноўная мэта такой анатацыі – зацікавіць карыстальніка ў звяртанні да першаснага дакумента. Складанне рэкамендацыйнай анатацыі патрабуе ўліку, аналізу, сістэматызацыі дакументнай інфармацыі, абагульненага ўяўлення аб наяўнасці, каштоўнасці, навізне анатуемых дакументных крыніц, а таксама ўсведамлення спецыфікі карыстальніцкай групы, у разліку на якую яна ствараецца.

Рэферат – гэта кароткі пераказ зместу дакумента (яго часткі, сукупнасці дакументаў). Складанне рэферата прадугледжвае вывучэнне зместу першаснага дакумента (дакументаў), адбор, апісанне, ацэнку, сістэматызацыю, абагульненне змяшчаемай у ім фактаграфічнай інфармацыі і канспектыўнае яе выкладанне. Рэферат можа складацца па пэўнай тэме, праблеме; на пэўны дакумент, частку або сукупнасць дакументаў; на дакументы, створаныя іншымі аўтарамі, і на сваю ўласную працу (аўтаррэфераты).

Асноўныя функцыі, структура, асаблівасці тэксту, правілы афармлення і распалажэння рэферата зафіксаваны ў міждзяржаўным стандарце 7.9–95 “Рэферат и анотация” (Мн., 1995). У структуру рэферата на асобны дакумент могуць уключацца наступныя элементы:

– тэма, прадмет, аб’ект, мэта работы (указваюцца ў выпадку, калі гэта не ясна з назвы дакумента);

– метад (ці метадалогія) правядзення работы (апісваецца ў выпадку, калі ён вызначаецца навізнай ці ўяўляе каштоўнасць з пункту гледжання гэтай работы, традыцыйныя метады толькі называюцца);

– вынікі работы, атрыманыя аўтарам дакумента (апісваюцца поўна, дакладна, інфарматыўна, прыводзяцца асноўныя тэарэтычныя і эксперыментальныя вынікі, фактычныя даныя, неабходна ўказваць межы дакладнасці і надзейнасці атрымання даных, ступень іх абгрунтавання);

- сфера прымянення вынікаў работы;
- вывады (яны могуць суправаджацца рэкамендацыямі, ацэнкамі, меркаваннямі, гіпотэзамі, апісанымі ў дакуменце);
- дадатковая інфармацыя (не істотныя для асноўнай мэты даследавання даныя), можна ўказаць назву арганізацыі, у межах якой выканана праца, звесткі аб аўтары, спасылкі на раней надрукаваныя работы і інш.

Тэкст рэферата павінен падавацца лаканічна, выразна, фармулёўкі – перакананна, без другараднай інфармацыі. Рэферат неабходна пачынаць фразай, у якой сфармулявана асноўная тэма дакумента, але без паўтору звестак з бібліяграфічнага апісання. Трэба пазбягаць ужывання складаных сінтаксічных канструкцый, непатрэбных пабочных слоў і фраз, накіраваных «аўтар разглядае», неінфарматыўных сказаў, малаўжывальных тэрмінаў (выкарыстоўваецца стандартызаваная, прынятая ў пэўнай навуцы тэрміналогія). Скарачэнні і ўмоўныя абазначэнні, акрамя агульнавядомых, прымяняюцца абмежавана з абавязковым тлумачэннем іх пры першым ужыванні. Табліцы, графікі, дыяграмы, малюнкi прыводзяцца толькі ў выпадку неабходнасці, калі яны раскрываюць асноўны змест дакумента і дазваляюць скараціць аб'ём рэферата. У рэфератах могуць ужывацца стандартныя фразы (маркеры): *разглядаюцца пытанні; аналізуецца праблема; характарызуецца сучасны стан; аб'ектам даследавання з'яўляецца; мэтай работы з'яўляецца; прапанавана метадыка; прыводзяцца вынікі; ацэньваюцца магчымасці; адзначаюцца недахопы; сферай прымянення з'яўляецца; робіцца вывад (ывавы) аб тым, што; устаноўлена, што, даследаванне сведчыць аб тым, што; указваецца на мэтазгоднасць; разглядаюцца шляхі ўдасканалення і інш.*

Сярэдні аб'ём тэксту рэферата 850 друкаваных адзінак.

Пры складанні рэфератаў могуць быць выкарыстаны розныя знакавыя сродкі перадачы інфармацыі: славесныя, ілюстрацыйныя (графік, малюнак, фотаздымак і інш.), таблічныя, штучных знакавых сістэм (хімічныя формулы, матэматычныя знакі, ноты). Дапушчальным з'яўляецца і любое іх спалучэнне. На практыцы распаўсюджаны

два асноўныя тыпы рэфератаў: індывідуальныя (сігнальны) і інфарматыўныя (рэферат-канспект).

Індывідуальныя (сігнальны) рэферат невялікі па аб'ёме, адлюстроўвае найбольш значную (новую, каштоўную і карысную) фактаграфічную інфармацыю з рэферыруемага дакумента.

Інфарматыўныя (рэферат-канспект) рэферат больш шырока падае інфармацыю з першаснага дакумента і ўключае ўсе ці большую частку элементаў, пералічаных у стандартнай структуры рэферата.

Акрамя названых тыпаў рэфератаў, існуюць розныя іх жанры: рэферат-пераклад, рэферат-рэцэнзія, рэферат-ілюстрацыя, рэферат-табліца, рэферат-фрагмент, рэферат тэлеграфнага стылю, аглядны рэферат.

Рэферат-пераклад – гэта пераклад першаснага дакумента на зразумелую карыстальніку мову і скарачэнне зместу рэферыруемага тэксту з захаваннем яго жанравай структуры і сям'ятычнай формы.

Рэферат-рэцэнзія (крытычны рэферат) уяўляе не толькі перадачу асноўных пытанняў, разглядаемых у першасным дакуменце (дакументах), але і адлюстраванне навізны, актуальнасці, каштоўнасці і карыснасці яго зместу, крытычныя заўвагі, прапановы па ўдасканаленні і аптымальным выкарыстанні змяшчаемай інфармацыі.

Рэферат-ілюстрацыя (ілюстрацыйны рэферат) змяшчае наглядны матэрыял (графікі, дыяграмы, формулы, малюнкi, чарцяжы, схемы, фотаздымкі), які можа быць узяты з першаснага тэксту або створаны на аснове яго перапрацоўкі. Такая форма згортвання інфармацыі забяспечвае нагляднасць ўспрымання першаснага тэксту, прадстаўленне схематычных сувязей паміж асобнымі фрагментамі.

Рэферат-табліца (таблічны рэферат) – упарадкаваная і прадстаўленая ў выглядзе табліцы сукупнасць любых па знакавай форме звестак (славесных, лічбавых, графічных, формульных). Гэта дазваляе лагічна перапрацаваць і зафіксаваць інфармацыю ў супастаўляемым выглядзе і забяспечыць тым самым эфектыўнае яе ўспрыманне.

Рэферат-фрагмент – пераказ пэўнай, найбольш значнай, часткі дакумента: асобных элементаў даведачнага апарату выдання (рэзюмэ,

рэферат, анатацыя); зместу або аглаўлення; прадмовы або пасляслоўя; некаторых структурных адзінак асноўнага тэксту (заклучэнне або вывады, уводзіны, асноўная частка); табліц і інш. Магчымы разнастайныя спалучэнні названых частак.

Рэферат тэлеграфнага стылю – сукупнасць назыўных сказаў, набор ключавых слоў, якія забяспечваюць перадачу асноўных думак з тэксту. Ён выкарыстоўваецца для фіксавання пэўных звестак з аналізуемага дакумента, якія дапаўняюць бібліяграфічнае апісанне. Змястоўнай часткай такога рэферата можа быць змест (аглаўленне) дакумента, набор ключавых слоў, пералік лічбавых даных, асобных характарыстык, аформленых у выглядзе асобных назыўных сказаў без элементаў-звязак (уводных слоў, злучнікаў).

Аглядны рэферат змяшчае агульную аналітычную характарыстыку зместу мноства дакументаў, прысвечанага пэўнай тэме (праблеме), творам пэўнага аўтара (аўтараў), на адной або некалькіх мовах, за пэўны храналагічны перыяд і г.д. Часцей за ўсё гэтыя рэфераты маюць характар звязнага літаратурнага твора. Ён патрабуе глыбокага вывучэння зместу дакументаў, правядзення аналізу пастаўленых праблем, устанаўлення сувязей тэарэтычных палажэнняў з рэчаіснасцю, практычнай дзейнасцю, арыентацыі ў іншых публікацыях па гэтай праблеме.

Ключавыя словы, прадметныя рубрыкі. *Ключавыя словы* – словы або словазлучэнні з тэксту дакумента ці запыту, якія маюць у пэўным тэксце або запыце істотную сэнсавую нагрузку і могуць выкарыстоўвацца пры прадстаўленні або пошуку інфармацыі.

Прадметная рубрыка – кароткая фармулёўка асноўнага прадмета або асноўных прадметаў (фактаў, падзей, аспектаў), разглядаемых у дакуменце. Прадметныя рубрыкі могуць фармулявацца ў поўнай адпаведнасці з аб'ёмам паняццяў, якія сустракаюцца ў тэксце. Такія рубрыкі называюцца адэкватнымі. Часам фармулёўка прадметных рубрык можа быць больш шырокай, чым выражаны аб'ём паняцця аб прадмеце у канкрэтным фрагменце дакумента. Такія рубрыкі адпаведна называюцца абагульняючымі.

Прадметныя рубрыкі могуць складацца з адной або некалькіх лексічных адзінак (слова, словазлучэнне) і ў адпаведнасці з гэтым падзяляюцца на простыя і складаныя. Складаныя, у сваю чаргу, могуць быць адначленнымі (маюць толькі складаны заглавак) і шматчленнымі (маюць заглавак і падзаглавак – рубрыку і падрубрыку). Заглавак складанай рубрыкі павінен выражаць найменне асноўнага прадмета дакумента, а падзаглавак – той або іншы аспект разгляду гэтага прадмета. Падзагалоўкі могуць быць тэматычнымі, географічнымі, храналагічнымі і фармальнымі.

РЭКАМЕНДАВАНАЯ ЛІТАРАТУРА

Асноўная

Заканадаўчыя акты

1. *Аб аўтарскім праве і сумежных правах*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 16 мая 1996 г. // Ведымадзі Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусь. – 1996. – № 20. – Арт. 366. – С. 3–32; [Змяненні і дапаўненні: 11 жн. 1998 г.] // Ведымадзі Нацыянальнага сходу Рэсп. Беларусь. – 1998. – № 31–32. – Арт. 472. – С. 28–62; Дзяржава і культура: Да сустрэчы Прэзідэнта Рэсп. Беларусь з дзеячамі і работнікамі культуры. – Мн., 2001. – С. 23–42.

2. *Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 22 сак. 1995 г. // Ведымадзі Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусь. – 1995. – № 20. – Арт. 238. – С. 8–21; Дзяржава і культура: Да сустрэчы Прэзідэнта Рэсп. Беларусь з дзеячамі і работнікамі культуры. – Мн., 2001. – С. 14–22.

3. *Аб дзяржаўных сакрэтах*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 29 ліст. 1994 г. // Ведымадзі Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусь. – 1995. – № 3. – Арт. 5. – С. 3–22.

4. *Аб друку і іншых сродках масавай інфармацыі*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 15 студ. 1995 г. // Ведымадзі Вярхоўнага Савета Рэсп. Беларусь. – 1995. – № 12. – Арт. 121. – С. 2–24.

5. *Аб інфарматызацыі*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 6 вер. 1995г. // Ведымадзі Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусь. – 1995. – № 33. – Арт. 428. – С.3–15.

6. *Аб музеях і музейным фондзе Рэспублікі Беларусь*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 5 вер. 1996 г. // Ведымадзі Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусь. – 1996. – № 28. – Арт. 512. – С. 5–17; Дзяржава і культура: Да сустрэчы Прэзідэнта Рэсп. Беларусь з дзеячамі і работнікамі культуры. – Мн., 2001. – С. 43–51.

7. *Аб навуковай дзейнасці*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 21 кастр. 1996 г. // Ведымадзі Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусь. – 1996. – № 34. – Арт. 608. – С. 16–33.

8. *Аб Нацыянальным архіўным фондзе і архівах у Рэспубліцы Беларусь*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 6 кастр. 1994 г. // Вядамасці Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусь. – 1994. – № 29. – Арт. 507. – С. 33 – 52.

9. *Аб сувязі*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 5 кастр. 1994 г. // Вядамасці Вярхоўн. Савета Рэсп. Беларусь. – 1994. – № 29. – Арт. 505. – С. 24 – 32.

10. *Аб творчых саюзах і творчых работніках*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 16 снеж. 1999 г. // Вядамасці Нацыянальнага сходу Рэсп. Беларусь. – 1999. – № 36. – Арт. 586. – С. 194–207; Дзяржава і культура: Да сустрэчы Прэзідэнта Рэсп. Беларусь з дзеячамі і работнікамі культуры. – Мн., 2001. – С. 76–82.

11. *Аб электронным дакуменце*: Закон Рэсп. Беларусь: Прыняты 14 мая 1999 г. // Вядамасці Нацыянальнага сходу Рэсп. Беларусь. – 2000. – № 3. – Арт. 27. – С. 26–37.

Стандарты

12. *Библиографическая запись*. Заголовок: Общие требования и правила составления: ГОСТ 7.80–2000. – Введ. 1.07.2001 // Библиотека и закон. – 2001. – Вып. 11. – С. 370–379.

13. *Библиографическая запись*. Сокращение слов на русском языке: Общие требования и правила: ГОСТ 7.12–93 /Межгосуд. совет по стандартизации, метрологии и сертификации. – Мн., 1996. – 16 с.

14. *Библиографическое описание аудиовизуальных материалов*: ГОСТ 7.40–82. – Введ. 1.01.1984. – М.: Изд-во стандартов, 1983. – 36с.

15. *Библиографическое описание документа*. Общие требования и правила составления: ГОСТ 7.1–84. – Взамен ГОСТ 7.1–76; Введ. 1.01.1986. – М.: Изд-во стандартов, 1987. – 72 с.

16. *Библиографическое описание изобразительных произведений*: ГОСТ 7.34–81. – Введ. 1.01.1983. – М.: Изд-во стандартов, 1982. – 27 с.

17. *Библиографическое описание картографических произведений*: ГОСТ 7.18–79. – Введ. 1.01.1980. – М.: Изд-во стандартов, 1979. – 44с.

18. *Библиографическое описание нотных изданий*: ГОСТ 7.16–79. – Введ. 1.01.1980. – М.: Изд-во стандартов, 1979. – 33 с.

19. *Бібліяграфічны запіс*. Скарачэнне слоў і словазлучэнняў на беларускай мове: Агульныя патрабаванні і правілы. – Узамен РСТ БССР 843–86; Увед. 16.03.95. – Мн.: Белстандарт, 1995. – 36 с.

20. *Выданні*. Асноўныя віды: Тэрміны і азначэнні: СТБ 7.60–93. – Увед. 1.01.1993. – Мн.: Белстандарт, 1993. – 44 с.

21. *Поиск и распространение информации: Термины и определения*: ГОСТ 7.3–96. – Введ. 1.01.1998 // Библиотека и закон. – 2000. – Вып. 8. – С. 370–377.

22. *Реферат и аннотация: Общие требования*: ГОСТ 7.9–95 / Межгосуд. совет по стандартизации, метрологии и сертификации. – Мн.: Белстандарт, 1997. – 8 с.

Даведачная, навуковая, навукова-папулярная літаратура

23. *Библиотечное дело: Терминологический словарь* / Рос. гос. б-ка. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 1997. – 168 с.

24. *Воробьёв, Г.Г.* Твоя информационная культура / Г.Г.Воробьёв. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 303 с. – (Молодёжь: проблемы, перспективы).

25. *Гецов, Г.* Работа с книгой: рациональные приёмы / Г.Гецов. – 2-е изд. – М.: Книга, 1984. – 120 с.

26. *Зеленкова, И.Л.* Этика: Учеб. пособие и практикум / И.Л.Зеленкова, Е.В.Беляева. – 2-е изд., испр. и доп. – Мн.: НТССО “Тэтра-Системс”, 1997. – 368 с.

27. *Зиновьева, Н.Б.* Информационная культура личности: Введение в курс: Учеб. пособие / Н.Б.Зиновьева; Краснодарс. гос. академия культуры. – Краснодар, 1996. – 133 с.

28. *Как научиться быстро читать* / Авт.-сост. А.Шилин. – Мн.: Харвест, 1998. – 272 с.

Дадатковая

29. *Библиографическая работа в библиотеке: организация и методика*: Учеб. для студентов биб. фак. ин-тов культуры и пед. вузов / Под ред. О.П.Коршунова. – М.: Книга, 1990. – С. 49–93.

30. *Блюменау, Д.И.* Информация и информационный сервис / Д.И.Блюменау. – Л.: Наука, 1989. – 192 с. – (Наука и технический прогресс).
31. *Воробьёв, Г.Г.* Молодёжь в информационном обществе / Г.Г.Воробьёв. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 255 [1] с.: ил. – (Молодёжь: проблемы и перспективы).
32. *Вохрышева, М.Г.* Библиографическая деятельность. Структура и эффективность / М.Г.Вохрышева. – М.: Кн. палата, 1989. – 199 с.
33. *Годукалова, Г.Ф.* Документальный поток социальной тематики как объект библиографической деятельности / Г.Ф.Годукалова; ЛГИК им. Крупской. – Л., 1990. – 108 с.
34. *Гречихин, А.А.* Информационные издания. Типология и основные особенности подготовки / А.А. Гречихин, И.Г.Здоров. – М.: Книга, 1988. – 272 с.
35. *Информатизация* и проблемы гуманитарного образования: Тез. докл. междунар. науч. конф., Краснодар – Новороссийск, 14–15 сент. 1995 г. / Краснодарс. гос. академия культуры. – Краснодар, 1995. – 446 с.
36. *Информатика* и культура: Сб. науч. трудов. – Новосибирск: Наука, 1990. – 167 с.
37. *Информационная* культура. Теория. Методика. Практика: Сб. ст. Вып. 7. / Краснодарс. гос. академия культуры. – Краснодар, 1996. – 167 с.
38. *Информационная* культура личности: прошлое, настоящее и будущее: Тез. докл. междунар. науч. конф., Краснодар – Новороссийск, 11–14 сент. 1996 г. / Краснодарс. гос. академия культуры. – Краснодар, 1996. – 490 с.
39. *Информационное* общество: культурологические аспекты и проблемы: Тез. докл. междунар. науч. конф., Краснодар – Новороссийск, 17–19 сент. 1997 г. / Краснодарс. гос. академия культуры. – Краснодар, 1997. – 478 с.
40. *Информационная* культура специалиста: гуманитарные проблемы: Тез. докл. межвуз. науч. конф., Краснодар – Новороссийск,

23–25 сент. 1993 г. / Краснодарс. гос. академия культуры. – Краснодар, 1993. – 249 с.

41. *Искусство* в контексте информационной культуры: Проблемы информационной культуры. Вып. 4. – М.: Смысл, 1997. – 204 с.

42. *Коршунов, О.П.* Библиографоведение: Общий курс: Учебник для биб. фак. ин-тов культуры, ун-тов и пед. вузов / О.П.Коршунов. – М., 1990. – С. 27–35.

43. *Крюкова, Э.П.* О проблемах свободы слова и информационной безопасности // Управление защитой информации. – 2001. – Т.5. – №2. – С.215–222.

44. *Памятная книга редактора* / Сост. А.Э.Мильчин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Книга, 1988. – 415.: ил.

45. *Проблемы информационной культуры.* Сб. ст. Вып. 2. Информационный подход и искусствоведение. – М.; Краснодар, 1995. – 160 с.

46. *Проблемы информационной культуры.* Сб. ст. Вып. 6. Методология и организация информационно-культурологических исследований / Под ред. Ю.С.Зубова, В.А.Фокеева. – М.; Магнитогорск, 1997. – 181 с.

47. *Проблемы информационной культуры.* Вып. 5. Эстетика: Информационный подход. – М.: Смысл, 1997. – 202 с.

48. *Степанов, В.К.* Поискковые системы Интернет: эволюция и перспективы / В.К.Степанов // НТБ. – 1998. – №2. – С. 89–93.

49. *Человек* в информационном пространстве цивилизации: Культура, религия, образование: Тез. докл. междунар. науч. конф., Краснодар – Новороссийск, 19–21 сент. 2000 г. / Краснодарс. гос. академия культуры. – Краснодар, 2000. – 438 с.

50. *Яцевич, Н.А.* Информатизация в библиотеках Беларуси: состояние и проблемы / Н.А.Яцевич // Библиотечны свет. – 1999. – №2. – С. 21–25.

Бібліяграфічныя паказальнікі як крыніцы пошуку інфармацыі на культуры і мастацтве

1. Бібліяграфічныя паказальнікі агульнага прызначэння як крыніцы пошуку інфармацыі на культуры і мастацтве

Летапіс друку Беларусі: Дзярж. бібліягр. дапаможнік / Нац. кн. палата. – Мн., 1924 – .

Гэта універсальны бягучы бібліяграфічны паказальнік, які створаны на аснове дзяржаўнай рэгістрацыі друкаванай прадукцыі, выдаваемай на тэрыторыі Беларусі ці суадноснай з ёй па змесце, аўтарскай і моўнай прыметах. Ён складаецца з наступных 11 частак.

– *Кніжны летапіс*”. Выдаецца з 1924 г. адзін раз у месяц. Адлюстраваны кнігі, брашуры, перыядычныя выданні тыпу прац. Групоўка матэрыялу сістэматычная (УДК). Літаратура па культуры і мастацтве сабрана ў наступных раздзелах: “008. Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”, “379.8. Арганізацыя вольнага часу”, “39. Этнаграфія. Нравы. Звычай. Фальклор”, “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, прадметны, геаграфічны, загаловаўкаў, моў (акрамя беларускай і рускай), на якіх надрукаваны кнігі, ISBN (памылковых), нумерацыйны паказальнік бібліяграфічных запісаў замежных кніг, выдадзеных з удзелам беларускіх выдаўцоў).

– *Летапіс аўтарэфератаў дысертацыі*. Выдаецца з 1999 г. два разы ў год. У ім адлюстравана інфармацыя аб аўтарэфератах дысертацый, абароненых у Беларусі. Групоўка матэрыялу тэматычная ў адпаведнасці з шыфрамі навуковых спецыяльнасцей. Аўтарэфераты дысертацый па культуры і мастацтве могуць быць адлюстраваны ў наступных раздзелах: “Псіхалагічныя навукі”, “Педагагічныя навукі”, “Мастацтвазнаўства”, “Гістарычныя навукі”.

Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, геаграфічны.

— *Летапіс нарматыўна-тэхнічных, тэхнічных дакументаў і выданняў вузкага прызначэння*. Выдаецца з 1985 г. Выходзіць адзін раз у месяц. Адлюстраваны стандарты, тэхнічныя ўмовы, нармалі, цэннікі, прэйскуранты, справаздачы, тэматычныя падборкі, праграма-метадычныя распрацоўкі для студэнтаў і інш. Групоўка матэрыялу сістэматычная (УДК). Літаратура па культуры і мастацтве сабрана ў наступных раздзелах: “008. Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”, “379.8. Арганізацыя вольнага часу”, “39. Этнаграфія. Навыкі. Звычкі. Фальклор”, “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, загаловаў, моў (акрамя беларускай і рускай), на якіх надрукаваны кнігі.

— *Летапіс нот.* Выдаецца з 1924 года. Выходзіць адзін раз у месяц. Адлюстраваны нотныя выданні і музычныя творы, надрукаваныя ў часопісах і газетах. Матэрыял групуецца па відах выданняў. Да летапісу створаны дапаможныя паказальнікі: імяны, заглаўкаў зборнікаў нотных выданняў, заглаўкаў і першых слоў тэкстаў вакальных твораў, выданняў, у якіх апублікаваны ноты, распісаныя ў “Летапісе...”.

— *Летапіс выяўленчага мастацтва*. Выдаецца з 1955 г. Выходзіць адзін раз у месяц. Адлюстраваны асобна выдазеныя творы выяўленчага мастацтва і надрукаваныя ў часопісах і газетах. Матэрыял групуецца па відах выданняў (“1. Выяўленчыя плакаты”, “5. Выяўленчыя паштоўкі” і інш.). Да летапісу створаны дапаможныя паказальнікі: імяны, заглаўкаў альбомаў і камплектаў паштовак, выданняў, у якіх апублікаваны ілюстрацыйны матэрыял, распісаны ў “Летапісе...”.

— *Летапіс картаграфічных выданняў*. Выдаецца з 1994 г. Выходзіць два разы ў год (у 6 і 12 нумарах “Летапісу друку Беларусі”). Адлюстраваны асобна выдазеныя карты,

атласы, схемы, планы, а таксама картаграфічныя дадаткі, уклеікі ў іншыя выданні. Матэрыял групуецца па відах выданняў. Да летапісу створаны дапаможныя паказальнікі: імяны, геаграфічны, прадметна-тэматычны, загаловаў, выданняў, картаграфічны матэрыял з якіх распісаны ў “Летапісе...”.

– *Летапіс рэцэнзій*. Выдаецца з 1932 г. Выходзіць адзін раз у месяц. Адлюстраваны рэцэнзіі, агляды кніг і часопісаў. Групоўка матэрыялу сістэматычная (УДК). Літаратура па культуры і мастацтве сабрана ў наступных раздзелах: “008. Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”, “379.8. Арганізацыя вольнага часу”, “39. Этнаграфія. Норавы. Звычаі. Фальклор”, “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”. Бібліяграфічныя запісы складаюцца з апісання рэцэнзуемага дакумента і апісання адной ці некалькі рэцэнзій. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, загаловаў выданняў, на якія апублікаваны рэцэнзіі, перыядычных выданняў, рэцэнзіі з якіх зарэгістраваны ў “Летапісе...”.

– *Беларусь у сусветным друку*. Выдаецца з 1946 г. Выходзіць адзін раз у месяц. Адлюстраваны замежныя кнігі, брашуры, артыкулы з часопісаў і газет пра Беларусь і беларусаў, выданні і публікацыі беларускіх аўтараў, а таксама на беларускай мове (незалежна ад зместу), выдадзеныя за межамі Беларусі. Групоўка матэрыялу сістэматычная (УДК). Літаратура па культуры і мастацтве сабрана ў раздзелах: “008. Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”, “379.8. Арганізацыя вольнага часу”, “39. Этнаграфія. Норавы. Звычаі. Фальклор”, “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, загаловаў, геаграфічны, моў (акрамя беларускай і рускай), на якіх надрукаваны кнігі, артыкулы, перыядычных выданняў і выданняў, якія прадаўжаюцца, матэрыялы з якіх зарэгістраваны ў летапісе “Беларусь у сусветным друку”, часовых тэматычных рубрык (зводны за год), моў (акрамя беларускай і рускай), на якіх надрукаваны кнігі.

— *Летапіс часопісных артыкулаў*: Выдаецца з 1937 г. Выходзіць адзін раз у месяц. Адлюстраваны артыкулы з часопісаў, перыядычных зборнікаў, зборнікаў, выданне якіх прадаўжаецца, выданняў тыпу прац, непэрыядычных тэматычных зборнікаў. Групоўка матэрыялу сістэматычная (УДК). Літаратура па культуры і мастацтве сабрана ў наступных раздзелах: “008. Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”, “379.8. Арганізацыя вольнага часу”, “39. Этнаграфія. Навыкі. Звычкі. Фальклор” “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, геаграфічны, моў (акрамя беларускай і рускай), на якіх надрукаваны артыкулы, часовых тэматычных рубрык (зводны за год).

— *Летапіс газетных артыкулаў*. Выдаецца з 1937 г. Выходзіць адзін раз у месяц. Адлюстраваны артыкулы з міжрэгіянальных, рэспубліканскіх, абласных (міжабласных), гарадскіх (цэнтральных) газет Мінска і абласных цэнтраў, газет таварыстваў, асацыяцый, аб’яднанняў, партый, рухаў, незалежных газет, газет прыватных заснавальнікаў, рэлігійных, дадаткаў да газет у спецыяльных выпусках, якія прысвячаюцца міжнародным падзеям або з’яўляюцца профільнымі. Групоўка матэрыялу сістэматычная (УДК). Літаратура па культуры і мастацтве сабрана ў наступных раздзелах: “008. Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”, “379.8. Арганізацыя вольнага часу”, “39. Этнаграфія. Навыкі. Звычкі. Фальклор”, “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, геаграфічны, моў (акрамя беларускай і рускай), на якіх надрукаваны артыкулы з газет, якія распісаны ў “Летапісе...”.

— *Летапіс перыядычных выданняў і выданняў, якія прадаўжаюцца*. Выдаецца адзін раз у год. Змяшчае ўпарадкаваны пералік усіх газет, часопісаў, выданняў, якія прадаўжаюцца, выданняў тыпу прац, выдаваемых на тэрыторыі Беларусі, незалежна ад іх змястоўных характарыстык. Групоўка матэрыялу — па відах улічанай прадукцыі. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць

алфавітны паказальнік назваў газет і алфавітны паказальнік месцаў выдання газет.

Кнігі Беларусі: Дзярж. бібліягр. паказ. / Нац. кн. палата . – Мн., 1984 –

Гэта бягучы бібліяграфічны паказальнік, універсальны па змесце. Выдаецца з 1984 года. Выходзіць адзін раз у год. Сабрана інфармацыя аб кнігах, брашурах, адлюстраваных у “Кніжным летапісу” за пэўны год. Групоўка матэрыялу сістэматычная (УДК). Літаратура па культуры і мастацтве сабрана ў наступных раздзелах: “008. Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”, “379.8. Арганізацыя вольнага часу”, “39. Этнаграфія. Нравы. Звычай. Фальклор” “7. Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, загаловаў, моў (акрамя беларускай і рускай), на якіх надрукаваны кнігі, прадметны, геаграфічны, ISBN (памылковых), нумерацыйны паказальнік бібліяграфічных запісаў замежных кніг, выдадзеных з удзелам беларускіх выдаўцоў.

Паказальнік бібліяграфічных дапаможнікаў Беларусі: Дзярж. бібліягр. паказ. / Нац. кн. палата . – Мн., 1978 –

Гэта бягучы бібліяграфічны паказальнік, універсальны па змесце. Выдаецца з 1978 года. Выходзіць адзін раз у год. Адлюстроўвае інфармацыю аб бібліяграфічнай прадукцыі: асобна выдадзеных бібліяграфічных паказальніках, спісах, аглядах, бібліяграфічных перыядычных выданнях, унутрыкніжных і ўнутрычасопісных спісах і аглядах, прыкніжных і прыартыкульных бібліяграфічных спісах аб’ёмам не менш чым 15 назваў. Групоўка асноўнага матэрыялу сістэматычная (УДК). У пачатку штогодніка змешчаны паказальнікі бібліяграфічных дапаможнікаў і іншыя універсальныя бібліяграфічныя выданні. Бібліяграфічная прадукцыя па культуры і мастацтве сабрана ў наступных раздзелах: “Цывілізацыя. Культура. Прагрэс”, “Арганізацыя вольнага часу”, “Этнаграфія. Нравы. Звычай. Фальклор”, “Мастацтва. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Фатаграфія. Музыка. Гульні. Спорт”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя

паказальнікі: загалюўкаў бібліяграфічных дапаможнікаў, геаграфічны, моў (акрамя беларускай і рускай), на якіх надрукаваны кнігі. У якасці дадаткаў змешчаны спісы рэцэнзій на бібліяграфічныя выданні і часопісаў, якія маюць пастаянныя бібліяграфічныя аддзелы.

Музычная літаратура БССР. 1917–1961: (Ноты): Бібліяграфія асобных выданняў / Дзярж. б-ка БССР, Кн. палата БССР; Склад. Ф.А.Мерына. – Мн., 1963. – 196 с.

Рэтраспектыўны (рэпертуарны) бібліяграфічны паказальнік. У яго ўключаны асобныя выданні нот, апублікаваныя ў Беларусі ў перыяд з 1917 г. па 1961 г., творы беларускіх кампазітараў, выдадзеныя ў РСФСР. Бібліяграфічныя запісы згрупаваны па наступных раздзелах: “Творы беларускіх кампазітараў”, “Творы беларускіх кампазітараў, надрукаваныя выдавецтвамі Масквы і Ленінграда”, “Музычныя творы небеларускіх кампазітараў, выдадзеныя ў БССР”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, загалюўкаў зборнікаў нотных выданняў, назваў і першых слоў тэксту вакальных твораў, алфавітны паказальнік танцаў, сістэматычны паказальнік нот па наступных раздзелах: “Музычны фальклор”; “Вакальная музыка”; “Інструментальная музыка”; “Вакальна-сімфанічная музыка” і “Сцэнічная музыка”.

Музычная літаратура БССР. 1962–1970: Нотаграфічны паказальнік / Дзярж. б-ка БССР, Кн. палата БССР. – Мн., 1977. – 248 с.

Рэтраспектыўны (рэпертуарны) бібліяграфічны паказальнік. У яго ўключаны асобныя выданні нот, унутрыкніжныя публікацыі нот, ноты з часопісаў, апублікаваныя ў Беларусі і рэспубліках Савецкага Саюза ў перыяд з 1962 г. па 1970 г. Бібліяграфічныя запісы згрупаваны па наступных раздзелах: “Музычны фальклор”; “Творы асобных кампазітараў”; “Зборнікі музычных твораў”; “Падручнікі і вучэбныя дапаможнікі”; “Ноты для сляпых”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны (уключаны прозвішчы кампазітараў, паэтаў, рэдактараў, перакладчыкаў, складальнікаў, аўтараў апрацовак і пералажэнняў, аранжыровак, гарманізацый, персаналіі), загалюўкаў і першых слоў тэксту вакальных твораў (асобна

на рускай і беларускай мовах), інструментальнай музыкі, загалоўкаў выданняў, у якіх надрукаваны ноты.

Музычная літаратура Беларусі. 1971–1990: Нотаграфічны паказ. / Нац. кн. палата. – Мн., 1997. – 242 с.

Рэтраспектыўны (рэпертуарны) бібліяграфічны паказальнік. У яго ўключаны асобныя выданні нот, унутрыкніжныя публікацыі нот, ноты з айчыннай перыёдыкі, музычныя творы беларускага фальклору або беларускіх кампазітараў, апублікаваныя за межамі Беларусі ў перыяд з 1971 г. па 1990 г. Бібліяграфічныя запісы згрупаваны па наступных раздзелах: “Музычны фальклор”; “Творы асобных кампазітараў”; “Зборнікі музычных твораў, падручнікі і вучэбныя дапаможнікі”. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны (уключаны прозвішчы кампазітараў, паэтаў, рэдактараў, перакладчыкаў, складальнікаў, аўтараў апрацовак і пералажэнняў, аранжыровак, гарманізацый, персаналіі), загалоўкаў і першых слоў тэксту вакальных твораў, інструментальнай музыкі (уключае загалоўкі вакальна-сімфанічнай і сцэнічнай музыкі), загалоўкаў выданняў, у якіх надрукаваны ноты, сістэматычны паказальнік твораў.

Музычная літаратура БССР. 1945–1975: Паказальнік нот з рэсп. перыядычнага друку / Дзярж. б-ка БССР, Кн. палата БССР; Склад. І.С.Колас. – Мн., 1976. – 167 с.

Рэтраспектыўны (рэпертуарны) бібліяграфічны паказальнік. У яго ўключаны ноты з часопісаў, апублікаваныя ў Беларусі і рэспубліках Савецкага Саюза ў перыяд з 1945 г. па 1975 г. Бібліяграфічныя запісы згрупаваны па алфавіце прозвішчаў кампазітараў і іх твораў. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, загалоўкаў і першых слоў тэксту вакальных твораў (асобна на рускай і беларускай мовах).

Беларуская літаратура ў музыцы (1918–1989): Нота- і фанаграфічны паказ. / Дзярж. б-ка імя У.І.Леніна, Мін. ін-т культуры; Склад.: Г.М.Быстроў, В.М.Карсека. – Мн., 1991. – 432 с.

У гэты бібліяграфічны паказальнік уключаны нотныя выданні, фанаграфічныя запісы, якія выйшлі ў свет у 1918–1989 гг., унут-

рыкніжныя публікацыі нот, нотныя публікацыі з перыёдыкі Беларусі і іншых рэспублік былога Савецкага Саюза. Бібліяграфічныя запісы згрупаваны па алфавіце прозвішчаў кампазітараў і іх твораў. Арыентацыі ў матэрыяле спрыяюць дапаможныя паказальнікі: імяны, заглаўкаў і першых слоў тэксту вакальных твораў, прадметна-тэматычны, музычных твораў для дзяцей.

Докторские и кандидатские диссертации по историческим наукам БССР. 1944–1987 гг.: Библиогр. указ. – 2-е изд., перераб. и доп./ Гос. б-ка БССР им В.И.Ленина, Ин-т истории АН БССР; Сост. В.Н.Михнюк, Л.Н.Новицкая. – Мн., 1988. – 126 с.

Рэтрэспектыўны бібліяграфічны паказальнік. Групоўка матэрыялу тэматычная, у ліку іншых адлюстраваны доктарскія і кандыдацкія дысертацыі па гісторыі культуры, этнаграфіі.

2. Бібліяграфічныя паказальнікі спецыяльнага прызначэння як крыніцы пошуку інфармацыі па культуры і мастацтве

2.1. Б я г у ч ы я

Аператыўная інфармацыя па праблемах культуры і мастацтва / Нац. б-ка Беларусі. – 1994 – . – (6 разоў у год).

Беларусістыка: Рэф. зб. / НАН Беларусі. Аддзел навук. інфарм. па гуманітар. навук. – 1972 – .

Да 1990 г. гэты паказальнік называўся "Научно-реферативный бюллетень". Выходзіў з 1972 г. асобнымі серыямі, адна з іх – "Мастацтвазнаўства. Этнаграфія. Фалькларыстыка". Зараз ствараюцца выпускі, прысвечаныя гуманітарным праблемам ў цэлым. Яны ўключаюць рэфераты па этнаграфіі, мастацтвазнаўстве ў ліку іншых.

Беларуская мова, літаратура і мастацтва: Рэк. бібліягр. дапам. / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1972 – . – (Штогод).

Зрэлішчыяе іскусства: Рэф.-бібліогр. інформ. / РГБ. Інформкультура. – М., 1983 – . – (Ежекварт.).

Культура. Культурология: Рэф.-бібліогр. інформ. / РГБ. Інформкультура. – М., 1973 – . – (6 раз в год).

Культура в современном мире. Опыт, проблемы, решения: Науч.-информ. сб. / РГБ. Информкультура. – М., 1990 – . – (Ежекварт.).

Музыка: Библиогр. информ. / РГБ. Информкультура, Науч. муз. б-ка им. С.И.Танеева, Моск. гос. консерватория им. П.И.Чайковского. – М., 1973 – . – (6 раз, в год).

Наука о культуре. Итоги и перспективы: Науч.-информ. сб. / РГБ. Информкультура. – М., 1996. – . – (Ежекварт.).

Новая літаратура па гісторыі і гістарычных навукх Беларусі: Бібліягр. паказ./ Нац. б-ка Беларусі; Склад.: Г.І.Антонана. – Мн., 1992 – 1996.

1990. – 1992. – 224 с.

1991. – 1993. – 295 с.

1992. I палова. – 1994. – 288 с.

1992. II палова. – 1996. – 354 с.

Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматыка-храналагічная, асобныя раздзелы прысвечаны праблемам культуры і мастацтва (напрыклад, “З гісторыі тэатра”) за той ці іншы перыяд. З 1994 г. пачала весціся адпаведная база даных, якая працягвае адлюстраванне дакументаў па гісторыі і гістарычных навукх і распаўсюджваецца на дыскетах.

Новая літаратура па культуры і мастацтву: Бібліягр. інфарм. / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1972 – . – (Штомес.).

Новыя кнігі: па старонках беларускага друку / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1960 – . – (Штомес.).

Гэта бягучы бібліяграфічны паказальнік (бюлетэнь), які адлюстроўвае дакументы (часткі дакументаў) аб Беларусі. Групоўка матэрыялу тэматычная, у тым ліку ёсць раздзел “Культура Беларусі: учора і сёння”. У кожным з выпускаў змяшчаецца дадатак, часцей за ўсё гэта рэтраспектыўны рэкамендацыйны спіс літаратуры на пэўную тэму, у тым ліку па культуры і мастацтве. У 12-м нумары бюлетэня даецца пералік усіх гэтых спісаў, а таксама змяшчаюцца дапаможныя паказальнікі: персанальны, геаграфічны, прадметны.

Панорама культурной жизни зарубежных стран: Информ. сб. / РГБ. Информкультура. – М., 1990 – . – (Ежекварт.).

Панорама культурной жизни Российской Федерации: Информ. сб. / РГБ. Информкультура. – М., 1999. – . – (Ежекварт.).

Панорама культурной жизни стран СНГ и Балтии: Информ. сб. / РГБ. Информкультура. – М., 1995 – . – (Ежекварт.).

Русская культура вне границ: Информ. сб. / РГБ. Информкультура. – М., 1994 – . – (6 раз в год).

Сістэматычны паказальнік неапублікаваных дакументаў па культуры і мастацтву / Нац. б-ка Беларусі. – Мн., 1995 – . – (2 разы ў год).

Социокультурная деятельность в сфере досуга: Реф.-библиогр. информ. / РГБ. Информкультура. – М., 1974 – . – (6 разоў у год).

Український реферативний журнал. Сер. 3. Соціальні та гуманітарні науки-Мистецтво. – 1995 – . – (Штокварт.).

Эстетическое воспитание: Информ. сб. / РГБ. Информкультура. – М., 1989 – . – (6 раз в год)

2.2. Рэтраспектыўныя

Агляд асноўнай літаратуры па музычнаму фальклору Беларусі / Мін. ін-т культуры. Кафедра рэж. масавых свят. – Мн., 1990. – 17 с.

Басков, В. Балетмейстеры о своём труде. 1967–1977: Рек. библиогр. указ. / В.Басков. – М.: Б.и., 1977. – 24 с.

Бацер, Д.М. Русская народная музыка: Нотограф. указ. (1776–1973): В 2 ч. / Д.М. Бацер, Б.И. Рабинович. – М.: Сов. композитор, 1981 – 1984. – Ч. 1–2.

Беларуская ССР у гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1941–1945): Бібліягр. паказ. літ. (1941–1971 гг.) / Дзярж. б-ка БССР ім. У.І.Леніна. Ін-т гісторыі АН БССР; Склад.: Р.М.Чыгірова, Э.І.Ляўко. – Мн., 1980. – 299 с. Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматыка-храналагічная, асобныя раздзелы прысвечаны праблемам культуры і мастацтва за адпаведны перыяд: “Помнікі Вялікай Айчыннай вайны”; “Музеі Вялікай Айчыннай вайны” і інш.

Беларуская ССР у гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1941–1945): Бібліягр. паказ. літ. / Дзярж. б-ка БССР ім. У.І.Леніна. Ін-т гісторыі АН БССР; Склад.: Э.І.Ляўко, С.А.Пугачова, З.А.Сядая; Рэд.: Р.М.Чыгірова, А.В.Мураўёва, З.А.Сядая. – Мн., 1990. – 296 с.

Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматыка-храналагічная, асобныя раздзелы прысвечаны праблемам культуры і мастацтва за адпаведны перыяд: асвета, літаратура, фальклор і мастацтва Беларусі ў час Вялікай Айчыннай вайны і інш.

Беларуская этнаграфія і фалькларыстыка: Бібліяграфічны паказальнік. (1945–1970 гг.) / АН БССР. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграф. і фальклору; Склад. М.Я.Грынблат. – Мн.: Навука і тэхніка, 1972. – 386 с.

Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне (1941–1945): (Бібліягр. паказ.) / Нац. б-ка Беларусі; Склад.: З.А.Сядая, Р.С.Собаль; Рэд.: Р.М.Чыгірова, А.В.Мураўёва, І.І.Кубагава. – Мн., 1995. – 435 с.

Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматыка-храналагічная, асобныя раздзелы прысвечаны праблемам культуры і мастацтва за адпаведны перыяд.

Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне (1941–1945): (Бібліягр. паказ.): Дадатковы выпуск / Нац. б-ка Беларусі; Склад. В.П.Паўлаў; Рэд.: Р.М.Чыгірова, А.В.Мураўёва. – Мн., 1996. – 108 с.

Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматыка-храналагічная, асобныя раздзелы прысвечаны праблемам культуры і мастацтва за адпаведны перыяд.

Белоруссия в печати XVI ст.: Библиогр. указ. на иностр. яз. / Гос. б-ка БССР; Сост. М.А.Василевская. – Мн., 1985. – 48 с.

Адлюстраваны кнігі і артыкулы са зборнікаў (некалькі), апублікаваныя ў XVI ст. на замежных мовах аб Беларусі. Групоўка матэрыялу тэматычная, адзін з раздзелаў прысвечаны культуры (асобным дзеячам культуры – В.Агрыпа, Ц.Базылік, С. Будны, Б.Ваяводка, Я.Вісліцкі, А. Волян і інш.).

Белоруссия в печати XVII ст.: Библиогр. указ. на иностр. яз. / Гос. б-ка БССР; Сост. М.А.Василевская. – Мн., 1985. – 84 с.

Адлюстраваны кнігі і артыкулы са зборнікаў, часопісаў, апублікаваных у XVII ст. на замежных мовах аб Беларусі. Групоўка матэрыялу тэматычная, у асобных раздзелы сабраны дакументы, прысвечаныя культуры, мастацтву (тэатр, выяўленчае мастацтва).

Белоруссия в печати XVIII ст.: Библиогр. указ. на иностр. яз. / Гос. б-ка БССР; Сост. М.А.Василевская. – Мн., 1985. – 288 с.

Адлюстраваны кнігі і артыкулы са зборнікаў, часопісаў, апублікаваных у XVIII ст. на замежных мовах аб Беларусі. Групоўка матэрыялу тэматычная, у асобных раздзелы сабраны дакументы, прысвечаныя культуры, мастацтву (тэатр, архітэктура, жывапіс).

Белоруссия в печати XIX – нач. XX ст.: Библиогр. указ. на иностр. яз.: В 2 ч. / Гос. б-ка БССР; Сост. М.А.Василевская. – Мн., 1980 – 1983. – Ч. 1–2.

Адлюстраваны кнігі і артыкулы са зборнікаў, часопісаў, апублікаваных у XIX – пачатку XX ст. на замежных мовах аб Беларусі. Групоўка матэрыялу тэматычная, у асобных раздзелы сабраны дакументы, прысвечаныя культурна-асветным установам (бібліятэкі, музеі, калекцыі), мастацтву (архітэктура, выяўленчае мастацтва, жывапіс, скульптура, графіка, тэатр, музыка, прыкладное мастацтва), этнаграфіі і фольклору.

Бібліяграфія па гісторыі Беларусі. Феадалізм і капіталізм / Ін-т гіст. АН БССР, Дзярж. б-ка БССР імя У.І.Леніна, Фунд. б-ка імя Я.Коласа АН БССР; Склад.: М.Г.Крэканэ, А.А.Сакольчык. – Мн., 1969. – 437 с.

Адлюстраваны летапісы, хронікі, зборнікі дакументаў, кнігі і артыкулы са зборнікаў, часопісаў на рускай, беларускай, украінскай мовах за 1803–1966 гг. Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматыка-храналагічная, у асобных гісторыка-храналагічных раздзелах вызначаны наступныя рубрыкі: “Культура”; “Гісторыя”; “Асвета”; “Клубы” і інш.

Гурый Іларыёнавіч Барышаў: Бібліягр. паказ. / Бел. ун-т культуры. Бібліятэка. – Мн., 1998. – 80 с. – (Дзесячы навукі і культуры Беларусі).

Дооктябрьская книга на русском языке о Белоруссии. 1768–1917: Библиогр. указ. / Гос. б-ка БССР; Сост. А.А.Сокольчик. – Мн., 1976. – 426 с.

Адлюстраваны кнігі і артыкулы са зборнікаў, апублікаваныя на рускай мове ў 1768 – 1917 гг. аб Беларусі. Групоўка матэрыялу сістэматычная, у асобных раздзелы сабраны дакументы, прысвечаныя культуры і мастацтву.

Дышыневич, В.Н. Скорине посвящённые: Аннотир. указ. произвед. лит. и искусства / В.Н.Дышыневич. – Мн., 1981. – 163 с.: ил.

Журавлёв, Д.Н. Союз композиторов БССР: Крат. библиографический справочник / Д.Н.Журавлёв. – Мн.: Беларусь, 1978. – 304 с.

Корсеко, В.Н. Перечень изданных произведений белорусских композиторов для детей и юношества / В.Н.Корсеко. – Мн.: Б.и., 1981. – 69 с.

Кто писал о музыке: Библиографический словарь муз. критиков и лиц, писавших о музыке в дорев. России и СССР: В 4 т. / Г.Б. Бернад – М.: Сов. композитор, 1971–1989. – Т. 1–4.

Памятники музыкального искусства. Отечественные нотные издания 1-й половины XIX века: Сводный каталог. Ч.1. Кн.1. Отдельно изданные произведения композиторов. – М., 1988. – 216 с.

Памяць сэрца: [Вялікая Айчын. вайна ў беларус. музыцы]: (Бібліягр. паказ. нот і грамазапісаў) / Дзярж. б-ка БССР імя У.І.Леніна; [Склад.: В.М.Карсека]. – Мн., 1988. – 37 с.

Розенфельд, Б.М. Есенин и музыка: Справочник / Б.М. Розенфельд. – М.: Сов. композитор, 1988. – 88, [1] с.

Свирина Е.В. Культура и культурно-просветительская работа в БССР: Библиогр. указ. (1946–1975 гг.) / Е.В.Свирина, В.Ф.Черникова; АН БССР. Отд. науч. информ. по общ. наукам. – Мн., 1977. – 417 с.

Сцяжынка ў даўніну: Навук.-бібліягр. паказ. /Рэспуб. цэнтр эстэт. выхав. дзяцей; Склад.: Л.А.Мазурына, Т.К.Цяпкова. – Мн., 1995. – 26с.

Адлюстраваны звесткі аб манаграфіях, зборніках, артыкулах з часопісаў і газет, метадычныя распрацоўкі на беларускай і рускай мовах за 1956–1994 гг. Групоўка бібліяграфічных запісаў тэматычная (ёсць наступныя раздзелы: “Метадычныя распрацоўкі”; “Гульні”; “Сцэнарыі” і інш.).

Юлія Міхайлаўна Чурко: Бібліягр. паказ. / Бел. ун-т культуры. Бібліятэка. – Мн., 1998. – 54с. – (Дзесячы навукі і культуры Беларусі).

Бібліяграфічнае апісанне. Анатацыя. Рэферат

Агульны пералік абласцей і элементаў бібліяграфічнага апісання друкаванага выдання (знакі прыпынку ўказваюцца перад асобнымі элементамі).

Загалолак (прозвішча індывідуальнага або калектыўнага аўтара).

Вобласць назвы і звестак аб адказнасці

Асноўная назва

=Паралельная назва

: Звесткі, якія адносяцца да назвы

/ Звесткі аб адказнасці (першыя звесткі ўказваюцца з вялікай літары пасля касой рысы, наступныя аддзяляюцца кропкай з коскай ;)

Вобласць выдання

Звесткі аб выданні (калі ёсць парадкавы нумар выдання і характарыстыка да яго)

Вобласць выхадных даных

Месца выдання

; Наступныя месцы выдання

: Выдавецтва або выдавецкая ўстанова

, Дата выдання

Вобласць колькаснай характарыстыкі

Аб'ём

: Ілюстрацыі

+ Суправаджальны матэрыял

Вобласць серыі

(Асноўная назва серыі

= Паралельная назва серыі

: Звесткі, якія адносяцца да назвы серыі

/ Звесткі аб адказнасці, якія адносяцца да серыі

; Нумар выпуску серыі)

Вобласць заўваг

Вобласць Міжнароднага стандартнага нумара кнігі (ISBN), кошту, тыражу

Прыклады

Поўнае бібліяграфічнае апісанне

Магілёўскі магістрат, 1580–1581, 1588 / Дзярж. кам. па архівах і справаходстве Рэсп. Беларусь, Нац. гіст. архіў Беларусі; [Склад. З.Л.Яцкевіч, А.А.Лашкевіч; Рэдкал.: А.К.Галубовіч (старш.) і інш.]. – Мн.: БелНДІДАС, 1999. – 461 с.; 22 см. – (Беларусь у актавых кнігах ХУІ–ХУІІІ стет.; Вып.1). – Бібліягр. спасылкі ў падрадк. заўв. – Асаб., геагр. паказ.: с. 328–454. – Тэрмінал. слоўн.: с. 455–461. – ISBN 985-6099-53-6: Б.ц., 120 экз.

Пашыранае бібліяграфічнае апісанне

Магілёўскі магістрат, 1580–1581, 1588 / Дзярж. кам. па архівах і справаходстве Рэсп. Беларусь, Нац. гіст. архіў Беларусі; [Склад. З.Л.Яцкевіч, А.А.Лашкевіч]. – Мн.: БелНДІДАС, 1999. – 461 с. – (Беларусь у актавых кнігах ХУІ–ХУІІІ стет.; Вып.1).

Кароткае бібліяграфічнае апісанне

Магілёўскі магістрат, 1580–1581, 1588. – Мн., 1999. – 461 с. – (Беларусь у актавых кнігах ХУІ–ХУІІІ стет.; Вып.1).

*Бібліяграфічнае апісанне кнігі (брашуры) аднаго аўтара**

Корнеева, Н.А. *Театр в моей жизни* / Н.А.Корнеева. – Гомель: Гомел. ЦНТДИ, 1999. – 173, [3] с.: порт.

Корнеева Н.А. *Театр в моей жизни*. – Гомель, 1999. – 173, [3] с.

Дулова, Е.Н. *Балетный жанр как музыкальный феномен: (Рус. традиция конца ХУІІІ–нач. ХХ в.): Исследование* / Е.Н. Дулова; Моск. гос. консерватория им. П.И.Чайковского, Бел. гос. акад. музык. – Мн.: Четыре четверти, 1999. – 375 с.: нот. ил.

Дулова Е.Н. *Балетный жанр как музыкальный феномен*. – Мн, 1999. – 375 с.

* Далей прыводзяцца прыклады пашыранага і кароткага бібліяграфічных апісанняў.

Бібліяграфічнае апісанне кнігі (брашуры) двух, трох аўтараў

Кульматов, В.А. Русские народные приметы и поверья / В.А.Кульматов, Т.В.Кульматова. – М.; Назрань: АСТ, 1999. – 206, [1]с. – (Уроки колдовства; Вып. 8).

Кульматов В.А., Кульматова Т.В. Русские народные приметы и поверья. – М., 1999. – 206, [1] с. – (Уроки колдовства; Вып. 8).

Смирнова, Е.Д. Средневековый мир в терминах, именах и названиях / Е.Д. Смирнова, Л.П. Сушкевич, В.А.Федосик. – Мн.: Беларусь, 1999. – 383 с.: карты, ил.

Смирнова Е.Д., Сушкевич Л.П., Федосик В.А. Средневековый мир в терминах, именах и названиях. – Мн., 1999. – 383 с.

Бібліяграфічнае апісанне кнігі (брашуры) чатырох і больш аўтараў, без аўтара

З надзей, Ойча, да Цябе: Тэксты літург. і рэліг. спеваў/ [Уклад. М.Скуратовіч і інш.]. – Гродна: Гродзен. рым.-катал. дыяцэзія, 1999. – 130 с. – (Беларускі кнігазбор).

З надзей, Ойча, да Цябе. – Гродна, 1999. – 130 с. – (Беларускі кнігазбор).

Традыцыйная фізічная культура беларусаў: гісторыя, тэорыя, практыка: Матэрыялы II Рэсп. канф. па праблемах трад. фіз. культуры беларусаў, 15–16 крас. 1999 г. / [Рэдкал.: Л.Н.Ціханаў і інш.]. – Мн.: БДПУ, 1999. – 216 с.: іл.

Традыцыйная фізічная культура беларусаў: гісторыя, тэорыя, практыка. – Мн., 1999. – 216 с.

Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах / [Рэдкал.: А.Мальдзіс і інш.]. – Мн.: БФК, 1999. – 368, [1] с.

Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах. – Мн., 1999. – 368, [1] с.

Бібліяграфічнае апісанне шматтомнага выдання

Блаватская, Е.П. Разоблачённая Изида: Ключ к тайнам древ. и соврем. науки и теологии: [В 2 т. / Е.П. Блаватская; Пер. с англ. А.П.Хейдока]. – М.: Сфера; Мн.: ИП “Ютаць”, 2000–2001.

Т.1: Наука. – 2000. – 681, [6] с.

Т.2: Теология. – 2001. – 646, [5] с.

Блаватская Е.П. Разоблачённая Изида. – М., 2000–2001. – Т. 1–2.

Бібліяграфічнае апісанне аднаго тома шматтомнага выдання

Беларусы: У 8 т. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння / В.К.Бандарчык; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; Рэдкал.: В.К.Бандарчык, М.Ф. Піліпенка, А.І.Лакотка. – Мн.: Беларуская навука, 1999. – 365 с.: іл.

Беларусы: У 8 т. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. – Мн., 1999. – 365с.

Бібліяграфічнае апісанне аўтарэфератаў дысертацый

Киселёва, Н.В. Добровольные общества в Советской России: 1917–конец 1920 гг.: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук / Рост. гос. ун-т. – Ростов н/Д., 1999. – 54с.

Бібліяграфічнае апісанне артыкула са зборніка

Паданні пра Полацкіх князёў // Беларускія летапісы і хронікі. – Мн., 1997. – С. 23–29.

Луцкевіч, І. Ай-Кітаб – Кіцёп. Аб беларускім мастацтве / І.Луцкевіч // Скарыніч: Літ.-наук. гадавік.– Мн., 1993. – Вып. 2. – С. 131–134.

Бібліяграфічнае апісанне артыкула з часопіса, газеты

Смілавіцкі, Л.Л. Невядомыя старонкі беларускай школы (1941–1944 гады) / Л.Л. Смілавіцкі // Польша. – 1994. – №12. – С. 192–197.

Іванок, А. Не змарнаваў Ён жыцця: [Пра дзеяча Бел. грамад-культуры т-ва Польшчы С.Харкевіча (1932–1998): Некралог] / А.Іванок, М.Голуб // Ніва. – 1999. – 9 жн. (№25). – С.5.

Бібліяграфічнае апісанне нотных выданняў

Альтенберг І. Концерт для 7 труб і літавр / І.Альтенберг. П'ять трыо / В.А.Моцарт. Трыо / Ф.Гідаш. Квартет / А.Сімон. Фанфара / І.Стравінскі. – М.: Музыка, 1985. – 220 с. – (Для ансамблей мед. дух. інструментаў; Вып. 2).

Альтенберг І. Концерт для 7 труб і літавр. – М., 1985. – 220 с.

Дубравін Я.І., Чепуров А.Н. Давайте поклоняцца доброте: Песні: Для галоса в суправажд. фп. – М.: Сов. кампазітор, 1983. – 122 с.

Бібліяграфічнае апісанне нот з кніг, зборнікаў, часопісаў, газет

Навуменка Я. Я вымалю цябе...: “Замоўклі галасы...” / Сл. А.Фіялкоўскай // Родн. слова. – 1999. – № 10. – С. 217–218.

Буднік У. Верасень хрызантэмы: “Напілася хрызантэма вераснёвай расы...” / Сл. Л.Дранько-Майсюка; Уступ. арт. М.Шавыркiна // Звязда. – 1999. – 11 верас. – С. 8.

Бібліяграфічнае апісанне аўдыёвізуальных матэрыялаў

Грыг Э. Первая сюіта: Из муз. к драме Г.Ібсена “Пер Гюнт”: Соч. 46 / Ісполн. Большой симф. орк. Всесоюз. радио, дир. Н.Голованов. – М.: ГДРЗ, 1981. – 1 мк. (17 мин 15 с): 19 см/с, 1 дор., моно. – Д 6777-8.

Гродзенская Л.Н. Николай Андреевич Римский-Корсаков: Рассказ о композиторе / Текст читает Е.Лазарев. – М.: Мелодия, 1984. – 1 грп. (23 мин): 33 об/мин, моно. – М 0046305006.

В гостях у Самсона Вырина: Музей лит. героя А.С.Пушкина. – М.: Динафильм, 1984. – 1 дф. (50 кд.): цв. + Бр. (6с.). – 01-3-073.

Приключения кота Леопольда / Авт. сцен. А.И.Хайт; Реж. А.И.Резников; Худож. В.М.Назарук. – М.: Экран, 1984. – 1 кф. (12 мин): 24 кд/с, цв. – Вып. 1.

***Бібліяграфічнае апісанне састаўной часткі
аўдыёвізуальных матэрыялаў***

Глазунов А.К. Финская фантазия: Соч. 88; Характерный танец : Соч. 68; Свадебное шествие: Соч. 21; / Исполн. Больш. симф. орк. Всесоюз. радио, дир. Е.Светланов // Ипполитов-Иванов М.М. Кавказские эскизы... – С 0445–6.

***Бібліяграфічнае апісанне твораў выяўленчага мастацтва
эстампаў***

Художники / Авт. текста М.Красилин. – М.: Сов. художник, 1985. – 24 л. в обл. – (Автопортр. и портр. в творчестве рус. и сов. художников; Вып. 1).

мастацкіх альбомаў, календароў

Зямля Берасцейская = Земля Берестейская = The Berastye Land / Аўт. тэксту і ўклад. Г.С.Тамашэвіч; Маст. А.А.Жданоўская; Фота: В.Алешкі, В.Бараноўскага, В.Ганчарэнкі і інш.. – Мн.: Беларусь, 1999. – [140] с.: афсет каляр. – Бел., рус., англ.

ілюстрацыйных матэрыялаў з кніг, зборнікаў, часопісаў, газет

Ваньковіч В. Портрэт Адама Міцкевіча, 1823. Афсет; 6x5 см. – Род. слова, 1999, № 3, с. 195.

Герасімаў В. Да ночы, 1997. Алей. Афсет каляр.; 12x16. – Мастацтва, 1999, № 3, с. 31.

Іваноў У. Вясна ў Ахотніцы. Акварэль. Афсет. каляр.; 9,5x8 см. – Культура, 1999, 15–21 мая (№17), с. 9.

Бібліяграфічнае апісанне архіўных матэрыялаў

Цэнтральны навуковы архіў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, ф.67, воп. 1, спр. 2, арк. 11.

(У спасылках пры паўторным упамінанні магчыма замена поўнай назвы абрэвіятурай – ЦНА НАН Беларусі, ф. 67, воп. 1, спр. 2, арк. 11).

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, ф. 42, воп. 1, спр. 130, арк. 14.

Прыклады анатацый і рэфератаў⁵⁴

1. Анатацыі, якія ўдакладняюць незразумелую назву або раскрываюць змест дакумента ў цэлым (указаны пасля бібліяграфічнага апісання і выдзелены курсівам).

Калинин, Н. Хранитель традиций / Н.Калинин // Праздник. – 2000. – № 1. – С. 22–23.

Проблемы возрождения государственных праздников.

Цішкевіч, А. Пацвердзілі майстэрства / А. Цішкевіч // Ленін. сцяг (Хойнікі). – 1999. – 22 снеж.

Аб народным ансамблі фальклорнай песні Хойніцкага РДК “Спадчына”.

Барахоўская, А. Калекцыянер песень / А. Барахоўская // Мін. праўда. – 1999. – 23 снеж. – С. 1.

Пра рэдактара Валожынскага раённага радыёвяшчання У.І.Пашкевіча, які захапляецца калекцыяніраваннем грампласцінак.

Аксельруд Н. «У августа, мой друг, спокойные тона...» // Библиография. – 1999. – N 5. – С. 86–92.

О мотивах творчества современного поэта-песенника, автора бардовских песен Валентина Вихорева.

⁵⁴ Прыклады даюцца па: Издательское дело и полиграфия: Реф. журнал. – М., 1994. – №1-2; Новая літаратура па культуры і мастацтву. – 1999. – № 12; Социокультурная деятельность в сфере досуга: Реф.-библиогр. информация. – Вып. 2-4. – 2000.

2. Анацаці, у якіх даецца характарыстыка зместу асобных частак дакумента, крытычны аналіз змяшчаемай у дакуменце інфармацыі (указаны пасля бібліяграфічнага апісання і выдзелены курсівам).

Davis, S.G. Space jam: Media conglomerates build entertainment city / S.G. Davis // Europ. j. of communication. – 1999. – Vol. 14, № 4. – P. 435–459.

Обсуждаются пространственно-архитектурные проблемы организации отдыха и развлечений в городской среде. В частности, отражена деятельность крупных фирм, работающих в области медийных технологий (таких как «Виакон», «Сиграм», «Сони» и др.).

Рассматривается процесс приватизации и состояния рынка недвижимости в сфере индустрии развлечений в странах Европы; эстетико-пространственные аспекты создания новых парков, торгово-развлекательных центров и других объектов отдыха и развлечений.

Корнейчук, Б.В. Заработная плата в социально-культурной сфере / Б.В.Корнейчук. – СПб.: Изд-во СПбГТУ, 1999. – 106 с.

Проблемы оплаты труда работников социально-культурной сферы в смешанной экономике. Разделение факторов заработной платы работников данной сферы на рыночные и нерыночные позволяет использовать подходы различных экономических школ.

Подход, предложенный автором, дает возможность решать проблему оценки общественной эффективности труда работников социально-культурной сферы. Представлен многокритериальный метод эффективного регулирования заработной платы.

3. Резюме

Проблемы авторского права на вторичную информацию / Unruh Betty, Onodera Natsuo // Joho kantri = J. Inf. Process. and Manag. – 1992. – N 8. – С. 701–706.

Обсуждаются проблемы охраны прав авторов на свою интеллектуальную продукцию, содержащуюся или отражённую в изданиях, материалах или БД вторичных информационных служб. Показано, что издательства, выпускающие вторичную информацию и создающие по сути дела собственный информационный продукт, часто сталкиваются с проблемой авторского права, в нарушении которого они обвиняют пользователей или их обвиняют в этом издатели первичной информации. При этом издатели первичной информации, как правило, предъявляют претензии в связи с использованием их источников или содержащихся в них резюме и аннотаций для создания вторичного продукта. Однако, как показывает анализ законов и судебных разбирательств, рассматриваемых как прецеденты в ряде стран, а также концепции “легального использования”, нашедшей отражение в законе об авторском праве США, использование или подготовка указателей и связанных с ними резюме и аннотаций не является нарушением авторского права. Основные разногласия, возникающие между издателями вторичной информации и пользователями, касаются проблемы распространения действия авторского права на БД и условий их использования. Показано, что вполне можно признать правомочность распространения авторского права на БД, поскольку они являются оригинальными с точки зрения составления, структуры и т. д., однако абсолютно неясным остаётся вопрос о “легальном использовании” данных, выбранных из БД. Доказывается, что необоснованно строгие условия БД не соответствуют духу времени, не говоря уже о том, что за их соблюдением очень сложно следить.

Цытаты і выпіскі

1. Поўная цытата

“Стылістыка канта, яго паэтыка, вершаваная рытміка, рыфмоўка, ладамеладычны і музычна-рытмічны склад зрабілі свой уплыў на мову і мастацкі стыль не толькі сучаснай канту эпохі. У гісторыі беларускай культуры развіццё канта стала адным з найцікавейшых фактаў сацыяльнага жыцця і спецыфічна мастацкай з’явай, што ўзбагаціла нацыянальную песенную класіку ХVII–ХІХ стст., а потым уздзейнічала і на фарміраванне песні савецкага перыяду”.

2. Усечаныя цытаты

“Стылістыка канта, яго паэтыка, вершаваная рытміка, рыфмоўка, ладамеладычны і музычна-рытмічны склад зрабілі свой уплыў на ...нацыянальную песенную класіку ХVII–ХІХ стст., а потым уздзейнічала і на фарміраванне песні савецкага перыяду”.

“Стылістыка канта, яго паэтыка, вершаваная рытміка, рыфмоўка, ладамеладычны і музычна-рытмічны склад зрабілі свой уплыў на мову і мастацкі стыль не толькі сучаснай канту эпохі. У гісторыі беларускай культуры развіццё канта стала адным з найцікавейшых фактаў сацыяльнага жыцця і спецыфічна мастацкай з’явай...”

3. Выпіскі

Якасныя характарыстыкі канта зрабілі ўплыў на мову і мастацкі стыль тагачаснай эпохі, а яго развіццё ўзбагаціла беларускую нацыянальную песенную класіку ХVII–ХІХ стст., уздзейнічала на фарміраванне песні савецкага перыяду.

Афармленне цытат і выпісак

1. У тэксце пасля цытаты або выпіскі

“Стылістыка канта, яго паэтыка, вершаваная рытміка, рыфмоўка, ладамеладычны і музычна-рытмічны склад зрабілі свой уплыў на мову і мастацкі стыль не толькі сучаснай канту эпохі. У гісторыі

беларускай культуры развіццё канта стала адным з найцікавейшых фактаў сацыяльнага жыцця і спецыфічна мастацкай з’явай, што ўзбагаціла нацыянальную песенную класіку ХУІІ–ХІХ стст., а потым уздзейнічала і на фарміраванне песні савецкага перыяду” (*Мухарынская Л.С., Якіменка Т.С.* Беларуская народная музычная творчасць. – Мн., 1993. – С. 188).

Якасныя характарыстыкі канта зрабілі ўплыў на мову і мастацкі стыль тагачаснай эпохі, а яго развіццё ўзбагаціла беларускую нацыянальную песенную класіку ХУІІ–ХІХ стст., уздзейнічала на фарміраванне песні савецкага перыяду (*Мухарынская Л.С., Якіменка Т.С.* Беларуская народная музычная творчасць. – Мн., 1993. – С. 188).

2. У надрадковых заўвагах

“Стылістыка канта, яго паэтыка, вершаваная рытміка, рыфмоўка, ладамеладычны і музычна-рытмічны склад зрабілі свой уплыў на мову і мастацкі стыль не толькі сучаснай канту эпохі. У гісторыі беларускай культуры развіццё канта стала адным з найцікавейшых фактаў сацыяльнага жыцця і спецыфічна мастацкай з’явай, што ўзбагаціла нацыянальную песенную класіку ХУІІ–ХІХ стст., а потым уздзейнічала і на фарміраванне песні савецкага перыяду”⁵⁵.

Якасныя характарыстыкі канта зрабілі ўплыў на мову і мастацкі стыль тагачаснай эпохі, а яго развіццё ўзбагаціла беларускую нацыянальную песенную класіку ХУІІ–ХІХ стст., уздзейнічала на фарміраванне песні савецкага перыяду⁵⁶.

3. Спасылкі на спіс літаратуры

“Стылістыка канта, яго паэтыка, вершаваная рытміка, рыфмоўка, ладамеладычны і музычна-рытмічны склад зрабілі свой уплыў на мову і мастацкі стыль не толькі сучаснай канту эпохі. У гісторыі

⁵⁵ *Мухарынская Л.С., Якіменка Т.С.* Беларуская народная музычная творчасць. – Мн., 1993. – С. 188.

⁵⁶ Там жа

беларускай культуры развіццё канта стала адным з найцікавейшых фактаў сацыяльнага жыцця і спецыфічна мастацкай з'явай, што ўзбагаціла нацыянальную песенную класіку ХУІІ–ХІХ стст., а потым уздзейнічала і на фарміраванне песні савецкага перыяду” [17, с.188].

Яксныя характарыстыкі канта зрабілі уплыў на мову і мастацкі стыль тагачаснай эпохі, а яго развіццё ўзбагаціла беларускую нацыянальную песенную класіку ХУІІ–ХІХ стст., уздзейнічала на фарміраванне песні савецкага перыяду [17, с. 188].

Прыклады афармлення спісаў літаратуры

1. Алфавітны спосаб групоўкі літаратуры ў спісе

1. *Блонскі, П.П.* Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2 т. / П.П. Блонский; Под ред. А.В.Петровского. – М.: Педагогика, 1979. – Т.1–2.

2. *Гессен, С.И.* Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С.И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.

3. *Зеньковский, В.В.* Педагогика / В.В.Зеньковский. – М.: Православ. Свято-Тихоновский ин-т, 1996. – 154 с.

4. *Зеньковский, В.В.* Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В.В.Зеньковский. – М.: Изд-во Свято-Владимирского братства, 1993. – 224 с.⁵⁷

2. Сістэматычны спосаб групоўкі літаратуры ў спісе⁵⁸1. *Жыццё, дзейнасць і светапогляд Ф.Скарыны*

1. *Александровіч С.* Недасканаласць або застарэлыя погляды? // Александровіч С. Старонкі братняй дружбы. – Мн., 1960.

2. *Алексютовіч М.А.* Скарына, яго дзейнасць і светапогляд. – М., 1958.

3. *Алексютовіч Н.А.* Развитие общественно-политической и философской мысли в Белоруссии в эпоху феодализма // Очерки по истории философской и общественной мысли народов СССР. – Мн., 1958.

4. *Дышыневіч В.* Новае аб Францыску Скарыне // Літ. і мастацтва. – 1982. – 2 крас.

⁵⁷ История педагогики. Ч. 2. С ХУІІ в. до сс-редины ХХ в. – М., 1997. – С. 301. (Фрагмент спіса літаратуры з папраўкамі адпаведна ГОСТ 7.8–2000 «Библиографическая запись. Заголовок: Общие требования и правила составления».)

⁵⁸ Гэты спіс літаратуры змешчаны ў энцыклапедычным выданні, таму ў бібліяграфічных апісаннях апушчана шэраг элементаў (выдавецтва, колькасная характарыстыка выдання, старонкі апублікавання артыкула). У іншых відах выданняў трэба даваць пашыраныя бібліяграфічныя апісанні.

5. *Зямкевіч Р.* Францыск Скарына // Беларускае жыццё (Вільня). – 1919. – №3.

II. Выданні Ф.Скарыны, іх мова і мастацкае аздабленне

6. *А.К.* Судьбы русского языка в костёлах Северо-Западного края // Новое время. – 1868. – №248.

7. *Барвінок В.* Загальний огляд стародруків кійвських бібліотек // Бібліологічні вісти. – 1924. – №1–3.

8. *Голенченко Г.Я.* Библиографический список русских старопечатных изданий XVI–XVIII вв. – Мн., 1961.

9. *Зернова А.С.* Орнаментака книг московской печати XVI–XVII веков. – М., 1952⁵⁹.

3. Групоўка запісаў у парадку цытавання дакументаў у тэксце працы

ЦГИАЛ, ф. 457, оп. 1, д. 663, лл. 17, 18.

Там же. д. 665, л. 109.

Историческое краеведение в Белоруссии. – Мн., 1980. – С. 18.

Касьпяровіч М. Вялікае краязнаўчае сьвята // Савецкая Беларусь. – 1928. – № 269.

Историческое краеведение... С. 18.

Минское общество истории и древностей // Вестник Народного комиссариата просвещения БССР. – Мн., 1921. – № 2. – С. 40–42.

Мялешка М.В. Заданні часу (Думка) // Сав. Беларусь. – 1921. – № 149⁶⁰.

Прыклад тыпалагічнага спосабу групоўкі матэрыялу гл. у “Спісе рэкамендаванай літаратуры” да гэтага вучэбнага дапаможніка.

⁵⁹ Францыск Скарына і яго час: Энцыкл. даведнік. – Мн., 1988. – С.588–589.

⁶⁰ *Алексеев Л.В.* Археология и краеведение Беларуси XVI в. – 30-е годы XX в. – Мн., 1996. – С.195. (Фрагмент спіса літаратуры ...).

Пошук інфармацыі па электронным каталозе НБ Беларусі

Адначасова націснуць дзве клавiшы <Ctrl+Ins>. На экране з'явіцца акно “Формирование запроса”. Можна сфармуляваць запыт самастойна ў адпаведнасці з Правіламі афармлення запытаў у акне запытаў або выкарыстаць слоўнікі (у меню фарміравання запыту націснуць клавiшу <F2>). На экране з'явіцца пералік слоўнікаў: Словоформы; Инвентарный номер; Автор; Заглавие; Персоналии; Ключевые слова; Серия издания; ГАСНТИ; УДК; ИСБН; ИССН. Выбраць курсорам неабходны слоўнік, <Enter>. На экране з'явіцца пералік славарных тэрмінаў і радок, які дазваляе ўводзіць пачатковы фрагмент запыту. Устанавіць курсор на неабходны тэрмін, <Enter>. Калі неабходны тэрмін адсутнічае, то можна ўвесці яго пачатковы фрагмент. Сістэма раскрыве слоўнік на гэтым і падобных тэрмінах. Пры паўторы пошуку для аднаго або некалькіх тэрмінаў з таго ж слоўніка націскаць клавiшу <+>, калі спалучаемыя тэрміны неабавязкова павінны быць у адным дакуменце, або <Ctrl> і <+>, калі спалучаемыя тэрміны ў адным дакуменце.

Напрыклад, трэба знайсці дакументы па тэме “Псіхалогія дзяцей”. Неабходна ўвесці пачатковы фрагмент тэрміна “Псіхалогія”, <Enter>. На экране з'явіцца пералік славарных тэрмінаў. Устанавіць курсор на тэрміне “Псіхалогія” <+>. Увесці тэрмін “Дзеці”, <Enter>. На экране з'явіцца пералік славарных тэрмінаў. Устанавіць курсор на тэрміне “Дзеці” і націснуць адначасова <Ctrl> і <+>, <Enter>. Пры неабходнасці пераходу да другога слоўніка зноў вызваць пералік слоўнікаў <F2> (двойчы) і паўтарыць працэдуру.

У меню фарміравання запыту можна паглядзець сфармуляваны запыт і запусціць для выканання <F7>. На экране з'явіцца паведамленне “Ждите! Идёт поиск”, а потым паведамленне аб колькасці знойдзеных дакументаў. Можна пазнаёміцца з поўным апісаннем знойдзенага дакумента (картку на дакумент) – націснуць клавiшу <F4>. Для прагляду кожнай наступнай карткі – <PgDn>, <PgUp>. Адбор картак з апісаннем патрэбных дакументаў – <Home>. На экране з'явіцца паведамленне “Требование передано в буфер!”. Для выхаду з рэжыму пошуку націснуць клавiшу <Esc>.

**Электронныя адрасы бібліятэк Беларусі
і буйнейшых бібліятэк свету**

Нацыянальная бібліятэка Рэспублікі Беларусь – <http://natlib.org.by>; *e-mail*: sol@nacbibl.org.by

Беларуская сельскагаспадарчая бібліятэка – <http://www.belal-minsk.by>; *e-mail*: belal@belal.minsk.by

Брэсцкая абласная бібліятэка імя М.Горкага – <http://members.bresttelecom.by/~library/>; *e-mail*: box@library.belpak.brest.by

Віцебская абласная бібліятэка імя У.І. Леніна – <http://www.lib.vitebsk.net>; *e-mail*: vrlib@bs.com.by

Гомельская абласная універсальная бібліятэка імя У.І. Леніна – *e-mail*: goub@it.org.by

Гродзенская абласная навуковая бібліятэка імя Я.Ф.Карскага – *e-mail*: root@liboblgr.grodno.by

Магілёўская абласная аб'яднаная бібліятэка імя У.І. Леніна – <http://www.mlib.unibel.by>; *e-mail*: boos@mlib.unibel.by

Мінская абласная бібліятэка імя А.С. Пушкіна – *e-mail*: root@libobl.open.by

Мінская цэнтральная гарадская дзіцячая бібліятэка імя М. Астроўскага – *e-mail*: root@libgord.minsk.by

Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я.Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі – <http://libcat.bas-net.by>; *e-mail*: csl@kolas.bas-net.by

Навукова-педагагічная бібліятэка Рэспублікі Беларусь – <http://www.cacedu.inibel.by>; *e-mail*: root@libped.minsk.by

Прэзідэнцкая бібліятэка Рэспублікі Беларусь – *e-mail*: nca@prezlib.belpak.minsk.by

Рэспубліканская навукова-тэхнічная бібліятэка (Беларусі) – <http://rntb.org.by>; *e-mail*: rntb@rntb.org.by

Рэспубліканская навукова-медыцынская бібліятэка (Беларусі) – <http://www.rsmlb.unibel.by>; *e-mail*: access@umb.belpak.minsk.by

Рэспубліканская навукова-метадычная бібліятэка па фізічнай

культуры і спорце – e-mail: root@libsport.minsk.by

Фундаментальная бібліятэка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта – <http://www.bs.uib.edu.by>; e-mail: plapo@libr.bs.uib.edu.by

Бібліятэка Гарвардскага ўніверсітэта –

<http://www.harvard.edu/museums/>

Бібліятэка ўніверсітэта Сан-Паула (Бразілія) –

<http://www.usp.br/sibi/sibi-hi.html>

Бібліятэка конгрэса ЗША – <http://www.loc.gov>

Бібліятэка Оксфардскага ўніверсітэта (Велікабрытанія) – <http://www.libox.ac.uk/libraries/>

Бібліятэка па прыродазнаўчых навуках Расійскай акадэміі навук – <http://ben.irex.ru>

Брытанская бібліятэка – <http://www.bl.uk>

Дзяржаўная публічная навукова-тэхнічная бібліятэка Расіі – <http://www/gpntb.ru>

Дзяржаўная цэнтральная навуковая медыцынская бібліятэка – <http://www.scsml.rssi.ru>

Нацыянальная бібліятэка Аўстраліі – <http://www.nla.gov.au>

Нацыянальная бібліятэка Аўстрыі – <http://www.onb.ac.at>

Нацыянальная бібліятэка Іспаніі – <http://www.bne.es>

Нацыянальная бібліятэка Нідэрландаў – <http://www.konbib.nl>

Нацыянальная бібліятэка Францыі – <http://www.bnf.fr>

Нацыянальная бібліятэка Швецыі – <http://www.kb.se>

Расійская дзяржаўная бібліятэка – <http://www.rsl.ru>

Расійская нацыянальная бібліятэка – <http://www.nlr.ru>

Вучэбнае выданне

Кузьмініч Таццяна Васільеўна

ИНФАРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА АСОБЫ

Вучэбны дапаможнік

Рэдактары І.В.Смяян, Л.Ц.Спірыдонава

Падп. у друк 31.07.2002 г. Фармат 60x84¹/₁₆.

Папера пісчая N2. Ум. друк. арк. 9,76.

Ул.-выд. арк. 8,46. Тыраж 300 экз.

Заказ 228.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры.

220001, Мінск, вул. Рабкораўская, 17

Ліцэнзія ЛІВ N283 ад 22.04.1998 г.

Надрукавана на рызографе Беларускага дзяржаўнага
універсітэта культуры.

220001, Мінск, вул. Рабкораўская, 17

3500

80000000 128283